

OOSTVLAAMSE ZANTEN

DRIEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN
van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommevangsreuzen

Redaktie : Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B-9620 Zottegem
Maurits Broeckhove, Marcel Daem, Arnold Eloy, René Haeserijn,
Marc Jacobs, Roeland Van de Walle

Ruildienst : Arnold Eloy, Bibliotheek, Kraanlei 65, B-9000 Gent.

Recensiedienst : Marc Jacobs.

Alle stortingen op rek. nr. 703-0327514-23, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Prijs : 150 fr.

INHOUD

- Maurits BROECKHOVE, Walter GIRALDO, Renaat VAN DER LINDEN.
Het wormmotief in Oost-Vlaanderen.
Aspecten van een eigentijdse feestcultuur. 135
- Erik DEMUYT. De kerk in het midden?
Katholieke actie en reactie in de Antwerpse Kempen (19de eeuw). 189
- Volkscundige enquêtes in Vlaanderen**
- Hervé DARAS. Verering van tandheiligen, respektievelijk van de H. Apollonia
in West-Vlaanderen, anno 1991. 165
- Zoeken en Zanten**
- J. VAN EFFELTERRE. Zeewijding te Wenduine en "wijding" alom ... 203
- Boekbesprekingen**
- R. VAN HEE (ed.), *In de voetsporen van Yperman. Heelkunde in Vlaanderen door de eeuwen heen*. Danny Lamarcq 186
- L. PIL (red.), *Boeren, burgers en buitenlui. Voorstellingen van het landelijk leven in België vanaf 1850*. Erik Demuyt 187
- René VUGHT, *Ons Stroot*.
- Rudolf und Susanne SCHENDA, *Eine Sizilianische Strasse. Volkscundliche Beobachtungen aus Monreale*.
- Roland GIRTNER, *Die Würde des Radfahrens*. R. van der Linden 134

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van het Stadsbestuur van Gent, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Kredietbank, Generale Bank, Algemeen Beroepskrediet en IPPA.

De straat in drie contrasten

1. René VUGHT. *Ons 'Stroot'*, Leuven, 1989, 220, 51 ill.
2. Rudolf und Susanne SCHENDA. *Eine Sizilianische Strasse, Volkskundliche Beobachtungen aus Monreale*. Volksleben, Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universitäts Tübingen. 8 Band. Tübingen. Tübinger Vereinigung für Volkskunde E.V., 1965, 112 ill. 41 buitentekstplaten.
3. Roland GIRTNER. *Die Würde des Radfahrens. Der Vorteil des Fahrrades, der Radfahrer als Feldforscher und der Wandel der Ausrüstung*, in Österreichische Zeitschrift für Volkskunde. Gesamtserie Band 94, Heft 2. Wien 1991, 117-127.

De lektuur van het boek *Ons 'Stroot'* bracht me terstond de ongewone waarde onder het oog. Politie-inspekteur René Vught schreef dit dokument. Het woord 'dokument' verkrijgt zijn volle waarde. Een dokument weerspiegelt een getuigenis van een menselijk bestaan. Een boek leg je als drukwerk gebeurlijk opzij. Een dokument vertegenwoordigt een beklijvende waarde.

Op 3 juli 1991 heeft de Vlaamse televisie een 'dokumentair programma van oude datum' vertoond: De straat, een film met tekst van Geert Bekaert en regie van Jef Cornelis. (van 14 sept. '72). De bevoegde filmkenner Huib De Jonghe verstrekt in De Standaard - Het Nieuwsblad bij die gelegenheid de kommentaar:

Het programma kan hopeloos achterhaald zijn of misschien ook nog wel springlevend - het kan juist leuk zijn dit te achterhalen. Het thema van de uitzending was namelijk niet de uiterlijke architecturale kenmerken van een straat van bij ons (lelijkheid mag, maar men moet niet overdrijven) maar wel het verdwijnen van de straat zoals die vroeger was: een communicatiecentrum waar mensen mekaar kunnen ontmoeten, een praatje slaan en tegemoet komen aan hun sociale noden.

De praatstraat, zo leert het programma, is nu verkeersader. De uitzending legde destijds de nadruk op de gevolgen voor de hedendaagse mens: vereenzaming, kontakstoornissen, agressie. Is de thematiek nog aktueel, of ontdekte de mens inmiddels opnieuw de geborgenheid van de buurt en de straat? (HDJ)

Het past niet, een antwoord te verstrekken op de vraag, want elke lezer(es) vindt een andere kommentaar. We dienen bij de drie opgaven van de titel te blijven.

In 1965 verscheen *Eine Sizilianische Strasse, Volkskundliche Beobachtungen aus Monreale*. Een Duits boek over een straat in Sicilië. Dát klopt. De Siciliaanse volks-

kundige Giuseppe Pitri sprokkelde zijn materiaal volgens de direkte methode, door veldwerk. Rudolf Schenda, lector Duits aan de Univ van Palermo, en zijn echtgenote Susanne Schenda, medewerkster aan het Duitse kultuurinstituut aldaar, hebben op dezelfde basis als Pitri, een straat in Monreale (stadje in de buurt van Palermo) bestudeerd. Elke toerist kent er de driescheppige katedraal, met open dakstoel, versierd met de grootste mozaïkencyclus ter wereld, met in lavasteen geïncrusteerde Arabische bogen. De geallieerden hebben de streek bezet op 30 juli 1940.

Beide Duitse vorsers hebben een onderzoek ingesteld naar het traditionele leven aldaar, zoals het zich afspeelt na de kentering die de Amerikaanse militaire invasie daar veroorzaakte. De via Umberto, bij de katedraal een typische smalle volksstraat, werd het terrein van het veldwerk! Eerste voorwaarde: het wantrouwen (ingeworteld of niet?) van de uiterst simpele inwoners van de straat overwinnen. De zegslieden: het groot gezin van Ignazio Sardisco, een tuinman, met vrouw en zeven kinderen, een groentenventer, een bejaarde blinde kleermaker en een koster. Belangrijk feit: drie van de vier mannen zijn analfabeet.

De vorsers hebben in 1961 tot 1963 de mededelingen schriftelijk of op band opgenomen en dan bewerkt tot een studie om het leven en streven en sneven in deze omgeving vast te leggen, in een systematische schikking; de straat met huizen en winkels, bewoners, beroep, inspanning en ontspanning van de kinderen, dan in het boven vermeld gezin het levenskader met kleding, voeding, ziekten en desbetreffende verweermiddelen, de religieuze jaarfeesten, de vooraanstaande fase van de levenscyclus: zwangerschap, geboorte, doop, eerste communie, verloving, trouwfeest, dood, telkens met klare foto's.

(vervolgt p. 201-202)

HET WORPMOTIEF IN OOST-VLAANDEREN

Aspecten van een eigentijdse feestcultuur

Zowat het hele jaar door worden in Vlaanderen, naar aanleiding van kermis – en andere feesten, voorwerpen van de meest uiteenlopende aard vanop een hoogte naar de wachtende menigte gegooid. Uit archiefonderzoek blijkt dat in het verleden, bij diverse gelegenheden, munten en vruchten naar de – vaak honger lijdende – bevolking geworpen werden. Uit dit verleden treedt een basistrojka naar voren, die model hebben gestaan voor de meeste worpen die in de jaren 1960-70 een ware explosie hebben gekend. Het gaat hier om Geraardsbergen (Krakelingenworp), Ieper (Kattenworp) en Rupelmonde (Apostelbrokkenworp). Deze volgorde is geen toeval; wij zijn immers van oordeel dat vooral Geraardsbergen (mede dank zij de aandacht vanwege de media) de worp – boom uit de golden sixties gestimuleerd heeft. Dit wordt vooral duidelijk bij het overlopen van de werpactiviteiten in de Dendervallei. Het imitatieve effect – de ene spiekt bij de andere – valt hierin niet te onderschatten. Hoe dan ook, van Ieper en zeker van Rupelmonde is een veel geringere invloed uitgegaan.

Het kind moet nu eenmaal een naam hebben, en men kan zich afvragen: hoe komen de organisatoren ertoe een bepaalde naam voor hun worp te kiezen? Een feest kan bepalend zijn, hetzij religieus (Pasen, Driekoningen) hetzij profaan (Ros Beiaard), of een heilige (Berlindis, Vincentius). Men kan opteren voor een toponiem (ever, muntebol), of een spotnaam (ajuin, ezel). Lokale teelten of nijverheden kunnen hun woordje meespreken (aardbei, eieren, hop, tabak). En laten wij de gastronomie niet vergeten (paling, geutelingen). Tenslotte is er de categorie inrichters die zich de moeite niet getroosten in eigen verleden of volksleven te grasduinen en die zich tevredenstellen met het vrij kleurloze snoepgoed.

De naam van een worp hoeft hoegenaamd niet letterlijk opgevat te worden, al heeft men in Ieper ooit levende katten uit het belfort geworpen. Geen enkele vereniging voor dierenbescherming zou dit nog dulden. Momenteel zien de organisatoren toe dat de uitgeworpen materialen niet te hard aankomen, maar anderzijds ook niet te broos zijn of van die aard dat ze de kleren van de grijplustigen besmeuren. Meestal horen bij de neerdalende voorwerpen mededelingen dat men al of niet een prijs gewonnen heeft, die men dan bij het feestcomité kan afhalen. Het enthousiaste gegrabbel kan altijd oorzaak zijn van blessures of aanleiding geven tot incidentjes, ja zelfs vechtpartijen. Daarom streven steeds meer organisatoren ernaar de kinderen af te zonderen van de volwassenen en zo iedere groep een faire en vooral veilige kans op succes te gunnen. Hier en daar wordt een worp gespreid in tijd en ruimte: men gooit op verschillende tijdstippen van de namiddag of de avond en/of op verschillende plaatsen in het dorp. Zo kan men meer volk op de been brengen en meer mensen de kans bieden om een prijs in de wacht te slepen. Noem ze politici, prominenten, notabelen, allen zijn wàt graag bereid

om vanop een pui, een balkon of een podium wat dan ook de massa toe te werpen, want het is steeds weer een gelegenheid om de potentiële kiezers te begroeten. Af en toe grijpen kritisch ingestelde burgers een worp aan om hun ongenoegen te uiten door de voorwerpen terug te gooien en de prominenten zelfs op een regelrechte bekogeling te tracteren. De inrichters doen vaak een beroep op moderne technieken: hoogwerker, brandweerladder, helicopter.

Hoe gaat men nu te werk om al die gegevens te verzamelen? De regionale weekbladen en de gewestelijke pagina's in de nationale pers vormen een belangrijke bron van informatie. De ervaring leert echter dat journalisten zich dikwijls tevredenstellen met de opsomming van wat op een kermisaffiche afgedrukt staat, tenzij zij een ooggetuigeverslag moeten uitbrengen. Maar zelfs dan ontsnapt hun geregeld een detail dat de volkskundige meer boeit dan de namen van de aanwezige notabelen. Het ideaal is natuurlijk het veldwerk. Maar in de praktijk is dit nauwelijks realiseerbaar, alleen al omdat bepaalde evenementen soms op hetzelfde ogenblik plaatshebben, en tenslotte past het ook niet altijd op elke activiteit aanwezig te zijn. Daarom is het bezoek aan een drankgelegenheid in het hart van het gebeuren zelf, hetzij vóór of na de worp, onontbeerlijk. Wie daarenboven over een netwerk van betrouwbare informanten beschikt die hun ogen niet op zak hebben, loopt weinig kans dat de (volkskundige) kern van de zaak hem ontsnapt.

Om verwarring en misverstand te vermijden, houden wij in dit onderzoek geen rekening met de fusie van gemeenten.

AALST: 1. – Ajuinenworp.

Hoewel de meeste carnavalisten vermoeid zijn van het weekend, toch loopt op carnavalmaandag de Grote Markt nog behoorlijk vol voor de bezemdans van de Aalsterse Gilles en voor de daarbij aansluitende ajuinenworp, die dateert van 1961. De Gilles gooien netjes verpakte bezempjes te grabbel, maar de grote opwinding ontstaat omstreeks 15 u., wanneer prins en keizer, leden van het schepencollege en van het feestcomité vanuit de ramen van het stadhuis, het Paviljoen en de belendende drankgelegenheden duizenden ajuinen (in 1991 waren het er 4.213) naar de wachtende menigte werpen. In feite gaat het hier om handig verpakt snoepgoed. Het komt erop aan de Gouden Ajuin, genummerd met het cijfer 1, te vangen, want die geeft recht op een aardig kunstwerkje, waarvoor vaak leerkrachten en studenten aan de Stedelijke Academie voor Schone Kunsten worden aangesproken. Af en toe komt de winnaar niet opdagen, wat door het feestcomité veeleer als een anticlimax wordt gevoeld.

2. – Glucoseworp

In 1991, eveneens op carnavalmaandag, gebeurde iets waarop de officiële organisatoren niet gerekend hadden. Leden van de groep A.K.V. De Moikes gooiden plots suikerklontjes en maïs, blijkbaar een allusie op de hamsterwoede tijdens de Golfcrisis, naar de verraste toeschouwers. Was dit nu ook een ajuinenworp? Mis! Het ging hier om de eerste glucoseworp. De winnaar ontving van de Moikes een gouden neus.

3. – Bollenworp.

Nog altijd op diezelfde carnavalmaandag trekken verklede kinderen door de Sint-Annawijk. Dit is het kindercarnaval van de Aalsterse Jefkes, acht leden van plaatselijke biljartclub, allemaal eigenaars van de voor-naam Jef, die jaren geleden dit kindercarnaval boven de doopvont hielden. Aan deze viering is een bollenworp op het Volksplein verbonden.

4. – Paaseierenworp.

Op Paaszaterdag 1991 greep de eerste Aalsterse paaseierenworp plaats. In de namiddag speelde de beiaardier een aangepast programma, waarna een fanfare de paashaas naar het belfort leidde.

Niet alleen de paashaas, maar ook de Faluintjesfee, de schepen van feestelijkheden en leden van de carnavalgroep "De Blaâ Biskoppen" gooiden chocolade paaseitjes, lolly's en snoepgoed vanuit het Aalsterse belfort. Een genummerd eitje gaf recht op een prijs. De eerste prijs was een boottocht voor twee personen vanuit Zeebrugge naar het Engelse Hull. De prijzen, voor een totaal van 66.000 frank, werden uitgereikt op de bouwbeurs in de Keizershallen.

APPELTERRE: 1. – Tabaksworp.

Op de eerste of tweede dinsdag van oktober viert men op de Beirenhoeck de traditionele Folkloristische Kermis, in 1990 voor de 65ste keer. Wie zegt Appelterre, denkt aan tabak. Vandaar de Tabaksworp, die tegen valavond plaatsheeft.

2. – Beenderenworp.

In 1975 gaf de nooit op het programma ontbrekende hondenwedren aanleiding tot een beenderenworp. Vanop het podium gooide men soepbeenderen naar de ongeduldige dieren, die het been moesten grijpen en gedwee aan hun baasje afgeven. Maar de honden waren te moe en te nerveus van het hele kermisgebeuren, zodat deze worp alles behalve een succes werd.

ASPELARE: Sterrenworp.

De vrijdagavond die het dichtst aansluit bij Driekoningen is voor het feestcomité het ideale ogenblik om op het Dorpsplein zijn sterrenworp te organiseren. De eerste keer gebeurde dit in 1974. Al jaren bedraagt de prijzenpot 150.000 frank. Zowat 300 pakjes dwarrelen vanuit het oud-gemeentehuis over de hoofden van de grabbelaars neer. In elk pakje steekt een ster, verpakt in een prijzenformulier; honderd daarvan kapen een prijs weg. De Gouden Ster is goed voor een stervormig juweel plus 5.000 frank.

BAAIGEM: Patattenworp.

Begin september 1990 vierde dit schilderachtige dorpje het tienjarige bestaan van zijn Boerenmarkt, waar landbouwprodukten uit eigen streek zonder tussenkomst van de groothandel aan de man worden gebracht. Ook toen ontbrak de traditionele patattenworp niet. Op een weide pro-

obeerden de belangstellenden, naar het voorbeeld van de Olympische atleten, de Gouden, de Zilveren en de Bronzen Aardappel te vangen, waarvoor telkens mooie geldprijzen en aankoopbons waren weggelegd. De Patattenworp vervangt de vroegere Wieltjesworp.

BAARDEGEM: Faluintjesworp.

Baardegem, Herdersem, Meldert en Moorsel, deelgemeenten van Aalst, vormen samen de Faluintjes. Sinds 1970 richten de Baardegemse Vlugge Jongeren (VJ), een voetbalclub die uitkomt in derde provinciale Oost-Vlaanderen, hun jaarlijkse driedaagse in tijdens het eerste weekend van augustus. Er zijn tal van activiteiten gepland, waaronder de Faluintjesworp – de eerste keer in 1990 – een der hoogtepunten is. Zo'n Faluintje is een bolvormig koekje, waarvan recept en design afkomstig zijn van de vermaarde Gentse bakkersfamilie Temmerman. Op zondagnamiddag dropt een helicopter boven het terrein van de Vlugge Jongeren een duizendtal zakjes met koekjes. Eén ervan bevat een gouden muntstuk, tien exemplaren bevatten een zilveren muntstuk, terwijl er verder nog enkele tientallen tombolabiljetten beschikbaar zijn. Wie het Gouden Faluintje opvangt, kan het omwisselen tegen een bon ter waarde van 10.000 frank.

BAASRODE: 1. – Karamellenworp.

Sedert 1978 kiest de Orde van de Palingboer de carnavalperiode uit voor haar jaarlijks showweekend. Op maandagnamiddag vindt eerst de kinderparade met karamellenworp plaats, gevolgd door de

2. – **Palingworp**, die voor de volwassenen bestemd is.

Op de derde zondag van september, ter gelegenheid van de Grote Kermis, wordt deze worp herhaald. Dan grabbelt heel Baasrode naar snoepgoed in de vorm van palingen. Natuurlijk is er maar één Gouden Paling.

BASSEVELDE: Ezelsworp.

Die van Bassevelde worden schertsenderwijze ezels genoemd. Het ligt dus voor de hand dat tijdens de juni-kermis een ezelsworp op het programma staat.

BEERVELDE: Aardbeienworp.

In deze gemeente gaat de aardbeienteelt terug tot 1893. Tijdens het tweede weekend van juni houdt men hier een aardbeienfestival, in 1991 voor de dertigste keer. Op zondagavond worden de feestelijkheden besloten met een aardbeienworp.

BERLARE: Eierenworp.

De internationale luchtshow is het hoogtepunt van de Waterfeesten aan het Donkmeer in de maand augustus. Maar ook de twee eierenworpen, op twee diverse plaatsen met een tussenpoos van een uur, lokken de massa. Voor het gooien van de "eieren", vanop 30 m hoogte, staat een brandweerwagen in. De hoofdprijs is een vliegtuigreis naar Tenerife.

Wie de hoofdvogel mist, kan nog altijd een palingmaaltijd, allerlei waardebons, stripverhalen voor jong en oud, boottochten op het meer in de wacht slepen.

BEVEREN-WAAS: 1. – Puitenworp.

Het dynamische feestcomité van de parochie Onze-Lieve-Vrouw van Bijstand is de inrichtende macht van de traditionele Puitenslagersfeesten. Het spreekt vanzelf dat een Puitenworp (niet letterlijk opvatten!) hier niet mag ontbreken.

2. – Sint-Maartensgriel.

Beveren viert Sint-Maarten. Op 11 november trekt de heilige door de straten van de gemeente, gevolgd door joelende kinderen die grielen (gewestelijk voor grabbelen) naar het snoepgoed dat hij kwistig rondstrooit. Het hoogtepunt is de Grote Griel op de markt en vanop de pui van het stadhuis. Dit tanende gebruik werd in 1952 door de lokale Davidsfondsafdeling nieuw leven ingeblazen.

BOEKHOUTE: Garnalenworp.

Dit polder- en vissersdorp bezat tot 1952 een actief haventje, bekend om de kwaliteit van zijn mosselen en garnalen, een faam die nog altijd hoog gehouden wordt. Vandaar de driedaagse garnaalfeesten in september. Op zondag, in de late namiddag, heeft de Garnalenworp plaats vanop de kerktoren. Na een jaar onderbreking kreeg Boekhoute in september 1991 met opgefriste formule zijn garnalenworp terug.

BURST: Spekkenworp.

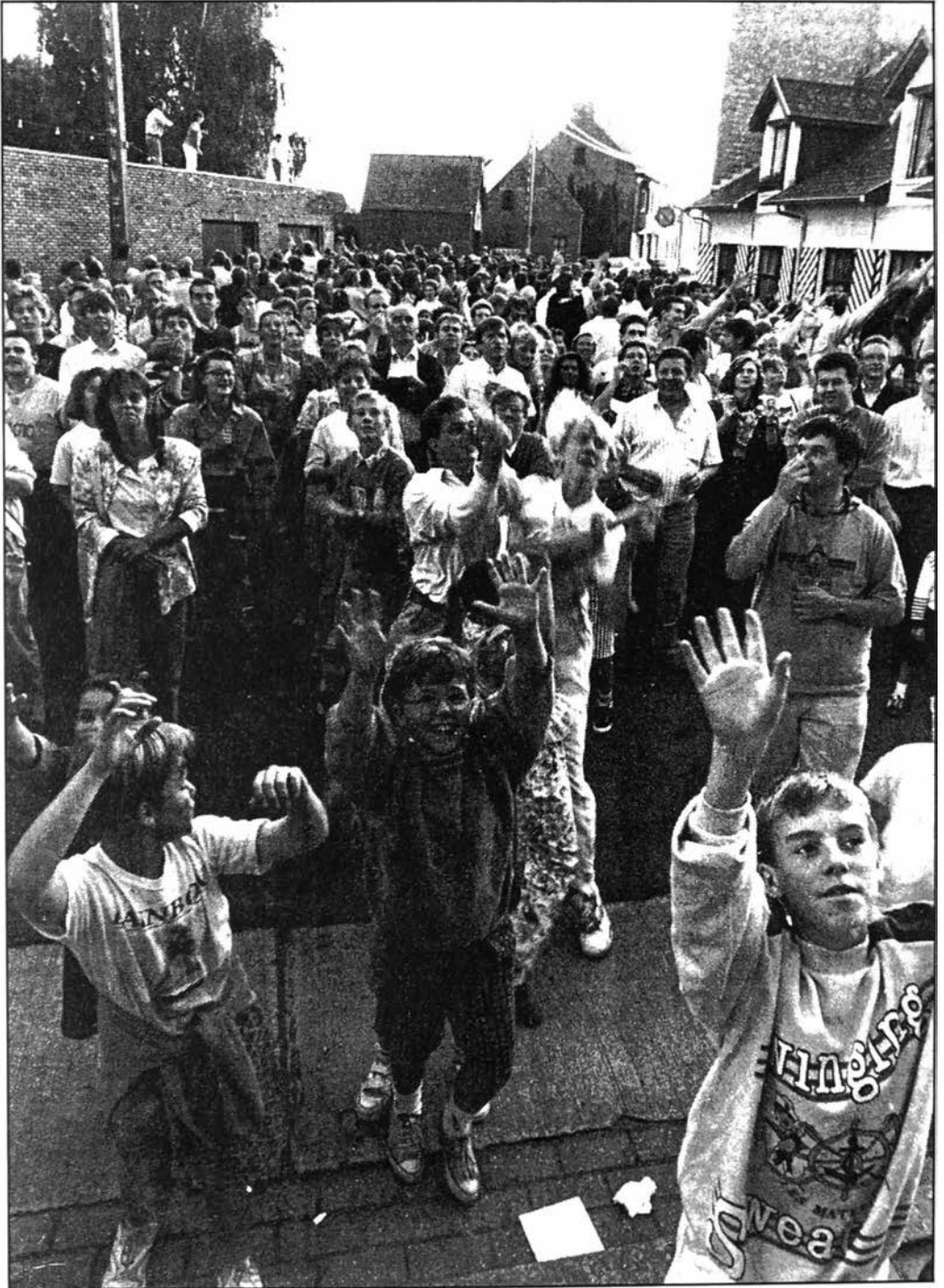
Omstreeks 6 januari organiseert het Stationscomité, d.i. zeven cafés rond het stationsplein, zijn Driekoningenfeesten. Op zondagavond staat een Spekkenworp op het programma.

DENDERBELLE: Tongenworp.

De spotnaam Tongenslijpers staat in Denderbelle voor klappeien. (1) Er is een Orde van de Tongenslijpers en aan de Kapellestraat staat zelfs een beeldengroep die deze "kommeren" vereeuwigt en die elk jaar, ter gelegenheid van Belle-Kermis in de tweede helft van augustus, op een serenade mag rekenen vanweg het comité De Lustige Geburen. Het hoogtepunt van het kermisgebeuren is de jaarmarkt op dinsdag. 's Avonds worden sinds 1981 tongen uitgeworpen, zeg maar netjes verpakte koekjes; in sommige pakjes steekt een nummer, dat de prijswinnaars gelukkig maakt. In 1991 bengelde aan elk tongetje een kartonnetje dat besliste wie aanspraak mocht maken op welke prijs. De hoofdprijs bedraagt gewoonlijk 5.000 frank.

DENDERHOUTEM: Sterrenworp.

Op een zaterdag dicht bij Driekoningen, tegen middernacht aan, regent het sterren vanuit de kerktoren (in 1991 op het Terlindenplein), een gebruik dat het licht zag in 1980. De Gouden Ster bevat een waardebond die goed is voor een salon, terwijl de tweede prijs nog altijd een mooie reis oplevert.

*De tongenworp te Denderbelle.
(Foto Gazet van Antwerpen)*

DENDERMONDE: Ros Beiaardworp.

1990 was voor Dendermonde een Ros Beiaardjaar. (°) zondag 4 maart trok de carnavalstoet door de straten. Na afloop begaf de menigte zich naar het stadhuis, vanwaar de prins en zijn gevolg broodjes in de vorm van 't Peird naar beneden gooiden. Wie "het broodje met het briefje" vond, mocht een begerenswaardig kleinood in ontvangst nemen.

DESTELBERGEN: 1. – Bloembollenworp.

De streek tusen Gent en Lokeren is beroemd om haar begoniavelden. Tijdens het laatste weekend van augustus worden een duizendtal bloembollen vanop de pui van het gemeentehuis naar de wachtende toeschouwers geworpen. Op het jutezakje waarin zo'n bloembol verscholen zit, staat het gemeentewapen afgedrukt; de belangstellenden kunnen er tevens de nodige informatie over hun bloembollen op aflezen. Het komt erop aan de Gouden, Zilveren of Bronzen Bloembol weg te kapen.

2. – Reinaertworp.

De driedaagse zomerkermis in augustus viert de apoteose op zaterdag om 22 uur met een Reinaertworp! Van op de trappen van het gemeentehuis gooit men een gouden, zilveren en bronzen Reinaertbeeldje, gemaakt naar een ontwerp van de lokale kunstenaar Firmin De Vos.

DESTELDONK: Appelworp.

Deze heeft plaats in het kader van de trotterskermis tijdens de tweede week van september. Na de appelworp wordt een appelprinses gekozen.

EKLO: Speculoosworp.

Na de carnavalstoet, bij het begin van de vasten, wordt vanop een brandweerladder (elevator) speculooskoeken geworpen; er zitten ook houten "speculooskoeken" tussen: wie zo een exemplaar vangt krijgt een prijs.

EKLO-BALGERHOEKE: Nonnebillenworp.

Ter gelegenheid van carnaval anno 1982 werd in de parochie Balgerhoeke de Orde van de Nonnebillen gesticht, aldus genaamd naar de "buikschotels", de bekende repen roze-wit snoepgoed, elders ook bekend als "mammen" of "ouwmekesvlees". Na de carnavalstoet heeft de reuzenworp van de nonnebillen plaats.

EKSAARDE: Goudstukkenworp.

In 1989 ontstaat het gebruik goudstukken uit te gooien, van op de hoogste schuifladder van de brandweer naar het publiek, in 1991 op zondag 15 september om 18 uur. Het betreft chocolade, gewikkeld in goudpapier. Natuurlijk zijn er gouden prijzen in geborgen, of een lot voor een gouden prijs, de naam van het goudstuk waardig.

ELST: Geutelingenworp.

Het Geutelingenfeest in Elst is nauw verbonden met de viering van de H. Apollonia (9 februari). In Elst is men ervan overtuigd dat een warme geuteling op een pijnlijke kies een even goede remedie is als een "bee-weg" naar deze gereputeerde heilige tegen de tandpijn. Een geuteling is een dikke pannekoek waarvan bloem, melk, eieren, gist en zout de ingrediënten zijn. Het deeg giet men in een oven die met hout wordt heet gestookt; om ze af te koelen worden de geutelingen op stro gelegd. In 1982 nam het Geutelingencomité het initiatief om de op apagapen liggende "Kermis Te Plone" nieuw leven in te blazen. In die luttele jaren is het feest uitgegroeid tot een meer dan regionaal gebeuren. Het kon niet anders of er moest een Geutelingenworp komen. In 1991 gebeurde dit voor de zesde keer. Tijdens het weekend na 9 februari beleeft Elst drie gouden dagen. Op zondagnamiddag stroomt de menigte naar het terrein van F.C. Elst, waar vanuit een helikopter de mini-geutelingen in plastic verpakking te grabbel gegooid worden. Bij al te guur weer verhuist de worp naar een café op het dorpsplein. De gelukkige die bij zijn geuteling de mededeling vindt dat hij de hoofdprijs gewonnen heeft, mag een kasbon ter waarde van 10.000 frank in ontvangst nemen in de feesttent. Elst noemt zich terecht het Geutelingendorp.

EREMBODEGEM: Hoppebellenworp.

in 1989 was de Dekenij Dorp van oordeel dat de juni-kermis aan vernieuwing toe was. Het lag voor de hand dat de regionale hopteelt hierin een rol zou spelen. Hier zijn er drie worpen: op verschillende tijdstippen en op verschillende plaatsen. Zo bereikt men een ruimere publieke belangstelling. Het komt erop aan de Gouden Hopbel uit de lucht te plukken, want die geeft recht op een massief-gouden hopbel, die ruim 10.000 frank waard is.

ERWETEGEM: Champagneworp.

Tijdens het eerste weekend van juli 1991 organiseerde de carnavalgroep De Samsons voor de eerste maal de Molenstraatfeesten. Bij deze gelegenheid dachten de inrichters aan een champagneworp. Zien hoe het evolueert.

EVERBEEK: 1. – Everworp.

Deze worp vindt zijn oorsprong in de naam van de gemeente. Tijdens een driedaags festival organiseerde het zgn. Mik-en-Prosfeest-comité in 1975 de eerste everworp vanuit een luchtballon. Herman De Croo, toen Minister van Nationale Opvoeding, was een van de werpende handen.

2. – Boemelworp.

Ook dit verwijst naar een toponiem. Toen Mik en Pros na de fusie met hun feesten naar het centrum van Brakel trokken, dacht jeugdclub Sjalom aan een alternatief. Sinds de tweede helft van de jaren 1980 manifesteren deze jongelui zich als volwaardige organisatoren. Het Everbeekse Bovenkwartier heet in de volksmond Boembeke. Maar een woord als Boembeke-Kermis zag de jeugd niet zitten en zo opteerde men uiteindelijk voor Boemelfeesten. In juli 1991 hield men er de eerste Boemelworp.

GENT: 1. – Boekenworp.

Een eendagsvlieg op de zaterdag van de kermisstoot.

2. – Bloemenworp.

Na de doortocht van de openingsstoet van de Gentse Feesten in de maand juli werd in 1988, op initiatief van de Gentse Bloemenstichting, voor de eerste keer een bloemenworp gehouden vanop het belfort. Het plechtige geschal van de Thebaanse trompetten van de stedelijke politieharmonie leidde de worp in en het was de toenmalige bloemenkoningin die de duizenden bloemen in een kleurrijk gordijn naar beneden liet wervelen. Bij enkele tientallen bloemen hoorde een vignet dat goed was voor een geschenk en een drankje in een naburig hotel.

3. – Ballenworp.

In juni houdt de Koninklijke Dekenij Wondelgemstraat zeven dagen feest, een prestatie en manifestatie van belang met wandelconcerten, verlichte avondmarkt, wielervedstrijd, enz. Op de tweede zondag richten bestuursleden van de Dekenij een ballenworp in, dit wil zeggen: een 'verrassingsballenworp' waaraan vele geschenken gebonden zijn.

4. – Geschenkenworp.

In het begin van augustus zet de Dekenij Heirnis gedurende een viertal dagen een reeks volkse activiteiten op touw, voor jong en oud. In 1991 stippen we een geschenkenworp voor kinderen aan.

GERAARDSBERGEN

Krakelingen, Manneken Pis, mattentaarten, de Muur, vier serieuze troeven die het toeristische naamkaartje van Geraardsbergen sieren. Sinds de jaren 1960 is daar nog een troef bijgekomen: de werpfeesten, die, naar het grote voorbeeld van Krakelingen, in de deelgemeenten van de Denderstad nog nauwelijks weg te denken zijn.

1. – Krakelingenworp.

Krakelingen is een grensfeest: afscheid van de winter en verwelkoming van de lente. Op de eerste zondag in de vasten trekt een stoet die de geschiedenis van de stad in beeld brengt op naar de Oudenberg. In de kapel, een mariaal bedevaartsoord, bidt de deken de litanie van Onze-Lieve-Vrouw en alle heiligen en zegent de krakelingen, d.i. ringvormige broodjes, die in een aantal korven in de stoet worden meegedragen. Traditioneel heeft de deken het recht de eerste krakeling te gooien naar de massa, die op de flanken van de Oudenberg te wachten staat. Maar eerst moeten de stedelijke notabelen en de ere-genodigden levende visjes drinken die liggen te spartelen in een zilveren beker, gevuld met rode wijn. En dan begint het werpen. Naar schatting worden zowat 7 à 8.000 krakelingen, ook mastellen genoemd, naar beneden gekeild. Op die heuvel kan het in februari-maart hevig waaien, en als de wind wat tegenzit, kunnen ongeoeffende werpers met moeite de eerste rijen bereiken. Elk jaar worden een dertigtal bakkers aangeschreven om gratis krakelingen te bakken, maar degenen die daar oren naar hebben kan men op de vingers van één hand tellen. Men gaat ervan uit dat een

duizendtal ringvormige broodjes gratis door enkele bakkers worden aangeboden. In 1967 schonk een plaatselijke juwelier twee juwelen aan de stad. Dit was het begin van de Gouden Krakeling. Onder de mastellen bevindt zich één exemplaar dat met een briefje gemerkt is. Wie dit broodje kan bemachtigen, wint meteen de hoofdprijs, een sieraard in de vorm van een krakeling, dat een waarde van 20.000 frank vertegenwoordigt. In de jaren 1980 stelde een snuggere toerist vast dat in het Spaanse bergdorp Lubrin (Analoesië) een traditie bestond die opvallend veel gelijkenis vertoonde met het Krakelingenfeest. In januari 1989 trok een afvaardiging uit Geraardsbergen naar Anadoesië om er getuige te zijn van de Fiesta del Pan, een broodfeest ter ere van Sint-Sebastiaan (20 januari), pestheilige en patroon van het dorp. Een pientere Geraardsbergse bakker vond in een naburig Spaans dorp een geschikte oven, bakte een 300-tal mattentaarten en schonk ze aan de lokale organisatoren, die ze samen met hun broodjes (merkelijk groter dan die van Geraardsbergen) over de hoofden van de grabbelaars uitwierpen. In de Denderstad hoopt men nu op een jumelage met het Spaanse Lubrin. In ieder geval een zinvol voorbeeld.

2. – Muizenworp.

Sinds 1981 richt de carnavalgroep de Muizenorde, die nu haar eigen Gilles bezit, de zgn. Muizenfeesten in. Aan de Muizenworp zijn interessante geldprijzen verbonden.

3. – Eierworp.

Op Paaszaterdag 1991 hield het Geraardsbergse Beiaardcomité zijn eerste Eierenworp. Tussen de muziekuivoeringen door werden vanop de pui van het stadhuis honderden chocolade eitjes gegooid. Dit gebeurde in een afgesloten ruimte, enkel toegankelijk voor kinderen.

4. – Bloembollenworp.

Deze worp gaat gepaard met de bloemenmarkt in september, een organisatie van het Werk van Volkstuinen. Burgemeester, schepenen en vooraanstaanden gooien vanop de trappen van het stadhuis in zilverpapier verpakte bloembollen, waaronder zich een gouden exemplaar bevindt.

Maar hiermee is de kous niet af. Sinds 1987 is BRT 2 Radio Oost-Vlaanderen in juli te gast in het recreatiedomein De Gavers. Bij die gelegenheid brengt Geraardsbergen als het ware een synthese van zijn werpkracht. Vanuit een helikopter worden om het halfuur in totaal zes worpen uitgevoerd die in de streek overbekend zijn: lucifers, mattentaarten, sigaren, muizen, Mannekens Pis en worsten (trippen). In elke worp schuilt een gouden exemplaar, goed voor een speciale prijs.

GODVEERDEGEM : Picarrenworp.

Om dit bizarre woord te begrijpen moeten wij teruggaan in de geschiedenis. Zowat een eeuw geleden verlieten een aantal Godveerdegemnaars, in het spoor van honderden streekgenoten, hun Arm Vlaanderen om als seizoensarbeiders de kost te verdienen in de uitgestrekte landbouw-

gronden van Picardië. Een inwoner van de gemeente, een man met historisch inzicht, herinnerde zich deze jaarlijkse trek naar het Franse Noorden en besloot in 1978 een Picarrencomité op te richten. Sindsdien hebben de Picarrenfeesten plaats tijdens het laatste weekend van september. Op zondagavond wordt de Picar verkozen, een wedstrijd waarin de theoretische kennis en de praktische vaardigheden van de kandidaten worden getest onder het alziende oog van een deskundige jury en waarvan mooie geldprijzen verbonden zijn. De volkskundig meest verantwoorde feestelijkheden zijn geprogrammeerd op maandagavond. Dan wordt Picar, symbool van de driedaagse festiviteiten, plechtig naar zijn laatste rustplaats gebracht en onder muzikale begeleiding verbrand. Maar dit betekent nog niet het einde van het feestgebeuren. De afsluiter is de Picarrenworp. Leden van het comité gooien tientallen kleurrijke balletjes de feesttent in, die voor sommigen een prijswinnende boodschap bevatten. De begerenswaardige Superpicar kan zowel een zware kalkoen zijn als twee reuzenkonijnen plus bijhorend hok.

Maar Godveerdegem liet het hier niet bij. Een jumelage met een Picardische gemeente kon niet uitblijven. Het werd uiteindelijk La Faloise-sur-Somme, waarmee de Oostvlamingen de beste vriendschapsbanden hebben gesmeed.

GOEFERDINGE : Mattentaartenworp.

Tijdens het tweede weekend van juli gaat in deze Geraardsbergse deelgemeente op zondag een stoet uit die het bakken van dit streekgerecht in beeld brengt. Na de stoet gooien de pastoor en de officiële genodigden een vijfhonderdtal mattentaarten vanop het feestpodium naar de kijkers grijplustigen. Iedereen hoopt het exemplaar te bemachtigen dat men kan omruilen tegen een sieraad, een gouden medaillon of dito halsketting, ter waarde van ruim 10.000 frank.

GROTENBERGE : 1. – Berlindisworp.

Sint-Berlindis wordt hier aangeroepen tegen veekwalen, in het bijzonder het gevreesde mond- en klauwzeer. De dagen – dus ook de kermis – beginnen op zondag na Sacramentsdag. In 1987 startten de Berlindisfeesten, waarbij de Berlindisworp niet mocht ontbreken. Nog altijd verzamelen de inrichters jaarlijks waardevolle prijzen; de hoofdvogel is natuurlijk de Gouden Berlindis.

2. – Karamellenworp.

In 1974 organiseerde het Comité Jeugdzorg Grotenberge zijn eerste Speelpleinfeesten Ten Berg. Om zo'n speelplein draaiend te houden is er veel geld nodig. Vandaar een gevarieerd feestprogramma tijdens het laatste weekend van juli. Zowel op zondag als maandag is op diverse tijdstippen een karamellenworp voorzien.

HAALTERT : Sterrenworp.

Deze worp maakt deel uit van het Driekoningenfeest. De Gouden Ster is heel wat geld waard.

HAALTERT-EDE: Edelingenworp.

Het is het toponiem van deze Haalterse wijk dat de naam van deze worp bepaalt. Er wordt gegooid en gegraaid tijdens de kermisvierdaagse in het begin van de maand mei.

HAMME: Paaseierenworp.

Op paaszaterdag organiseert het Handelscentrum van de Kerkstraat een paaseierenworp. Dit gebeurt vanuit de kerktoren. Er is één houten paasei tussen en dat geeft recht op een prijs.

HANSBEKE: Schietspoelenworp.

Op de tweede zondag van oktober ter gelegenheid van de grote kermis, gooit de bakker namens het feestkomitee vanuit het bovenste venster van zijn bakkerij, appelflappen voor het publiek. Deze appelflappen zijn halvemaanvormig zoals oude schietspoelen. Dit gebruik bestaat al sinds 1872 en werd door een inwijkeling uit Tielt gelanceerd.

HERDERSEM: Trippenworp.

Wij beseffen wel dat "worst" of "bloedworst" beter op hun plaats zouden zijn in een nederlandstalige tekst, maar wij weten eveneens dat die van Herdersem, en in feite de gehele Denderstreek, het ons nooit zouden vergeven hun "trippen" weg te moffelen onder het mom van het Algemeen Nederlands, omdat het woord eenvoudig niet meer weg te denken is uit de volkstaal en het volksleven. Neen, een "worstenworp" zou in die milieus zelfs potsierlijk klinken, dus ... Deze worp houdt verband met de kleurrijke viering van het feest van Sint-Antonius abt (17 januari), een viering die in Herdersem over vier dagen uitgesmeerd wordt. Na de feeststoet worden vanop de eerste verdieping van het oud-gemeentehuis honderden witte en zwarte trippen naar de joelende massa geworpen. In 1991 gebeurde dit voor de 28ste keer. Ook hier scheidt men kinderen van volwassenen. Om 16 uur gingen de kinderen tot 12 jaar naar de Zilveren Pens, ter waarde van 500 frank; in 1988 was deze prijs goed voor een zilveren hangertje. Tegen 17 uur proberen de volwassenen de Gouden Pens, ter waarde van 1.000 frank, te grijpen. Geen lange gezichten in Herdersem, want alwie een trip/pens/worst vangt, krijgt een prijs in natura.

HERZELE: 1. – Sterrenworp.

Op vrijdag 5 januari 1990 werd op initiatief van het "Statiecomité" de eerste Sterrenworp gehouden. Vanuit de elevator van de brandweer gooide men sterren te grabbel op het stationsplein; sommige hiervan droegen een nummer en de gelukkige bezitters van zo'n ster deelden in een prijzenpot van 100.000 frank.

2. – Paaseierenworp.

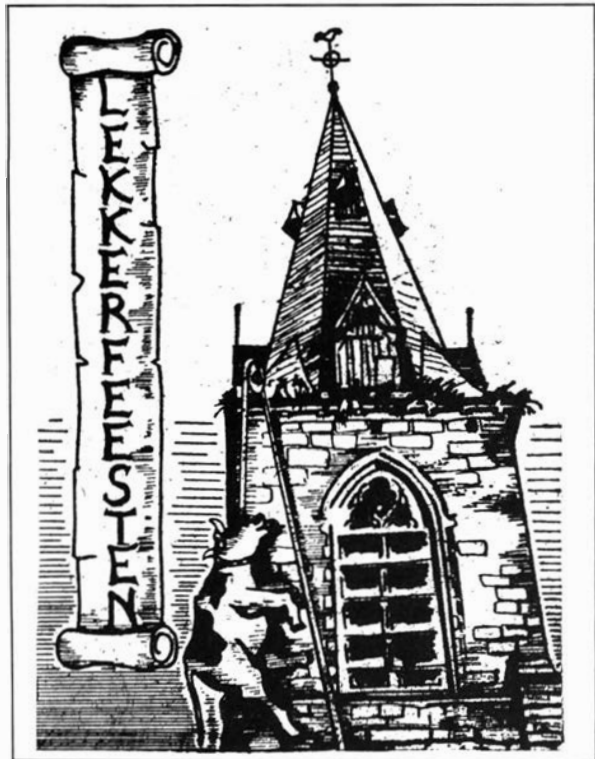
Sinds 1990 werpen burgemeester en schepenen bij het begin van de paaskermis zakjes paaseieren vanuit het Schepenhuis. De worp wordt gespreid over twee beurten, een voor kinderen en een voor volwassenen, samen goed voor 50.000 frank prijzen.

3. – Makranenworp.

Op 7 augustus 1966 was de merkwaardigste houten staakmolen Te Rullegem, na jaren zwoegen, eindelijk gerestaureerd. Dit was natuurlijk een reden tot feestvieren. Een gerestaureerde molen is prachtig, maar hem in goede staat houden is nog wat anders. Daarom werd besloten een vriendenkring op te richten die op die goede staat zou toezien, en om de kosten te helpen dragen werden de Herzeelse Molenfeesten boven de doopvont gehouden. Onder de diverse activiteiten die in de eerste week van augustus rond de molen Te Rullegem plaatsvinden is de makranenworp ongetwijfeld een hoogtepunt. Makranen zijn regionale broodkoekjes, die door de Molenprinses kwistig in het rond geworpen worden. Alleen al de tegenwaarde van de Gouden Makraan is een uitstap naar Herzele waard, maar ook de Zilveren Makraan laat niemand graag liggen.

HILLEGEM: **Lekkerworp.**

Deze worp refereert aan de spotnaam van de Hillegemnaars, die ooit een koe aan een koord naar de kerktoeren hesen om er het gras af te grazen; toen het dier zo goed als verhangen was en de tong uit de muil hing, riepen de toeschouwers: "Kijk, ze lekt al!" Sinds 1965 organiseert een lokale basisschool hier tijdens het eerste weekend van juli de Zomerfeesten, in 1978 de Lekkerfeesten genoemd. Op zondagmiddag staat de Lekkerworp op het programma.

IDDERGEM: Leeuwenworp.

Elf juli, feest van de Vlaamse Gemeenschap, wordt hier gevierd met o.a. een Leeuwenworp.

IMPE : Taartenworp.

Sint-Denijs (9 oktober) is kerkpatroon van Impe. Hij wordt er aangeropen tegen hoofdkwalen. Op de daaropvolgende zondagnamiddag vermeldt het kermisprogramma o.a. een taartenworp. Geen toestanden uit oudere films, maar genummerde briefjes die recht geven op een taart.

KERKSKEN : Jeneverworp.

Kerksken noemt zich het jeneverdorp. Sinds 1974 organiseert men op de vrijdag het dichtst bij 6 januari de jaarlijkse Driekoningenfeesten. De jeneverworp heeft plaats om middernacht op de speelplaats van de oude jongensschool. Een honderdtal prijzen zitten verscholen in de genummerde pingpongballetjes die de wachtende, vaak verkleumde toeschouwers toegeworpen worden. In plaats van pingpongballetjes worden ook wel eens sterren gegooid. De hoofdprijs is een salon ter waarde van 40.000 frank. Ook flessen jenever zijn welkom. Maar stoere binken verkiezen een andere prijs: een hele nacht gratis op stap in de dorpscafés en in de danszalen.

KRUISSHOUTEM : Eierenworp.

De jaarmarkt van Kruishoutem heeft altijd een uitgesproken agrarisch karakter gehad. Toen de gemeente een Europees centrum van de kip-en-ei-industrie werd, konden de Gulden-Eifeesten niet langer uitblijven. Het ei, symbool van het leven, en Pasen, symbool van het nieuwe leven, reiken in Kruishoutem elkaar de hand. Onder de talrijke activiteiten die het dynamische Gulden-Eicomité tijdens het paasweekend steeds opnieuw programmeert – in 1991 voor de 37ste keer – is de Eierenworp een constante. Ook hier heeft men de gevaren van een wild massaal gegrabbel ingezien en daarom wordt op zondagnamiddag een mini-eierenworp voor kinderen gepland. Vanuit de kooi van een hijskraan strooit iemand honderden eierenparachutjes over de hoofden van de kinderen uit. Medewerking van vaders en moeders, opa's en oma's, wordt door de inrichters kordaat afgekeurd. De kinderen wordt het hoofd niet op hol gebracht met ronkende geldprijzen, want de valschermpjes bevatten slechts bonnetjes voor een verfrissing. Op Paasmaandag, nadat de stoet voorbijgestapt is, krijgen de volwassenen hun kans. Vanuit de kerktoren zweeft een gevleugelde paasklok – met een knipoog naar de klokken van Rome – herhaaldelijk over het marktplein en laat ca. 800 plastiek eitjes aan kleurrijke valschermpjes over de menigte neerdalen. Momenteel worden de papieren parachutjes weken vóór Pasen door een echtpaar zodanig gevouwen dat de wind erin kan spelen en de valschermpjes opengaan. In de eitjes zitten waardebons voor een totaal bedrag van 50.000 frank. Jaar na jaar neemt de internationale uitstraling van dit feestgebeuren toe.

LEBBEKE : Voddenworp.

Tijdens het weekend omstreeks Maria-Geboorte (8 september) viert men hier kermis. De Lebbekenaars dragen als spotnaam de Voddenmannen. Een voddenworp – sinds 1977 – lag dan ook voor de hand. Op zaterdagavond werpen burgemeester, schepenen en raadslieden vanuit het

gemeentehuis honderden houten blokjes, verpakt in stoffen zakjes, naar de nieuwsgierigen. De meer dan 100 blokjes die een nummer vermelden zijn goed voor een pakket gevarieerde prijzen. Maar de nummers 1 en 2 worden bekroond met resp. een gouden en een zilveren penning ter waarde van 20.000 en 14.000 frank. In 1990 werden de penningen voor het eerst met de hand gegraveerd, nl. met de afbeelding van de lokale Onze-Lieve-Vrouw, die al eeuwen in Lebbeke vereerd wordt.

LEDE : Karamellenworp.

Tijdens de carnavaltweedaagse denkt Lede ook aan de kinderen. Op zaterdag hebben die afspraak aan het gemeentehuis voor de gebruikelijke Karamellenworp, waarbij ook nog mooie prijzen te wachten liggen.

LEUPEGEM : Reuzenworp.

Deze worp, die plaatsheeft op zondag na Maria-Hemelvaart, komt in feite neer op het werpen van snoepgoed.

LOCHRISTI : Azaleaworp.

Het feestcomité van Lochristi-Hyfte verzorgt in het begin van september een tiendaags feest, met glans en luister. In 1991 hebben leden van het comité op de eerste zondag om 17 uur een eerste Azaleaworp gehouden, waaraan talrijke prijzen verbonden zijn. Rendez-vous volgend jaar.

LOKEREN : 1. – Paasklokkenworp.

Paaszaterdag is al een hoogdag voor de Lokerse kinderen, die bij hun inschrijving voor dit evenement in leetijdsgroepen worden ingedeeld. Tussen het stadhuis en de kerktoren wordt een kabel gespannen waaraan een mandje met piepschuimen paasklokjes bengelt. Een vernuftig mechanisme zorgt ervoor dat de klokjes in de grijpgrage handen van de kinderen terechtkomen. De klokjes die een nummer dragen geven recht op leuke prijzen. Maar niemand hoeft te pruilen, want ieder paasklokje kan worden ingeruild tegen twee paaseieren.

2. – Worstenworp.

Tijdens de week die 10 augustus, feest van de kerkpatroon Sint-Laurentius, voorafgaat, viert men de Lokerse Feesten. Daar paardeworsten een lokale gastronomische lekkernij zijn, werd geopteerd voor de Worstenworp. De droge worstjes worden vanop het feestpodium naar het publiek geworpen. Opgekleefde briefjes vertellen de toeschouwers of zij recht hebben op de gewaardeerde bierbonnetjes. Immers, worsten en drinken behoren bij elkaar zoals de wind en de zee.

MAARKE : Vincentiusworp.

Het is altijd hartversterkend om vast te stellen dat volksfeesten in staat zijn waardevolle monumenten van het verval te redden. Maarke is een van de twee kerkdorpen die samen de deelgemeente Maarke-Kerkem (Maarkedal) vormen. Om de gerestaureerde en beschermde Sint-Vincentiuskapel voor nieuwe aftakeling te behoeden sloegen enkele cultuurbewuste vrijwilligers de handen in elkaar om het onderhoud van het

monument te financieren. Meteen werden de Kapellefeesten in 1986 geboren. Op de laatste zondag van augustus worden allerlei activiteiten gepland; één daarvan is de Vincentiusworp, die zijn verloop krijgt vanuit een luchtballon.

MALDEGEM: Worstenworp.

Deze worp is geïntegreerd in de carnavalfeesten. Op zondag, na de avondstoet, is het verzamelen geblazen aan het stadhuis. Vanop de pui gooien de prins en de leden van de Raad van Elf worsten naar de kijklustigen. Sommige daarvan zijn van een lint voorzien; wie zo'n exemplaar kan bemachtigen, mag een prijs afhalen.

MICHELBEKE: Trippenworp.

Een organisatie in het kader van de lokale Breughelfeesten in de maand augustus. Met de Gouden Trip in de hand kaapt de winnaar een waardevolle prijs weg.

MOERZEKE: Sjiekenworp.

"Sjieken" is de spotnaam van de Moerzekenars. Volgens de overlevering zou de pest hier ooit vele mensenlevens geëist hebben, en om het hachje te redden zou het gebruik van tabakspruimen op grote schaal aangetoond zijn. Tijdens de kermis, in het eerste weekend van september, worden op zaterdagavond koekjes in zakjes uitgeworpen, die moeten herinneren aan de tabakspruimen van weleer.

MUNTE: Muntebollenworp.

De jaarlijkse dorpshapping op de derde zondag van september eindigt met de Muntebollenworp. Wie de Gouden Muntebol uit de lucht plukt, zit goed voor een waardebon van 10.000 frank.

NEDERBOELARE: Appelenworp.

De najaarskermis gaat sinds 1981 gepaard met de Appelenworp. Op de laatste zondag van september trekt een kermisstocht door het dorp. In de late namiddag worden vanop het podium aan het gemeentehuis honderden appelen naar de feestvierders gegooid. Met het gouden, het zilveren en het bronzen exemplaar ben je op weg naar een niet te versmaden prijs. In 1989 waren het afgietsels van het Geraardsbergse Manneken Pis. Nederboelare is immers een deelgemeente van de Oudenbergstad.

NEDERBRAKEL: 1. – Everworp.

Op zondag 25 februari 1990 ging hier voor het eerst een carnavalstoet uit, het resultaat van de samenwerking tussen de Orde der Gekwakte Smeerlappen (jawel!) en het Mik-en-Prosfeestcomité. In de late namiddag werd de Everworp, een initiatief dat overwaaid uit de deelgemeente Everbeek (zie aldaar), massaal bijgewoond. Vanop een twee meter hoog sprookjespaard werd snoep naar de kijklustigen gegooid. De Gouden Ever werd omgezet in een begerenswaardige prijs. Wat volks-

kundigen graag zagen gebeuren was de verbranding van de grote Griet van Brakel, volgens de organisatoren de grootste vastenavondpop ter wereld, meer dan vier meter hoog.

2. – Vuistenworp.

De stationsbuurt van Nederbrakel gaat er prat op de oudste wijkkermis van Brakel in te richten. Waarschijnlijk in 1921 werd "Statiekermis" voor het eerst gevierd. Men koos een wijkburgemeester. Een van de markantste figuren in de reeks was wijlen Eugène De Vuyst, die trouwens zijn naam gaf aan de jaarlijkse Vuistenworp op de laatste zondag van augustus. De hoofdprijs is het Gouden Vuistje aan een halsnoer ter waarde van 10.000 frank.

3. – Reuzenpenningenworp.

In september 1974, in het kader van het Folklorejaar, zag Nederbrakel een reuzencavalcade door zijn straten defileren. Bij die gelegenheid werd het reuzenkind Sofie van Brakel gedoopt. Na de doopplechtigheid wierp men de reuzenpenningen.

B.G.J.G.

BOEREN KERMIS

Scheidestraat - NEDERHASSELT

V.K.

NEDERHASSELT

UITNODIGING

Het Bestuur B.G.J.G. afd. Nederhasselt en V.K. Nederhasselt zijn verbaagd U en uw familie te mogen uitnodigen op dit bij uitnodigen van onze

1 Ode BOERENKERMIS

Begin aan het FINA-Station
op de parking van
PAUL DE SMET & Zonen

VRIJDAG 2 AUGUSTUS '91 - 18u

AVONDMARKT

ZONDAG 4 AUGUSTUS

1 Ode BOERENKERMIS

10u00 KINDERMARKT - KINDERTEKENEN

10u30 PLUIMVEETENTOONSTELLING

11u00 VIERING 10 JAAR EREBURGERS

RECEPTIE VOOR ALLE AANWEZIGEN, AANGEBODEN DOOR BRIJ V. D. BOSSCHE

11u30 APERITIEFCONCERT DOOR DE KON. HARMONIE 'KUNST, EER EN VERMAAK' ASPELARE

12u00 BOERENKERMISTAFEL

13u00 PARACHUTISTEN VAN PARACLUB MOORSELE LANDEN ACHTER DE TENT

14u30 ADEMBENEMENDE STUNTS MET WALTER ARFEUILLE EN ZIJN STUNTTTEAM

15u00 KLEIN MUZIEKSKEN - BLJZEGEM

15u00 OLDTIMERS - LANDBOUWTRAKTOREN

16u00 VALIEZENKEDERS

17u00 WOP VAN HET GOUDEN KORENHAAR DOOR PRINS-KARNAVAL + SCHEPEN V. SPORT

18u00 BARBECUE

18u30 WARME LUCHTBALLOON

19u00 OP DE PRAATSTOEL MET: BRIEK SCHOTTE - RIK VAN STEENBERGEN - MICHEL VAARTEN - ERN. DE VUYST, voorzitter BWB - FONS BOOM, lid BWB

20u00 RADIO GROOT HAALTEERT SPEELT TEN DANS !

ZATERDAG 3 AUGUSTUS '91

MARGRIET HERMANS

Begin: 20u30 - Inloop: 250 fr - voorverkoop: 200 fr

INKOM GRATIS

De worp van het gouden korenaar te Nederhasselt ter gelegenheid van de boerenkermis.

*Publicitaire tekening
bij de
wortelworp te Ninove.*

*Publicitaire
tekening bij de
botermelkworp
te Onkerzele.*

NEDERHASSELT : Korenarenworp.

Sinds 1982 organiseert de Bond van Grote en Jonge Gezinnen (sedert 1991 samen met de lokale voetbalclub), nu eens begin juli dan weer begin augustus, de traditionele Boerenkermis, die een uitgesproken ruuraal karakter heeft. Naast "de Praatstoel", d.i. een reeks interviews met beroemdheden uit de sportwereld, is de meest in het oog springende constante de Korenarenworp. Dit is de taak van Prins Carnaval en hoogwaardigheidsbekleders van de stad Ninove, waarvan Nederhasselt een deelgemeente is. Gevouwen en geniete wikkeltjes waarop een gouden korenaar staat afgebeeld worden de belangstellenden toegeworpen. Wie binnenin "geen geluk" te lezen krijgt, zal zijn pret wel niet laten bederven, maar voor wie de Gouden Korenaar treft, kan de kermis niet meer stuk. Er zijn trouwens nog andere interessante prijzen in voorraad.

NEVELE : Schietspoelenworp.

In oktober wordt hier de Schietspoelenkermis gevierd. Het hoofdmotief van de feeststoet is "schietspoelen en pap". (3) Vanuit de bovenzaal van het gemeentehuis worden schietspoelen naar beneden geworpen. Het gaat hier om taartjes in de vorm van een halve cirkel die ca. 12 cm doorsnede hebben.

NINOVE : Wortelworp.

Op Rozenzondag, d.i. Laetare, viert Ninove zijn carnaval. Maar maandagnacht, de langste nacht, is het ware hoogtepunt. Die wordt ingezet met de Wortelworp. "Wortelkrabbers" is een carnavalmonument (de wortel is groter dan het manneke) aan de Centrumlaan. Vanop het balkon van het oud stadhuis gooien prinsen en prinsessen kwistig de wortels in het rond, maar de Gouden Wortel is maar voor één gelukkige weggelegd.

NUKERKE : Geitenworp.

ONKERZELE : 1. – Sigarenworp.

Tijdens het eerste weekend van juli gooien de notabelen van Geraardsbergen, waarvan Onkerzele een deelgemeente is, zowat 1.500 zorgvuldig verpakte sigaren naar de menigte. De sigarennijverheid in deze streek kan bogen op een lange traditie. De eerste prijs is gewoonlijk goed voor een tinnen schotel met ingebouwd uurwerk; de tweede prijs geeft recht op een sigarenvorm; daarenboven mogen de eerste tien prijzen op een kistje sigaren rekenen.

2. – Botermelkworp.

Deze worp verwijst naar een toponiem : de Botermelkstraat. De gelijknamige feesten – sinds 1982 – zijn een organisatie van de Botermelkgilde. Op de eerste zondag van september worden honderden plastic flesjes botermelk te grabbel gegooid. De eerste prijs is een koperen melkkan die 5.000 frank waard is.

OOSTAKKER: 1. – Savooistekkenworp.

Die van Oostakker worden schertsenderwijs de Savooistekkers genoemd. Tijdens de julkermis voorziet men op maandag vanuit de Sint-Amanduskerk de Savooistekkenworp, een organisatie van de Middenstandsbond.

2. – Boerkensbroodworp.

Tijdens de augustuskermis, eveneens op maandag, worden op het Dorpsplein kleine broodjes geworpen.

OOSTERZELE: Makranenworp.

De Vinkenmolen is een houten korenwindmolen, die teruggaat tot 1555. Tijdens de Molenfeesten, op een zondagnamiddag in mei, worden vanaf 16 uur om het halfuur makranen (zie Herzele) door de kijkgaten van de molen gegooid. Tref je een exemplaar waarop "prijs" vermeld staat, dan ben je bij de gelukkigen.

OUDEGEM: Petattenworp.

Titten, Naten en Petatje zijn bekende personages uit "De Filosoof van Haagem", de volksroman van Jef Scheirs, die in 1885 in Oudegem geboren werd. Toen het boek voor een televisiefuilleton bewerkt werd, veroverden die figuren de harten van duizenden Vlaamse kijkers. In Oudegem zag men hier brood in. Ter gelegenheid van de jaarmarkt in september stappen Scheirs' helden mee op in een stoet door de gemeente. Na de middag worden vanop de pui van het gemeentehuis "petatten" naar de menigte geworpen.

OUDENAARDE: Varkensworp.

Deze worp is de opvolger van de Hanske-de-Krijgerworp, aldus genoemd naar de legendarische figuur die vanop het historische stadhuis over de stad waakt. Tijdens het laatste weekend van juni staat Oudenaarde op stelten naar aanleiding van de Bierfeesten (sinds 1955), waarbij schilder Adriaan Brouwer en de gereputeerde Oudenaardse Bruine centraal staan. Op zondag werpen hetzij Adriaan Brouwer, uitgedost in 17de-eeuwse kledij, hetzij de organisatoren honderden plastic varkentjes vanop een podium naar de toegestroomde massa. De prijzen zijn hoege-naamd niet te versmaden.

OVERBOELARE: Stekjesworp.

Inspelend op de lucifersindustrie, typisch voor Geraardsbergen, waarvan Overboelare een deelgemeente is, organiseert men hier al sinds 1968 de Stekjesworp. Het werpen van lucifers maakt deel uit van de jaarlijkse kermis tijdens het eerste weekend van september. Wie behendig is, kan een bon uit de lucht plukken die 1.000 en zelfs 2.000 frank waard is.

RONSE: 1. – Bommelworp.

Het weekend na Driekoningen betekent voor de Ronsenaars de Bommelfeesten, in feite een erg vroeg carnavalfeest, dat is 1991 al aan zijn 41ste editie toe was. Op zondag in de driedaagse esbattementen worden na

afloop van de bommelstoet op de Grote Markt honderden karamellen naar de kijklustigen gegooid. Er zijn natuurlijk een aantal prijzen voorzien, maar slechts één karamel bevat een papiertje dat de winnaar/winnares van de Gouden Bommel aanwijst.

2. – Sinaasappelworp.

Hiervoor moet men zich verplaatsen naar het lieflijke gehucht Louise-Marie, aldus genoemd naar de eerste Belgische koningin, Louise-Marie d'Orléans. Voor de septemberkermis kiest men een gelegenheidsburgemeester en dito schepenen met hun gevolg. Samen met de reuzen Sjarel en Tiele trekken zij door het gehucht, waarna de sinaasappelen worden gegooid.

RUIEN: Notenworp.

Deze worp op het Ruienplein kan niet meer worden weggedacht uit het programma van de septemberkermis. De Gulden Noot is die dag het meest begerenswaardige object voor alle Ruienaars.

RUPELMONDE: Apostelbrokkenworp.

In zijn "Kalender van de Vlaamse feesten" kent Stefaan Top, cum suis, deze eeuwenoude traditie terecht drie sterren toe. Op Witte Donderdag, even vóór 15 u., kondigen Thebaanse trompetten vanop de pui van het gemeentehuis de plechtigheid aan. In de kerk wast de pastoor de voeten van twaalf jongens, waarna de manden met apostelbrokken (hompen brood) worden gezegend. Dan draagt men de korven in stoet naar het gemeentehuis, waar ze vanop het balkon door magistraat en geestelijkheid naar de toeschouwers geworpen worden. 's Avonds wordt de Witte-Donderdagviering besloten met een sober Laatste Avondmaal in de Schipperskapel. De apostelbrokken worden opgespaard, omdat ze in het volksgeloof ziekteverende en genezende kracht bezitten.

SCHELLEBELLE: Rozenworp.

Schellebelle ligt midden in de rozenstreek. Daar wordt al sedert 1967 de Rozenprins verkozen, maar pas in 1988 had de eerste Rozenworp plaats.

SCHENDELBEKE: 1. – Spekkenworp.

In 1976 besloot het gemeentebestuur op zondag in de Oktoberkermis vanaf de eerste verdieping van het gemeentehuis 15 kilo karamellen naar de menigte te gooien. Het evenement kreeg echter geen vervolg.

2. – Tickettenworp.

Om de kinderen buiten het grabbelgewoel van de volwassenen te houden hebben de organisatoren van de Oktoberkermis eraan gedacht tickets naar de kinderen te werpen waarmee zij gratis op de kermismolen mogen zitten. (Zie ook Jeneverworp)

3. – Jeneverworp.

In het maken van jenever heeft Schendelbeke een eerbiedwaardige traditie. Vroeger dronk men niet uit glaasjes, maar uit "jatten" (kommen); men schepte de jenever met een pollepel uit een ketel waarin het sterke vocht warm gehouden werd. Is het dan te verbazen dat de inwoners de spotnaam "jenijveldrinkers" meekregen? Het dorp is drie kermissen rijk, maar de Oktoberkermis of Bavokermis, op zondag na 1 oktober, heet de grote Kermis. Een lokale boederij, het Schendelbeekhof, gedeeltelijk omgevormd tot kinderverblijf, speelt hierin een belangrijke rol. 's Namiddags heeft de Jeneverworp plaats op het Schendelbekeplein: honderden plastic jeneverflesjes worden te grabbel gegooid, waarvan sommige aanspraak maken op interessante prijzen, waaronder heel wat flessen jenever natuurlijk. De eerste Jeneverworp werd opgehouden in 1989.

SERSKAMP: Rozenworp.

Serskamp ligt in het hartje van de rozenstreek. Tijdens het weekend na Maria-Hemelvaart worden hier op en rond het lokale voetbalterrein de Land- en Tuinbouwdagen ingericht, in 1990 voor de zevende maal. Het hoogtepunt is de Rozenworp op zondagnamiddag. De bezitter van de Gouden Roos ontvangt een roosvormig juweel van 18 karaat, dat al gauw een slordige 15.000 frank waard is. Merkwaardig detail: in 1988 werd het kleinood gewonnen door nummer ... 13.

SINT-AMANDSBERG: Ajuinenworp.

Tot voor enkele jaren gooiden leden van het gemeentepersoneel ajuinen, vanuit een raam van het gemeentehuis, naar het publiek, ter gelegenheid van de Ajuinmarkt op de eerste zondag van september. In een van de ajuinen was een goudstukje of gouden munt geborgen. Op die basis heeft weleer een olijke dorpsfilosoof medegedeeld dat het gemeentepersoneel zorgde voor een muntenworp!

SINT-GILLIS-DENDERMONDE: 1. – Varkensworp.

In de volksmond heten die van Sint-Gillis de Varkensboeren. Samen met Oudegem sluit Sint-Gillis rond halfvasten de Dendermondse carnavalpret af. De activiteiten zijn in handen van de Orde van de Varkensboeren, die sinds 1982 op maandagavond hun traditionele Varkensworp houden op het kerkplein.

2. – Knuffelworp.

De Boonwijk viert kermis tijdens het eerste weekend van augustus. Op maandagavond, net vóór het vuurwerk, houdt men daar de Knuffelworp, vroeger Berenworp genoemd. Zijn beren soms geen knuffeldieren?

SINT-KORNELIS-HOREBEKE: Hoornworp.

De Vlaamse Kermis in het eerste weekend van augustus biedt een gevarieerd programma. Op zaterdagavond, na de Stratenkamp, volgt de Hoornworp; de eerste prijs is goed voor 3.000 frank in natura.

SINT-LIEVENS-ESSE : Lekstokworp.

De eerste worp dateert van 1986. Hij kadert in de lokale carnavalviering en heeft plaats in de zaal Sint-Lievenskring. De eerste prijs is een Gouden Lekstok, vervaardigd door de Brakelse Goudcentrale.

SINT-LIEVENS-HOUTEM: 1. – Bacchusworp.

Het idee voor de Bacchusfeesten ontstond op de Dries, een wijk van Houtem, waar de deelnemende groepen aan de Bacchusstoet op de eerste zondag van maart nog altijd gejureerd worden. Autochtonen beweren dat men de ware Bacchusgeest pas op maandag tot leven ziet komen. Omstreeks het middaguur gaan de zgn. Bacchusnotabelen op stap in de plaatselijke herbergen. In sommige daarvan wordt er gedobeld om porties van het Bacchusbrood, d.i. een reuzenbrood dat de vorm van de Romeinse god heeft en getooid is met linten en goudstukken. Rond middernacht werpt men in een café Bacchusmannetjes uit die in hun buiken meldingen van prijzen verbergen.

2. – Kurkenworp.

Het Houtemse gehucht Cotthem, een typische besloten gemeenschap, viert zijn Zomerkermis (tweede weekend van juli) met een kurkenworp op maandagavond.

SINT-MARIA-LIERDE : Sint-Kornelisprijzenworp.

Sint-Cornelius wordt hier vereerd tegen besmettelijke ziekten. Maar er is ook een Sportclub Sint-Kornelisvrienden, die het jaarlijkse kermisprogramma in de derde week van juli opstelt, waarvan – sinds 1983 – de Sint-Kornelisprijzenworp een vast onderdeel is.

SINT-MARTENS-LATEM : Bloemenworp

Ca. 1974 voerden marktkramers in samenwerking met de schepen van het feestcomité het gebruik in, bloemen te gooien, vanuit het bovenraam van café Sint-Martinus recht tegenover het gemeentehuis. In plaats van bloemen (die gemakkelijk geschonden waren) gooien ze thans plastic balletjes, waarin vijftientig briefjes voor een prijs (bloemen) geborgen zitten. In plaats van standgeld te (moeten) betalen, schenken de kramers bloemen aan het winnende publiek. Dit geschiedt op de zondag vóór Pasen, om twaalf uur 's middags.

URSEL : Worstenworp.

Sint-Medardus is de patroonheilige van de plaatselijke kerk. Op zondag na 8 juni viert men dus kermis. In Ursel leeft de heilige bisschop alleen nog verder in weerspreuken, maar wie nog op ieders lippen ligt is de dynamische volksheld Pierlala. Sinds 1963 trekt daar op kermiszondag de Pierlalastoet door de straten van de gemeente. Maar eerst wordt Pierlala in zijn kist afgehaald aan zijn stamkroeg, en hoe kan die anders heten dan "Sint-Medardus"? Vandaar draagt men hem naar het dorp, waar hij uit zijn kist verrijst. Dan pas zet de stoet zich in beweging, met de reus Pierlala op kop. De stoet brengt het wel en wee van Pierlala's

bewogen leven in beeld. Als knaap al was hij altijd voor een frats te vinden. Eten en drinken droeg hij hoog in het vaandel. Na heelwat wederwaardigheden wordt hij tenslotte naar het kerkhof gebracht in een ouderwetse lijkkoets, die door paarden wordt voortgetrokken. Daar wordt hij dan voor een jaar op symbolische wijze begraven. In de late namiddag daalt vanop een balkon op het dorpsplein een ware worstenregen over de massa neer, en de prijzen zijn heus niet te versmaden. Een levensecht volksfeest dat de volkskundige niet onberoerd laat.

VIANE : Oogstworp.

Op zaterdag 12 augustus 1989 vierde Viane zijn eerste Oogst-, Volks- en Kermisfeesten, ten voordele van een actie voor gehandicapten en jongeren. Het Kerkplein was het decor voor de Oogstworp.

VOORDE : Puitenworp.

Al jaren gingen milieubewuste jongeren in de clinch met de inrichters van de Puitenkoers, een springrace voor kikkers, op de vierde zondag van augustus, tot het uiteindelijk niet meer mocht. Toen maakten de organisatoren er maar een Puitenworp van, met plastic kikkers natuurlijk. De hoofdprijs komt eveneens uit het dierenrijk: een kalkoen, die zonder moeite 20 kilo bereikt en zelfs overschrijdt.

WAARBEKE : Leeuweklauwenworp.

Uren in het rond is dit dorp bekend om zijn dierenpark "Het Rijk van Lobo", sinds jaar en dag met bekwame en liefdevolle hand beheerd door Pastoor De Wolf. Op 15 augustus organiseert men hier Breughelfeesten. Boven het dierenpark kan men een luchtdoop per helikopter beleven. 's Namiddags worden vanuit de helikopter leeuweklauwen geworpen. De Gouden Leeuweklauw is 10.000 frank waard. Op zondag na Maria-Hemelvaart viert Waarbeke Sint-Rochus, die er wordt aangeropen tegen allerlei besmettelijke ziekten. 's Namiddags draagt de pastoor een openluchtmis op en worden alle dieren, groot en klein, gezegend en alle gemotoriseerde voertuigen gewijd.

WAARSCHOOT-BEKE : Salamiworp.

In dit gehucht van Waarschoot hebben zich een paar vleesverwerkende bedrijven gevestigd. In 1987, naar aanleiding van de kermis in het eerste weekend van juli, werd besloten Beke uit te roepen tot Salamidorp. Er kwam een heus doopceremonieel bij te pas en het was evident dat de vleeswarenbedrijven het peterschap bij toerbeurt zouden aanvaarden. Het slot van de plechtigheid was de eerste Worstworstworstworst vanuit een luchtballon. Maar in 1989 sprak men ronduit van een Salamiworstworstworst. Er werden balletjes uitgeworpen, waarvan sommige inruilbaar waren tegen salami's.

WAASMUNSTER : Patattenworp.

WAASMUNSTER-SOMBEKE : Torenworstworstworst.

Op zaterdag na Maria-Hemelvaart geeft dit gehucht van Waasmunster het startsein voor een tiendaagse kermis. Op de eerste maandagavond is er een Torenworstworstworst, bedoeld voor kinderen van 3 tot 11 jaar.

WELLE: Vrekkenworp.

Die van Welle hebben de weinig vleiende spotnaam Vrekken toebedeeld gekregen. Tijdens het eerste weekend van augustus viert men er de Kleine Kermis. Op zaterdagavond gooit men zakjes met snoepgoed, waarin waardebons verscholen zitten. De meest begerenswaardige prijs is de Gouden Louis, een muntstuk dat een waarde heeft van 5.000 frank.

WICHELEN: 1. – Kluddeworp.

Kludde is een kwelgeest uit de sagenwereld, die in het waterrijke gebied van de Scheldevallei zeker geen onbekende is. De septemberkermis begint al tijdens het eerste weekend van de herfstmaand. Op zondagavond heeft de Kluddeworp plaats. Iedereen hoopt de Gouden Kludde te vangen, want die geeft recht op een leuke prijs.

2. – Berenworp.

Op de tweede zondag van september trekt de Berenstoet door Wichelen. In het Land van Dendermonde kent men de traditie van het "rondgaan met den beer". Herodes, de kindermoordenaar, neemt de gestalte aan van een geketende beer, die door zijn bewakers door het dorp geleid en aan de inwoners getoond wordt. De beer staat afgebeeld in het wapenschild van Wichelen, en daarom riepen de Heemkring en de K.W.B. het jaar 1973 uit tot het Berenjaar. Geen Berenjaar zonder Berenworp. In de namiddag zweven stoffen beertjes vanop de kerktoren naar beneden, tot bij de grabbelende menigte, die allemaal hopen dat hun beertje in de prijzen valt.

WIEZE: 1. – Prinsenworp.

"Wiescarnaval" vergeet de kinderen niet. Op zaterdag pakken de inrichters uit met de Kindercavalcade, gevolgd door de Prinsenworp. De jongen en het meisje die de snoepjes met de laagste nummers kunnen bemachtigen mogen zich prins en prinses noemen. Tenslotte wordt op maandagavond de Zot van Wies verbrand, meteen het eind van carnaval.

2. – Toeterworp.

Sinds 1947 wordt de H. Rita (22 mei) in Wieze vereerd in alle hopeloze aangelegenheden. In het kader van de Ritakermis hield Wieze in 1989 zijn eerste Toeterworp. Vanuit een hoogwerker daalden namaakijsjes over de grijpgrage toeschouwers neer. De eerste prijs was toen een verguld ijsje op voet ter waarde van 6.000 frank. In 1991 dropten de inrichters 400 hoorntjes waarin een coco-bolletje lag, dat men in Wieze liever mensenvlees noemt. In 150 exemplaren stak een bonnetje dat goed was voor een aandeel in de prijzenpot, die niet minder dan 70.000 frank bedroeg. De hoofdprijs was alweer een kunstwerkje: een afbeelding van het oud-gemeentehuis waarbij de Gouden Toeter behoort, die belegd is met bladgoud, een geheel dat een waarde van 10.000 frank vertegenwoordigt.

WORTEGEM: Citroenworp.

Deze worp refereert aan de fabricatie van "den enigen echten Wortegemsen citroenjenever". In 1989 organiseerde de werkgroep Ons Dorp voor de 14de keer de Dolle Dorpsdagen, een denderend feest op de grens van mei en juni, dat tien dagen lang duurt. De leden van de werkgroep hadden maanden tevoren een weddenschap afgesloten die inhield dat zij er moesten in slagen 1.025 biersoorten tentoon te stellen; lukte het ze niet, dan kregen alle leden een maand lang drinkverbod. Zij togen dus op zoek naar alle uithoeken van het land, legden ruim 5.000 km af en konden uiteindelijk bijna 1.100 biersoorten samenbrengen. maar men opteerde tenslotte voor de vooropgestelde 1.025, omdat Wortegem dat jaar 1.025 jaar oud was (946-1989). De Vlaamse vindingrijkheid is inderdaad onuitputtelijk ... Tot slot had boven het voetbalterrein vanuit een hijskraan de traditionele Citroenworp plaats. In 1991 liet men een 100 jaar oude "citroenkarre" door het dorp rijden, en waar de wagen tot stilstand kwam, konden de liefhebbers gratis een "Wortegemsen" degusteren. Het Citroeventje, zeg maar de reus van Wortegem, verwelkomde niet minder dan 40 collega's uit naburige gemeenten om gezamenlijk de reuzendans uit te voeren. De Citroenworp strooide 50.000 frank prijzen rond.

ZANDBERGEN: Loeistworp.

Loeist is een wijk van Zandbergen die kermis viert tijdens het derde weekend van juli. In 1990 had deze worp voor het eerst plaats. Dank zij de vrijgevigheid van een lokale bakker konden niet minder dan 3.000 "zandkoeken" (men denke aan het toponiem) in de menigte worden gegooid. De Gouden Koek was goed voor een aantrekkelijke prijs.

ZARLARDINGE: Trippenworp.

Deze deelgemeente van Geraardsbergen viert Sint-Antonius abt (17 januari), die er wordt aangeropen tegen varkenskwalen. Vandaar de trippenworp, voor de eerste maal in 1976. Op zondag na het feest van de heilige worden na de mis varkenskoppen bij opbod verkocht en ca. 1.000 worsten gewijd. Maar voordat ze de juiste handen bereiken trekt een stoet door het dorp, waarna zowel de geestelijke als de wereldlijke overheden en een als Sint-Antonius verkleed personage de worsten, in plastic zakjes gewikkeld, in de menigte werpen. In 1991 was er voor het eerst sprake van een Gouden Trip. De hoofdprijs was nl. een gouden biggetje aan een halssnoer, zowat 8.000 frank waard. De tweede prijs gaf recht op een stevige ham, terwijl de derde op een prettige verrassing mocht rekenen. Het Sint-Antoniusfeest wordt gefinancierd door o.a. een jaarlijks eetfestijn, dat in de maand maart gehouden wordt.

ZELE: Kloddenzakjesworp.

Deze worp verwijst naar de spotnaam van de Zelenaars, die een lange traditie van vlasbewerking achter de rug hebben. Naast boeren en fabrieksarbeiders hielden neringdoenden zich bezig met de aankoop van zgn. klodden, d.i. de korte vezels afkomstig van het kammen van de gezwingelde klossen. Ze werden in zakken gestopt en verkocht aan de

touwslagers. Tijdens de feestmarkt in juli worden vanop de kerktoren kloddenzakjes naar beneden gegooid. Sommige zijn voorzien van nummers die recht geven op een prijs; één exemplaar bevat een gouden, een ander een zilveren geldstuk.

ZELZATE : Katjesworp.

De wijk De Katte richt haar eigen kermis in, op de zondag van de augustuskermis. Naar aanleiding van carnaval 1959 werden twee reuzenkatten, Felix en Mina, in het leven geroepen. In 1962 werd uit dit paar een eerste katejong geboren. De doopsuiker werd echter vervangen door katjes, en zo kwam de jaarlijkse Katjesworp tot stand. Genummerde exemplaren leverden de bezitters een brede waaier van prijzen op.

ZOTTEGEM : Biggetjesworp.

Dit was een organisatie van het feestcomité van de Markt en de Zavel gedurende het Driekoningencarnaval van 1973. De worp verliep in drie beurten : een in afwachting van de doortocht van de stoet, een in afwachting van de aankomst en tenslotte een tijdens de beraadslaging door de jury. Sommige plastic biggetjes waren goed voor mooie prijzen, geschonken door de plaatselijke handelaars.

ZOTTEGEM-BEVEGEM : Griffioenworp.

In deze wijk van de Egmontstede stonden tijdens het tweede weekend van september 1989 de Breugelfeesten, opvolgers van de Ossefeesten, op het programma. De organisatoren hadden ook aan de kinderen gedacht, want op zondag werden op geregelde tijdstippen mousse balletjes uit de kerktoren gegooid. Die sprongen hoog op van de grond en dan pas werden de kinderen op de balletjes losgelaten. De exemplaren waarop een griffoen stond afgebeeld gaven recht op een draaibeurt aan het rad van fortuin. Aan de finale mochten alleen de beste scores deelnemen, waarna aangepaste prijzen uitgedeeld werden.

ZULTE : Bokkenworp.

Op de eerste zondag van oktober 1989 was Zulte al aan de 132ste uitgave van zijn beruchte Firtel toe. Een onmisbare figuur in de optocht is de Firtelbok, die tevens het lokale Bokkenbier adverteert. In de late namiddag heeft dan de Bokkenworp plaats.

ZWIJNAARDE : Zwijntjesworp.

Sinds juni 1973 organiseert deze deelgemeente van Gent de Zwijntjesfeesten. De Zwijntjesstoet wordt aangekondigd door de Gentse stadsheer. De Zwijntjesworp verloopt in twee beurten : in de vooravond grijpen de kinderen onder 12 jaar naar de plastic varkentjes, die de dorpsnar vanuit de kerktoren werpt; daarna krijgen de volwassenen hun kans. Met een genummerd exemplaar valt men in de prijzen. De hoofdprijs heet natuurlijk het Gouden Varken.

Een aantal programmapunten van een volksfeest mogen niet verward worden met het onderwerp van onze bijdrage. Wij denken o.a. aan de dozenworp, de hoefijzerworp, de baksteenworp. Kruishoutem kent zijn eierenworp, die hierboven aan bod kwam. Maar daarnaast is er ook een andere versie waarbij het erop aankomt een ei zover mogelijk te werpen zonder dat het breekt. Het spreekt vanzelf dat er eerst een respectabel aantal eieren sneuvelen alvorens een geldige worp wordt geregistreerd. In Kruishoutem – maar ook elders – worden jaarlijks pogingen ondernomen om het record te breken. In 1990 gooiden twee mededingers hun ei ruim 72 meter ver, een verbetering van het Belgische record.

Er is werpen en er is vangen. Eieren opvangen die de deelnemers vanop een bepaalde hoogte worden toegeworpen is een ware rage in Scandinavië, vooral in Finland. Het komt er natuurlijk op aan de eieren ongeschonden te vangen. Gewoonlijk gaat men als volgt te werk. Vanuit een hoogwerker gooit iemand een ei naar een kandidaat, die telkens drie kansen krijgt. De deelnemers hebben vanzelfsprekend aangepaste kledij aangetrokken, want op één omelet steekt het niet! Naarmate de besten overblijven, wordt vanop steeds grotere hoogtes geworpen. In mei 1991 bedroeg het Belgische record een hoogte van 17,40 m.

Dank zij de expansie van het fenomeen in de Dendervallei spant Oost-Vlaanderen als "werpgouw" de kroon. Het is eigen aan kermissen en volksfeesten dat de organisatoren tuk zijn op vernieuwing. Worpen verdwijnen, andere worden geboren. Het is dan ook verkeerd het kermisgebeuren van één bepaald jaar te willen verheffen tot HET kermisevenement voor die bepaalde gemeente. Bij die vernieuwingsdrang kunnen volks- en heemkundige kringen een adviserende rol spelen en ervoor zorgen dat een worp zinvol is, d.i. een exponent van de geschiedenis en het volksleven van een sociale entiteit. Wie niet weet wat te werpen wensen wij meer verbeelding en inspiratie toe, wat het niveau van de Vlaamse feestcultuur alleen maar ten goede kan komen. En nu, werpen maar!

Maurits BROECKHOVE,
Walter GIRALDO,
Renaat VAN DER LINDEN

ADDENDUM

Ondanks herhaald telefonisch, schriftelijk en mondeling aandringen konden wij geen nadere informatie bekomen over onderstaande lokaliteiten en hun worpen:

NEDERENAME: Varkensworp.

NUKERKE: Geitenworp.

WAASMUNSTER: Patattenworp.

Langs deze weg sporen wij onze lezers ertoe aan bijkomende gegevens in te winnen en in ons tijdschrift te publiceren.

REGISTER VAN WORPMOTIEVEN

- AARDBEIENWORP: Beervelde
 AJUINENWORP: Aalst, Sint-Amandsberg
 APOSTELBROKKENWORP: Rupelmonde
 APPELWORP: Desteldonk, Nederboelare
 AZALEAWORP: Lochristi
 BACCHUSWORP: Sint-Lievens-Houtem
 BALLEWORP: Gent
 BEENDERENWORP: Appelterre
 BERENWORP: Wichelen
 BERLINDISWORP: Grotenberge
 BIGGETJESWORP: Zottegem
 BLOEMBOLLENWORP: Destelbergen,
 Geraardsbergen
 BLOEMENWORP: Gent,
 Sint-Martens-Latem
 BOEKENWORP: Gent
 BOEMELWORP: Everbeek
 BOERKENS BROODWORP: Oostakker
 BOKKENWORP: Zulte
 BOLLENWORP: Aalst
 BOMMELWORP: Ronse
 BOTERMELKWORP: Onkerzele
 CHAMPAGNEWORP: Erwetegem
 CITROENWORP: Wortegem
 EDELINGENWORP: Haaltert-Ede
 EIERENWORP: Berlare, Kruishoutem
 EVERWORP: Everbeek, Nederbrakel
 EZELSWORP: Bassevelde
 FALUINTJESWORP: Baardegem
 GARNALENWORP: Boekhoute
 GEITENWORP: Nukerke
 GESCHENKENWORP: Gent
 GEUTELINGENWORP: Elst
 GLUCOSEWORP: Aalst
 GOUDSTUKKENWORP: Eksaarde
 GRIFFOENENWORP: Zottegem-Bevegem
 HOORNWORP: Sint-Kornelis-Horebeke
 HOPPEBELLENWORP: Erembodegem
 JENEVERWORP: Kerksken, Schendelbeke
 KARAMELLENWORP: Baasrode,
 Grotenberge, Lede
 KATJESWORP: Zelzate
 KLODDENZAKJESWORP: Zele
 KLUDDREWORP: Wichelen
 KORENARENWORP: Nederhasselt
 KNUFFELWORP: Sint-Gillis-Dendermonde
 KRAKELINGENWORP: Geraardsbergen
 KURKENWORP: Sint-Lievens-Houtem
 LEEUWEKLAUWENWORP: Waarbeke
 LEEUWENWORP: Iddergem
 LEKKERWORP: Hillegem
 LEKSTOKWORP: Sint-Lievens-Esse
 LOEISTWORP: Zandbergen
 MAKRANENWORP: Herzele, Oosterzele
 MATTENTAARTENWORP: Goeferdinge
 MUIZENWORP: Geraardsbergen
 MUNTEBOLLENWORP: Munte
 NONNEBILLENWORP: Eeklo-Balgerhoeke
 NOTENWORP: Ruien
 OOGSTWORP: Viane
 PAASEIERENWORP: Aalst,
 Geraardsbergen, Hamme, Herzele
 PAASKLOKKENWORP: Lokeren
 PALINGWORP: Baasrode
 PATATTENWORP: Baaigem, Oudegem,
 (Waasmunster)
 PICARRENWORP: Godveerdegem
 PRINSENWORP: Wieze
 PUITENWORP: beveren-Waas, Voorde
 REINAERTWORP: Destelbergen
 REUZENPENNINGENWORP: Nederbrakel
 REUZENWORP: Leupegem
 ROS BEIAARDWORP: Dendermonde
 ROZENWORP: Schellebelle, Serskamp
 SALAMIWORP: Waarschoot-Beke
 SAVOOISTEKKENWORP: Oostakker
 SCHIETSCOULENWORP: Hansbeke,
 Nevele
 SIGARENWORP: Onkerzele
 SINAASAPPELWORP: Ronse
 SINT-KORNELISPRIJZENWORP:
 Sint-Maria-Lierde
 SINT-MAARTENSGRIEL: Beveren-Waas
 SJIEKENWORP: Moerzeke
 SPECULOOSWORP: Eeklo
 SPEKKENWORP: Burst, Schendelbeke
 STEKJESWORP: Overboelare
 STERRENWORP: Aspelare, Denderhoutem,
 Haaltert, Herzele
 TAARTENWORP: Impe
 TABAKSWORP: Appelterre
 TICKETTENWORP: Schendelbeke
 TOETERWORP: Wieze
 TONGENWORP: Denderbelle
 TORENWORP: Waasmunster-Sombeke
 TRIPPENWORP: Herdersem, Michelbeke,
 Zarlardinging
 VARKENSWORP: Oudenaarde, Sint-Gillis-
 Dendermonde, (Nederename)
 VINCENTIUSWORP: Maarke
 VODDENWORP: Lebbeke
 VREKKENWORP: Welle
 VUISTENWORP: Nederbrakel
 WORSTENWORP: Lokeren, Maldegem,
 Ursel
 WORTELWORP: Ninove
 ZWIJNTJESWORP: Zwijnaarde

ALGEMENE BIBLIOGRAFIE

PEETERS, K.C., *Eigen Aard. Grepen uit de Vlaamsche Folklore*. Antwerpen, (1946).

VAN DER LINDEN, R., *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*. Ledeberg-Gent, 1958.

VAN OVERSTRAETEN, J. & GERITS, J., *Gids voor Vlaanderen*. Antwerpen, 1985.

VAN DER LINDEN R., *Reuzen in Vlaanderen. Volksleven van vijf eeuwen*. Aartselaar, (1985).

TOP, S., (o.l.v.), *Kalender van de Vlaamse feesten*. Kapellen, (1986).

ROECK, A., THEUWISSEN, J., VAN HAVER, J., (m.m.v. DE COMBE, S. & VAN DEN EIJNDE, St.), *Carnaval in Vlaanderen*, in: *Volkskunde*, 1989, pp. 281-330.

(1) VAN DER LINDEN, R., *Vrouwenplagerijen*, in: *Oostvlaamse Zanten*, 1968, pp. 154-163.

(2) VAN DER LINDEN, R., *'t Ros Beiaard doet zijn ronde*. Dendermonde, 1990.

(3) VAN DER LINDEN, R., *Schietspoelenkermis. Verkiezing van Prins Jan van Spoele de Schietsegem*, in: *Oostvlaamse Zanten*, 1963, p. 15.

Met

de sympathie

van de

Generale Bank

VOLKSKUNDIGE ENQUETES IN VLAANDEREN

Verering van tandheiligen, resp. van de H. Apollonia in West-Vlaanderen, anno 1991

In de volgende bijdragen zullen we telkens een tiental plaatsen per provincie bespreken, waar nog "tastbare" bewijzen van hedendaagse volksdevotie tot tandheiligen, resp. tot de H. Apollonia voorhanden zijn. *West-Vlaanderen* komt hierbij eerst aan bod. We behandelen de bedevaartsoorden alfabetisch.

1. **AVEKAPELLE**, (deelgemeente van Veurne) : Hernieuwde belangstelling voor Apollonia met *tegel* en *modern noveengebed* - twee bezoeken : 20/8/90 en Pinksteren 1991.

In de Sint-Michielskerk van Avekapelle is er sedert 1989, onder impuls van de jonge pastoor Ludo Lepee, vooral rond 9 februari weer een bescheiden verering voor de H. Apollonia op gang gekomen. Op *haar feestdag (9/2)* wordt er een plechtige mis te harer ere opgedragen en ook de acht dagen, die daarop volgen, wordt er een speciale eredienst gehouden met zegening van de relikwie van de H. Apollonia en noveengebed. Deze *noveen* wordt in het lokaal Parochieblad vermeld. Een veertigtal gelovigen van Eggewaartskapelle-Avekapelle stellen er prijs op tijdens deze periode naar de kerk te komen. Rekening gehouden met de tijd van het jaar en met het kleine aantal inwoners van zijn parochie – Avekapelle telt amper 400 zielen – vindt Z.E.H. Lepee de opkomst bemoedigend. Hij zal dit initiatief zeker verder zetten.

Niet alleen in februari, heel het jaar door kan men door bemiddeling van de kosteres, mevrouw Callens (Avekapelle), een prentje (= fotocopie - 10 fr.) met noveengebed en een *tegel* in keramiek ("made in Holland", 100 fr.) met de afbeelding van de kerk en van de H. Apollonia bekomen. *De Apolloniategel*, die in Vlaanderen *alleen hier* te verkrijgen is, is nu al een gezocht verzamelobject geworden, niet zozeer door tandpijnlijders dan wel door 'vergaarders' van allerlei devotionalia! Het *santje* stelt de H. Apollonia voor zoals ze door de 'Abbaye Ste Gertrude, Louvain' vroeger gedrukt en verspreid werd. Binnenin lezen wij een kort *noveengebed* tot de H. Apollonia (in Avekapelle vereerd sinds 1803!), waarin sprake is van tandpijn *én hoofdzeer*. Het Imprimatur vermeldt *Brugge 1964*, zodat dit gebed het recentste is, dat wij in West-Vlaanderen aantreffen. Van een (volle) aflat wordt in de tekst geen melding meer gemaakt. Het is de bedoeling dat men dit gebed leest om van tandpijn (én hoofdpijn) bevrijd te worden, dus preventief. In de kerk bevindt zich een mooi beeld van de patrones tegen de tandpijn, duidelijk zichtbaar in de linker zijbeuk. *De kapel* in de onmiddellijke nabijheid van de kerk is ook toegewijd aan de H. Apollonia. De eenvoudige inboedel, d.w.z. beeld, kaarsen, bloemen en offerblok, is door spelende (?) kinderen helaas al te vaak beschadigd, aldus mevrouw Callens.

avekapelle (veurne) bedevaartkerk
waar de h. apollonia vereerd wordt

"DE GRIFFOEN" VEURNE

h. Apollonia
maagd en martelares

9 FEBRUARI

De pastoor deelde ons mee dat hij de devotie tot de H. Apollonia nieuw leven heeft ingeblazen onder invloed van zijn parochianen. "Voor de Heilige Filomena in Eggewaartskapelle hebt U al zoveel gedaan, voor de H. Apollonia in Avekapelle nog niets ..." werd Z.E.H. Lepee verweten. In augustus 1990 stelden wij inderdaad een grote verering voor de H. Filomena (Eggewaartskapelle) vast met een volgeschreven intentieschriftje, met talrijke brandende noveenkaarsen en met een bloeiend broederschap. De pastoor denkt eraan ook voor de H. Apollonia een broederschap in te voeren.

De uitdrukking "zijn tanden(tandpijn) verkopen" is er niet gekend.

2. BRUGGE (klooster van het *Sint-Janshospitaal*): Van de talrijke devoties, die er tot 1976 leefden, is *alleen* de supraregionale verering voor de H. Apollonia overgebleven ... - twee bezoeken: 22/8/90 en 2/8/91.

Voor meer informatie staken wij ons licht op bij E.H. J. Van den Heuvel (mede-auteur van de twee boekdelen, resp. catalogi over het Sint-Janshospitaal 1188/1976), bij mevrouw H. Lobelle, bij de verzamelaar van

devotieprenten en litanieën, dhr. Hendrik Demarest en bij de zusters Godelieve, Dominique en Marie-Paule (overste) van het klooster van het Sint-Janshospitaal.

In de kalender van *'t Beertje 1955* (Volkskundige Almanak, uitgeg. door de Bond van de Westvlaamse Folkloristen) schreef Walter Giraldo over de verering van de H. Apollonia in het Sint-Janshospitaal o.m. het volgende (pag. 5): "... Het meest wordt ze (= de H. 'Aplonia' of 'Amplonia') gediend door moeders, die haar hulp komen afsmeaken bij het doorbreken van de tandjes bij hun kleuters. Zo neemt Sint-Apollonia tevens plaats onder de *kinderheiligen*. En waar kan onze heilige zich in meer vereerders verheugen dan in een hospitaal-*moederhuis*? Is het niet vanzelfsprekend dat de pasgeboren wichtjes, terwijl ze nog in het moederhuis vertoeven, in de Apollonia-*konfrerie* ingeschreven worden? Dit is het geval in het Sint-Janshospitaal te Brugge ..." Dit gebeurde nog tot in 1976, toen men begon met de verhuis van het oude Sint-Janshospitaal naar het nieuwe AZ - Sint-Jans te Sint-Pieters (Brugge). Met het overbrengen van de oude kraaminrichting naar het nieuwe ziekenhuis is deze vorm van broederschap (voor de zuigelingen) *volledig* verdwenen.

Vóór 1976 bestond er in het oude Sint-Janshospitaal een intense volksverering voor talrijke heiligen met hun relikwie: Kornelius, Hieronymus, Guilielmus, Kwintinus, Livinus, Ursula, Gislenus, Joannes-Baptista, Apollonia, e.a. met medailles en drukwerken (litanieën) in *'t Nederlands én/of in het Frans*. Alleen de devotie voor de H. Apollonia heeft na 1976 kunnen standhouden, juist omdat zij zeker al *van in de 14e eeuw* de meest bloeiende is geweest in Sint-Jans? (cfr. J. Van den Heuvel in het boek: *Sint-Janshospitaal 1188/1976*, deel 1, pag. 198) Zelfs kindvriendelijke heiligen als Kornelius en Sint-Jan de Doper, die elders in Vlaanderen nog steeds worden aangeropen, moeten in Brugge het onderspit delven voor de H. Apollonia!

Anno 1990-1991 krijgen de hospitaalzusters van het oude klooster *uit alle hoeken van België en zelfs uit het buitenland* nog steeds *schriftelijke* verzoeken om tussenkomst van de H. Apollonia – het eikenhouten beeld stamt uit het begin van de 18e eeuw – bij eventuele tandpijn of om van tandpijn bevrijd te blijven. Het gaat hierbij jaarlijks om een vierhonderd personen. Met het geld, dat hun wordt toegezonden (ong. 8.000 fr. per jaar, aldus de overste) laten de zusters in besloten kring, d.w.z. in de kloosterkapel, door hun geestelijke bestuurder, E.H. Van Bellingen, een aantal missen ter ere van de H. Apollonia opdragen. Elke korrespondent ontvangt op haar/zijn beurt een litanie (in het Frans of in het Nederlands) en een medaille in aluminium van de tandheilige. De litanie heeft een Imprimatur van 1945, maar ze werd aan de moderne spelling aangepast. Ze gewaagt van tandpijn *én hoofdzeer; ze maakt ook melding van "te verdienen aflaten"*. De zusters onderstrepen dat alle brieven vernietigd worden.

Zuster Dominique (°1909, Brugge), zelf reeds als baby ingeschreven in de konfrerie van de H. Apollonia, en de overste, zuster Marie-Paule, houden *allebei* een schriftje of *cahier* bij, waarin zij de nieuwe leden van de Apolloniabroederschap – een tiental personen per jaar (dus tweemaal) – nogal slordig registreren.

13/3/81	Heup Marie - Claire 5/.	
	Yselee Johan - Derk - Robert 5/.	
	- Brugge, Molenst 246.	50f
16-11-81.	Appollonia Beaus Lenglaere.	100f
25-2-82	Familie Yselee - Heup	100f
25-2-82	Louise - De Groot 1 Mis enz. Pittem Notoche Laurence Stephanie Pittem, Brugge stw 188	1080f
24/7/82	Debenne Myriam Rue d'Orblan 12 Strasbourg.	500f
4-9-82	De flot Suzanne 78, rue August Delvaux 6640 Jumelet. 1983	500 200f

Indien de nieuwe 'konfreers' zich persoonlijk komen aanbieden in het oude klooster, kunnen zij de prachtige zilveren reliekhouders met een groot kaaksbeen van Sint-Apollonia, die bewaard wordt in de gastenkamer, zoenen, aldus zuster Dominique. De voorwaarden om deel uit te maken van de konfrerie staan achteraan op de litanie vermeld: Dagelijks lezen een Onze Vader en Wees Gegroet met 't volgende schietgebed: *H. Apollonia, bid voor ons.* De zusters kennen de uitdrukking "zijn tanden of tandzeer verkopen" wel, maar ze menen dat ze niet voorkomt in het noorden van West-Vlaanderen.

Een derde categorie Apolloniavereerders zijn de moeders of grootmoeders met hun (kleine) *kinderen*, resp. kleinkinderen, die 'moeilijk tanden kunnen krijgen'. In het klooster bekomen zij *een santje* met zwart-wit afbeelding van het mooie beeld van de H. Apollonia in het Sint-Janshospitaal – dus géén devotieprentje van de beroemde Brugse drukker Van de Vyvere-Petyt – en de litanie van de H. Apollonia om te bidden bij eventuele tandpijn van de kinderen. Om hoeveel gezinnen het hier gaat, kon of wou de overste ons niet zeggen.

Bij onze bezoeken stelden wij tevens vast dat er in de laden van een oude kast in de gastenkamer van het klooster nog *massa's* litanieën en medailles, niet alleen van de H. Apollonia, in beide landstalen voorhanden zijn.

De ruime verspreiding van de *de litanieën* t.e.v. 'de H. Apollonia, bijzondere Patrones tegen de tandpijn, die gevierd wordt in de Kerk van het Sint-Janshospitaal te Brugge de 9e februari', niet alleen over héél West-Vlaanderen (tot voor kort nog te Roeselare, Knokke en Avekapelle bijvoorbeeld) maar ook over Oost-Vlaanderen (Hansbeke, Wichelen, enz.) tot zelfs in het verre Limburg – *nu nog* deelt de pastoor, Z.E.H. Smeets, op 9 februari in zijn kerk te Wijchmaal bij Peer litanieën

uit, die van Brugge afkomstig zijn – bewijst dat het Sint-Janshospitaal samen met de kerk van de predikheren (dominikanen) in de Hoogstraat te Gent, één van Vlaanderens beroemdste Apollonia-oorden was en het heden ook nog altijd ten dele is.

Tot 1976 werd de feestdag van de H. Apollonia, d.w.z. 9 februari, in het Sint-Janshospitaal groots gevierd met *een noveen*, met een plechtig lof, met het offeren van ontelbare kaarsen, enz. De kerk zat in die dagen altijd vol! Ze is nu opgenomen in het grote museumcomplex van het Sint-Janshospitaal, waarin het oude Apolloniabeeld, talrijke reliekostensoria, litanieën, prentjes, ex-voto's en andere devotionalia (o.m. in verband met de H. Apollonia) permanent geëxposeerd zijn.

GEBED

TER ERE VAN DE

HEILIGE APOLLONIA

MAAGD EN MARTELARES

bijzondere Patrones tegen de tandpijn

die gevierd wordt in de Kerk van
SINT JAN'S HOSPITAAL TE
BRUGGE, DE 9 FEBRUARI
alwaar de Confrerie ter harer eer
Kanonieklijk is opgericht.

Doorluchtige Maagd en Martelares Apollonia, gij hebt overgrote smerten en pijnen met ene wonderbare verdueligheid uitgestaan, wanneer men U, om het belijden van het waar geloof, de tanden met geweld uitrukte. Bid voor mij, opdat ik, indien het mij zalig is, van de tandpijn gans bevrijd moge zijn: zo niet, dat ik door de goddelijke gratie versterkt, dezelfde uit liefde tot God verduelig verdrage. Bewaar mij door uwe voorspraak van de plaats alwaar zal geweest zijn en gekners der tanden. H. Apollonia, bid voor mij. Amen.

Imprimatur, Brugis, 4 Oct. 1945.

H. MAHIEU, Vic-Gen.

3. **HARINGE** (deelgemeente van Poperinge): Een zeer mooi en oud *gebed* voor elk tandartskabinet (Zr. Benigna) - twee bezoeken: 9/11/90 en 10/7/91

De Gids voor Vlaanderen (V.A.B. - editie 1966) vermeldt bij Haringe-Roesbrugge: bekende bedevaart naar de H. Apollonia. De patroonheilige van de parochie is Sint-Martinus, de devotieheilige is de heilige Apollonia. Zoals op vele plaatsen in Vlaanderen bezit men er 'een schone relikwie' (een tand of een stuk van een tand), waarmee vaak gezegend wordt, resp. werd. In de prachtige kerk met historisch orgel bevinden zich twee beelden van de patrones tegen tandpijn: een klein maar kostbaar beeld (18e eeuw) is vooraan in de kerk aan een pilaar gehecht, een andere meer volkse Apollonia (in pleister) – met brandende kaarsen, één gebitje in was en de tekst van een gebed – staat rechts achteraan. Joris Declercq, alias pater Djoos Utendaele († 1981), schreef voor deze Apollonia een gedicht (in het plaatselijk dialect) en pater A. Gailliaerde tekende het oude pilaarbeeldje in "Westhoekse Poëzie" (Fisk. Hogeschool, 1988).

De bloeitijd van de devotie tot de H. Apollonia is in Haringe voorbij. Hierover laten wij pater André Decadt, de huidige pastoor, graag aan het woord: "... Al heel lang is het hier de gewoonte om rond 9 februari een *noveen* ter ere van de H. Apollonia te doen met als absoluut hoogtepunt *Apollonia-maandag d.w.z. de maandag na haar feestdag (9/2). Van die noveen is niets meer overgebleven. Op Apollonia-maandag is er nog een gezongen mis om 9 uur, waar nog ongeveer zestig mensen aanwezig zijn, waaronder een vijftien, die van andere parochies komen. Er worden dan heel wat kaarsen gebrand en een tiental missen aangevraagd.* Doorheen het jaar komen er een 15-tal keren mensen "dienen" vooral voor kinderen met tandpijn. Die krijgen dan een medaille en een "oud" gebed, een zgn. santje, met litanie van de H. Apollonia. Bij die mensen zijn er relatief veel Fransen (daarom bestaat de litanie ook in het Frans). ik heb wel de indruk dat de volksdevotie in het noorden van Frankrijk levendiger is dan bij ons. Arneke (H. Goewaard) bijvoorbeeld kent nog een bloeiende devotie met noveen in de maand mei. Het is ook opvallend dat nog veel mensen van hier naar Frans-Vlaanderen gaan. Hetzelfde lot van "vergankelijkheid" van de volksdevotie geldt ook voor andere heiligen uit onze streek. De enige, die een beetje een heropbloei kent is de H. Antonius-met-zijn-zwijntje (voor het vee en voor de zona). De tijd dat de mensen langs de sakristie naar buiten móesten na de offerande op Apollonia-maandag omdat er te veel volk was en dat deze dag een "officieuze" feestdag was voor de streek, is voorbij en volgens mij definitief. Ik zou zeggen dat Apollonia de slag verloren heeft tegen de tandartsen en de reclames voor tandpasta e.d. ..." (brief van 21/1/91).

Al 28 jaar lang 'dirigeert' zuster *Benigna* (°1921, Eggewaartskapelle) de Apolloniaverering in Haringe. Tegen betaling van 10 fr. krijgen alle potentiële tandpijnlijders hogergenoemd santje (type Maredret) met een litanie, die nog in de oude spelling is opgesteld – 'een zeer oud gebed', aldus de zuster. Zij 'leest' zelf ook voor elke bedevaarder een Onze Vader. Met het geld, dat ze 'extra' ontvangt, brandt ze kaarsen voor het beeld van de H. Apollonia (achteraan in de kerk). Omdat de kerk reli-

gieuze voorwerpen van onschatbare waarde bezit, is ze steeds gesloten behalve tijdens de eredienst.

Een broederschap of konfrerie van de H. Apollonia, d.w.z. een schrift of boek waarin men zich tegen een klein bedrag kon laten registreren om voor één of meerdere jaren van tandpijn bevrijd te blijven, is niet (meer) voorhanden. De uitdrukking "zijn tanden verkopen" is in heel de streek nog gekend.

Na ons bezoek aan Haringe in november 1990 kregen wij enkele dagen later van zuster Benigna volgend *gebed in versvorm* voor de H. Apollonia toegestuurd:

9 FEBRUARI

Op de FEESTDAG van

Sinte APOLLONIA

**APOLLONIA, Gods lieve Maagd
die de wrede nijptang draagt
waarmee 't beulenvolk in schokken
uw gebit heeft uitgetrokken**

**help ons in ons groot verdriet.
Wonderfleskes baten niet
Hete doeken of compressen
toverkruiden, wilde bessen;**

**niets beduidt die medecijn,
wilt Gij ons genadig zijn.
Drijf de pijn uit onze tanden.
Zie voor U ons kaarske branden !**

Er stak een briefje bij met deze kommentaar: ... Ik ben zeer gelukkig U dit te kunnen aanbieden. Het gebed is zeer oud en zeer mooi. Het zou *in elk tandartskabinet* moeten hangen. Uit jarenlange ondervinding weet ik dat dit sukses heeft ... (12/11/90).

Tandarts Jos Raeymaeckers uit Borgerhout, voorzitter van de broederschap van de H. Apollonia in Antwerpen (Sint-Joriskerk), heeft dit gebed al jarenlang in zijn bezit ... Hangt het ook in zijn 'kabinet' ?

*Haringe.
Beeld van de H. Apollonia.*

4. IEPER: Permanente verering in de Sint-Jakobskerk – de kunstprentjes van pater Bosteels. Bezoek: 9/11/90

Eén van de heiligen, die vanwege de dominikanen steeds de grootste aandacht heeft gekregen, is de H. Apollonia (cfr. de publikaties van pater-dominikaan Piet de Pue en onze volgende bijdrage over Oost-Vlaanderen, met name deze over de predikheren in de Hoogstraat te Gent). In Ieper wordt ze vereerd in de Sint-Jakobskerk. Er bestaan van deze volksdevotie *oude litanieën* ("... om vrij te zijn van tandpijn en *hoofdzweer* ...") en teksten met de "voornaamste regelen van de *broeder-*

schap van de H. Apollonia, kanonieklijk ingesteld in de parochiale kerk van Sint-Jacob te Yper, den 26 November 1858". Aanvankelijk leefde de verering voor de tandheilige in de oude *Dominikanerklooster* te Ieper, maar na de afschaffing van het klooster in 1797 werden de relikwieën en de broederschap van de H. Apollonia overgebracht naar de Sint-Jakobskerk.

De Broederschap bleef tot in het begin van de zestiger jaren bestaan. Dan sloot de toenmalige pastoor, Z.E.H. G. Gheysen (°1910), de boeken. Deze priester op leeftijd woont dicht bij de Sint-Jakobskerk en gaf ons voor het teloorgaan van de konfrerie de drie volgende aanneembare verklaringen: 1) de (jonge) pastoors, zoals de huidige Z.E.H. Ramon, hebben geen interesse meer voor heiligen zoals Apollonia – 2) er zijn geen ijveraarsters meer om 'rond te gaan' voor de broederschap – 3) en de voornaamste reden: er zijn *(te) veel tandartsen!*

Het *levensgrote* beeld van de H. Apollonia, vooraan links in de kerk, wordt nog steeds gediend met talrijke kaarsen. Op de offerblok liggen *prentjes* (in kleur, met een gebed voor tandlijders in het Nederlands of Frans) en litanieën (eveneens in beide landstalen) ter beschikking van de bedevaarders. Onze informante, zuster Marie-Madeleine (°1906) uit het klooster bij de Sint-Jakobskerk, is vanaf 1924 in Ieper. Al zo lang geleden bestond er een intensieve volksverering voor de H. Apollonia en die is er ook nu nog, aldus de zuster, verwijzend naar de kaarsen en de litanieën, resp. santjes, die regelmatig worden weggenomen. Ook kan men bij zuster Marie-Madeleine Apollonia-medailles (in aluminium) bekomen. De mensen geven hiervoor wat ze willen. "Zijn tanden verkopen" is nog gekend, alhoewel de broederschap niet meer bestaat. Van een speciale eredienst of noveen rond 9 februari is nergens sprake.

Over hogergenoemde *santjes of prentjes* (in kleur, met afbeelding van de H. Apollonia als maagd en martelares) dient hier een speciaal woord gezegd te worden. In de ikonografie wordt de H. Apollonia meestal afgebeeld met een nijptang, met of zonder tand, in de ene en een palmtak in de andere hand als bewijs van haar martelaarschap.

Pater Andreas Bosteels (°Ninove 1901 - †Gent 1970), minderbroeder-kunstenaar met schildersatelier in het klooster van de franciscanen aan de Houtlei te Gent, heeft naast vele andere heiligen ook Sint-Apollonia met haar attributen keurig geborsteld. Dit kunstprentje (cfr. met 'Gebed tegen tandpijn', in 't Nederlands of in 't Frans, mits verhoging van 80 ct. per stuk, zo vermeldt de catalogus, zeker vóór 1960) troffen wij tijdens onze enquête ook op vele andere plaatsen in Vlaanderen, zelfs tot in het Maasland (Limburg) aan. Dit wordt ongetwijfeld verklaard door het feit dat pater Bosteels zélf tijdens zijn leven heel wat propaganda heeft gemaakt voor zijn kunstplaten, prentjes en kaarten (mededeling van pater Noë, bibliotekaris in het klooster van de minderbroeders in de Oude Houtlei te Gent, januari 1991). Wij bezitten zelfs een Apolloniaprentje, waarop pater Bosteels eigenhandig schreef: "(Dit is) uw parochiepatrones. *Waarom deze beeltenis niet verspreiden?*"

Tot in het begin van de jaren zestig werden de kunstprentjes en kunstkaarten van pater Bosteels gedrukt bij Lannoo in Tielt. Na het Tweede Vatikaans Koncilie (1965) meende deze drukker dat het gedaan zou zijn met de grote verering voor heiligen. En vanaf dan werden de prentjes,

enz. gedrukt bij Strobbe in Izegem. In het begin publiceerde Lannoo enkel 'drukwerken' van pater Bosteels in zwart-wit, later in vele kleuren.

5. **KORTRIJK** : Het begijntje Pattijn heeft nooit tandpijn maar wel hoofdpijn ... (Sint-Elisabeth*begijnhof*, Kapel) - twee bezoeken: 9/11/90 en 22/8/91

In november 1990 waren wij in Kortrijk om er na te gaan wat er nog overgebleven is van de Apolloniadevotie. In het 'salon' van het Sint-Niklaasklooster (Voorstraat) staat een *zestiende*-eeuwse mooie H. Apollonia in hout, maar omdat het beeld zo kostbaar is, wordt het niet (meer) vrijgegeven voor eventuele devotie.

In *de kapel van het begijnhof* bestaat er volgens de huisbewaarster, die in de onmiddellijke nabijheid woont, echter nog wél een (stille) individuele devotie tot de H. Apollonia, heel het jaar door ... Dit klopt niet met de werkelijkheid! In november 1990 konden wij in de kapel *niet* binnen. Kortrijkzananen zegden ons dat ze *meestal dicht is*, behalve in het toeristisch seizoen. Daarom trokken wij er in augustus 1991 terug naartoe en vonden ze vanaf 14 uur open ... Het beeld van de H. Apollonia, het kleine ijzeren offerblok "ter eere van de H. Godelieve, Margareta en Apollonia", kaarsen en litanieën (in 't Nederlands en 't Frans) t.e.v. de H. Apollonia met medailles (tekst erop: *enkel* in het Frans), die achter slot in een kastje in de kapel opgeborgen zitten, zouden er inderdaad kunnen op wijzen dat de devotie voor de tandheilige nog altijd bestaat. Voor de litanie dient men 10 fr. te betalen (aan de huisbewaarster), voor de medaille 8 fr.

Het (enige) *begijntje*, *juffrouw Pattijn* (°1920, Eeklo), dat tegenover de kapel woont, kon ons over de volksdevoties in het begijnhof veel meer vertellen. Tot vóór enkele jaren verving ze af en toe de begijn (†), die de bedevaarders naar de heiligen in de kapel 'opving'. Tijdens die dagen kreeg ze vaak mensen "met zere tanden" over de vloer, die kwamen dienen voor de H. Apollonia en vroegen om een kaars te mogen branden voor het beeld van de tandheilige in de kapel. Ze herinnert zich nog goed dat velen in deze kontekst spraken van "hun tanden verkopen" ... (het begijntje lacht). Een broederschap van de H. Apollonia bestaat echter niet. Volgens juffrouw Pattijn komen ook nu nog mensen in het begijnhof aanbellen met tandpijn. Zuster Magdalena van de nabijgelegen Sint-Martinuskerk beaamt dit. Als de kapel van het begijnhof gesloten is (of de huisbewaarster niet thuis is!), komen de tandpijnlijders vaak bij haar in de kerk terecht.

De litanie van de H. Apollonia vermeldt ook hier: tandpijn *én hoofdzeer*, maar het begijntje, dat zelf vaak met hoofdpijn geplaagd zit, zoekt haar toevlucht niet bij de H. Apollonia, maar wel bij Onze-Lieve-Vrouw in het kapelletje van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuw op een andere plaats in het begijnhof!

Naast de H. Apollonia (tegen tandpijn) worden de H. Margareta (tegen krampen) en de H. Godelieve (voor oogkwalen) – vooral in de maand juli – in de kapel van het begijnhof gediend, maar het is vooral de *H. Maria-Franciska*, die veruit het meest vereerd wordt. Zij is de 'bijzondere patrones tegen kanker, keelziekten en zinneloosheid' zoals haar litanie

vermeldt. Zelfs mensen uit Wallonië en Frankrijk komen hiervoor naar Kortrijk, aldus juffrouw Pattijn. Zij voegt er wat beschaamd aan toe: ... 'k En wiste in het begin niet dat *Marie-Françoise* het Franse woord was voor Maria-Franciska ..." De litanieën van Margareta en Maria-Franciska zijn in 't Nederlands in de *nieuwe* spelling opgesteld, de litanie van de H. Apollonia niet. Kan dit er misschien op wijzen dat de volksdevotie voor de H. Apollonia op 't begijnhof niet groot meer is, zodat men het nog altijd kan doen met litanieën, die dateren van vóór de laatste grote spellingshervorming, d.w.z. van vóór 1947?

6. **LOKER** (- Dranouter, deelgemeenten van Heuvelland) *alleen Franse klanten* tijdens élk weekend! - bezoek: 20/4/91

Omdat wij van 'officiële' kant in Dranouter geen informatie over de plaatselijke verering voor de H. Apollonia kregen en de kerk (met Apolloniabeeld) voor ons gesloten bleef, reden wij een honderd meter verder door naar Loker, waar ook al vele decennia lang een volksdevotie bestaat voor de tandheilige. De pastoor was niet thuis maar de buurvrouw, mevrouw Verdru, stond ons welwillend te woord. In de loop van de week krijgt Loker geen bedevaarders (meer), tijdens het weekend des te meer – en *alleen Fransen* uit Frans-Vlaanderen. Velen bellen dan aan met razende tandpijn of met "een dikke kake" ... Mevrouw Verdru zou ze eigenlijk allen dadelijk willen doorsturen naar de tandarts, maar de tandpijnlijders wensen echter *eerst* een kaars te branden voor het beeld van de H. Apollonia (In de Sint-Pieterskerk – 10 fr. per kaars). Ze stellen er eveneens prijs op een litanie – in het Frans – te krijgen van Sint-Apollonia, "... patronne spéciale contre les maux de dents *et de tête*." Deze tekst werd in 1901 opgesteld. De konfrerie bestaat al lang niet meer. Een relikwie is in de kerk voorhanden.

Mevrouw Verdru zag in het verleden met lede ogen dat zovele bedevaarders uit Frankrijk tijdens het weekend onverrichter zake naar huis moesten terugkeren, als de pastoor niet thuis was. Daarom vroeg ze zelf aan de herder van de parochie een pak litanieën en de sleutel van de kerk om de mensen te allen tijde te kunnen 'voort' helpen. De uitdrukking "zijn tanden verkopen" – in t' Frans "vendre ses dents" – is in Loker bij iedereen gekend. In *Dranouter* deelde slager Vandromme (recht tegenover de kerk) ons mee dat elk jaar in februari tijdens *de noveen* t.e.v. de H. Apollonia "geheel Bailleul (of Belle, Frankrijk) zijn tanden in Dranouter komt verkopen". Dit gebruik bestaat volgens dhr. Vandromme nog altijd.

7. **OESSELGEM** (deelgemeente van Dentergem) Een *mannelijke* Apollonia, die de pastoor op haar feestdag (9/2) weer wat meer in de watten wil leggen ... - twee bezoeken: 9/11/90 en 6/8/91

In de Sint-Martinuskerk van deze kleine gemeente (1.200 inw.) op de grens met Oost-Vlaanderen kwamen vóór 1960 velen uit Wakken, Dentergem, Wielsbeke, enz. "*hun tanden verkopen*" (zuster Josée Verbeke). Ieder jaar op *de zondag* na 9 februari was er een drukbijgewoonde plechtige hoogmis t.e.v. de H. Apollonia met Apollonialof. Dan zat er een dame achteraan in de kerk om de talrijke bedevaarders in *de broeder*

schap van de H. Apollonia in te schrijven. Zuster Kalista, die jarenlang in het basisonderwijs van Oeselgem les gaf en nu (gepensioneerd) de pastoor in de kerk af en toe wat helpt, herinnert zich nog goed dat het in de jaren veertig en vijftig vooral jonge 'koppeltjes' waren, die Apolloniazondag in Oeselgem mee kwamen vieren. De feestdag van de H. Apollonia was voor hen dus de gedroomde aanleiding om een hele dag samen te zijn! Ook op enkele andere plaatsen hoorden wij dit vertellen. Rond 1960 was de toeloop van volk voor de H. Apollonia voorbij, aldus zuster Kalista.

Dat wij door de verdiensten van de H. Apollonia alle zonden mogen vluchten,
 Dat wij door de verdiensten van de H. Apollonia in alle deugden mogen voortgaan,
 Dat gij ons door de verdiensten van de H. Apollonia wilt aanhoren,
 Dat gij ons door de verdiensten van de H. Apollonia wilt bewaren van tandpijn,
 Lam Gods, dat wegneemt de zonden der wereld, spaar ons Heer.
 Lam Gods, dat wegneemt de zonden der wereld, verhoor ons Heer.
 Lam Gods, dat wegneemt de zonden der wereld, ontferm u onzer.
 Christus, hoor ons.
 Christus, verhoor ons.
 Heer, ontferm u onzer.
 Christus, ontferm u onzer.
 Heer, ontferm u onzer.

Onze Vader... Wees gegroet...

GEBED.

O God, om wiens liefde de H. Apollonia, Maagd en Martelares zo wreed in hare tanden is gepijnigd geweest, wij bidden U, verleen dat al degenen die met een godvruchtig hart en een vast betrouwen haar zullen aanroepen, mogen bevrijd zijn van tandpijn en hoofdzwear, en bovenal dat zij, na in dit tranendal verdienstelijk geleden en gestreden te hebben, in de hemel de kroon des levens ontvangen, door onze Heer Jezus-Christus. Amen.

Imprimatur, Mechl., 12-1-1951.
 † L. Suenens.

K58

H. APOLLONIA
 Vereerd tegen tandpijn
 te Oeselgem

Angelico - Leuven.

In de Sint-Martinuskerk bevindt zich vooraan rechts een Apolloniabeeld – de tand zou volgens de pastoor uit de nijptang gevallen zijn – dat er veeleer *als een man* uitziet. Aan de voet van dit beeld liggen litanieën (met afbeelding van het beeld) van de H. Apollonia. De voorraad dient volgens Z.E.H. Van Waes regelmatig aangevuld te worden. Bij het beeld staat er *een soort bidstoel met ingewerkte relikwie* van de tandheilige (en zakdoekje!). Voor de H. Apollonia hebben wij dit in Vlaanderen nergens anders opgemerkt.

De litanie heeft een Mechels Imprimatur van 1951 (L. Suenens!) en bij de afbeelding leest men: Angelico te Leuven. Ook deze tekst maakt weer melding van "tandpijn én hoofdzwear" (= hoofdzeer).

Z.E.H. Benedikt Van Waes (°Kuurne) is een achttal maanden pastoor van Oeselgem. Hij kreeg tijdens deze periode één persoon op bezoek, die zich wou laten inschrijven in de nog bestaande broederschap van de H. Apollonia. Het lidgeld is vrij, aldus de pastoor. Wel werden er een aantal *missen* t.e.v. de H. Apollonia aangevraagd (zie het plaatselijke Parochieblad). Negen februari is dit jaar echter ongemerkt voorbijgegaan, zegt Z.E.H. Van Waes vol spijt. Hij heeft voorlopig nog te veel werk met het grondig voorbereiden van de religieuze diensten in zijn kerk, maar in de nabije toekomst wenst hij de feestdag van de H. Apollonia met wat meer luister te vieren. De jonge pastoor maakt zich overigens sterk voor de verering van heiligen: "Ze zijn immers onze voorbeelden van kristelijk leven. Als we hun ons volle *vertrouwen* schenken, worden wij ook zeker geholpen ..."

De kerk blijft tijdens de dag doorgaans open omdat er geen kunstwerken van grote waarde in aanwezig zijn, ook niet het beeld van de H. Apollonia.

8. **POPERINGE** (O.-L.-Vrouwkerk) *De mooie buste* van de H. Apollonia brengt heel wat geld in het laatje, d.w.z. in het offerblok! - bezoek: 20/4/91

Marcel Messiaen, hoofdman van de Regionale Heemkring Bachten de Kupe en konservator van het Openluchtmuseum in Izenberge – mét interessante devotiezolder ... maar *zonder H. Apollonia!* – deed tussen 1964 en 1966 heel wat veldwerk in het Heuvelland en in de Westhoek. Hij ondernam ook een zoektocht naar heiligenbeelden en heiligenverering in de kerken. Op 26/11/66 noteerde hij voor de O.-L.-Vrouwkerk in Poperinge: *Borstbeeld* (H. Apollonia) in goudkleurig hout, zeer mooie haartooi – drie gebitten in was (ex-voto's) – brief van 15/7/91. Ook in Binderveld (Limburg) en in Stene (Oostende) zagen wij dergelijke bustes van de H. Apollonia, die vaak in processies werden meegedragen.

Het Poperingse Apolloniaborstbeeld stamt *uit de 18e eeuw* en staat achteraan in de kerk nog steeds te pronken maar *de ex-voto's zijn alle verdwenen*. De pastoor, Z.E.H. Lambert, afkomstig uit Wijtschate, onderstreepte dat hij uit het offerblok bij het beeld van de H. Apollonia heel het jaar door nog genoeg geld 'haalt' om er een aantal *missen* t.e.v. de tandheilige mee te 'lezen' (cfr. het Parochieblad). Hiervoor is het huidige tarief: 200 fr. voor een gewone H. Mis, 400 fr. voor een gezongen H. Mis. De verering leeft dus blijkbaar nog in stilte verder. Meer informatie kon de pastoor ons niet geven.

Het zou o.i. interessant zijn, mocht er ooit eens een aparte studie gewijd worden aan het uitzicht van *de offerblokken* in onze kerken, aan het materiaal waaruit ze gemaakt zijn, aan de teksten (die er vaak in sierlijk schrift bij staan): Sancta Apollonia, ora pro nobis – H. Apollonia, bid voor ons – "ter eere (ere) van de H. Godelieve, Margareta en Apollonia" – voor de H. Apollonia en voor de H. Kornelius – enz. enz.

9. **ROESELARE** (Kerk van de Grauwe Zusters)

Tijdens de wekelijkse *marktdag* op dinsdag: *springlevende devotie* voor de H. Apollonia bij de Grauwe Zusters – het raadsel van *de spijkers* aan de voeten van de H. Apollonia ... - drie bezoeken: 25/8/90, 28/12/90 en 6/8/91.

Toen wij voor de eerste keer in de kerk van de Grauwzusters-Franciskanessen (Nonnenstraat 1) te Roeselare waren, vonden wij in de zijkapel vooraan bij het beeld van de H. Apollonia tot onze grote verbazing een plastic zakje met *kleine spijkers*. Zuster Brigitte (Leyns, °Brugge), die sinds 1935 in het klooster verblijft en al vele jaren lang de deur aan de kerk de mensen, die komen 'dienen', opvangt, kon ons de combinatie spijkers – H. Apollonia evenmin verklaren. Ze deelde ons wel mee dat ze nog vaak dergelijke zakjes met 'nagels' voor het beeld van de H. Apollonia aantreft; het is volgens zuster Brigitte een traditie, welke door *oudere* mensen uit Roeselare zelf nog in stand wordt gehouden. Ze mogen deze spijkers niet kopen (betalen), aldus de portierster, ze moeten ze gaan schooien! Tot voor een 10-tal jaren *kregen* ze deze 'nagels' in de ijzerwinkel van de fam. De Meester op de Grote Markt (centrum van Roeselare). De uitbaters wisten waarvoor de spijkers moesten dienen en gaven ze *gratis* aan de bedevaarders mee. De ijzerwinkel De Meester

LITANIE
VAN DE
H. APOLLONIA
MAAGD EN MARTELARES
Bijzondere Patrones tegen de TANDPIJN
gediend in de
KERK DER GRAUWE ZUSTERS
TE ROESELARE

Heer, ontferm U onzer.
Christus, ontferm U onzer.
Heer, ontferm U onzer.
Christus, hoor ons.
Christus, verhoor ons.
God hemelse Vader, ontferm U onzer.
God, Zoon, Verlosser der wereld, ontferm U onzer.
God, Heilige Geest, ontferm U onzer.
H. Maria, bid voor ons.
H. Maagd der Maagden,
H. Apollonia, Maagd en Martelares,
H. Apollonia, lelie van zuiverheid, bloeiend in de Stad Alexandrie, tussen de doornen van het heidedom,
H. Apollonia, roos van godvruchtigheid, verspreidende den geur van Christus,

BID VOOR ONS

verdween en waar men nu spijkers gaat halen, kon de zuster niet zeggen. De spijkers voor de H. Apollonia bleven ons (en anderen) maandenlang een raadsel tot wij op 28/12/90 weer even bij de Grauwzusters aanliepen. Zuster Angela Desmedt (°Oostrozebeke) vond hiervoor een eenvoudige verklaring: in dezelfde zijkapel als deze waar het beeld van de H. Apollonia zich bevindt, staat ook de H. *Laurentius*, die aangeroepen wordt tegen brandwonden en 'nagelkoppen' (= zweren). Ook in Roeselare maken vele bedevaarders van de verering voor de heiligen een echte poespas: in plaats van de spijkers bij het beeld van Laurentius te leggen, deponeren sommigen deze bij Apollonia, die er niet zo ver af staat.

Als wij het over de H. Apollonia hebben, drukt zuster Angela ons op het hart goed te onderstrepen dat de volksdevotie voor de tandheilige in de kerk van de Grauwzusters *nog springlevend is!* Vooral op dinsdag tijdens de *marktdag* (in Roeselare) komen talrijke grootmoeders of moeders met hun kinderen, resp. kleinkinderen zich achteraan in de kerk bij "het toogsje" aanbieden om gezegend te worden met de relikwie van de H. Apollonia (in een doosje met handvat) en om een litanie en medaille van de tandheilige te bekomen. Tevens worden er dan vaak – door de kinderen – kaarsen voor het beeld van de H. Apollonia aangestoken. Op die manier hopen de moeders, resp. grootmoeders dat hun kinderen of kleinkinderen niet te veel zullen lijden bij het wisselen van tanden.

Op 9 februari wordt er in de kerk geen speciale dienst of noveen t.e.v. de H. Apollonia gedaan. De uitdrukking "zijn tanden verkopen" is bij de Grauwzusters gekend, alhoewel de konfrerie, door gebrek aan ijveraarsters, werd afgeschaft. Toch vermeldt de litanie van de H. Apollonia de broederschap nog. De zusters onderhouden een noveen, indien ze erom gevraagd worden (betaling naar eigen vermogen), d.w.z. ze 'lezen' een beetje voor de H. Apollonia – vooral in de examentijd ...

Uit de inhoud van het '*intentieschrift*' ("Wil hier uw intenties neerschrijven a.u.b. Deze worden voorgelezen, elke zaterdag in de Eucharistieviering te 7.30 u"), dat achteraan in de kerk ligt, blijkt overduidelijk dat vooral de H. *Antonius van Padua* nog aangeroepen wordt (relikwie, medaille, santje met litanie) door het gewone volk. *Elke* dag zijn er mensen, die in dit schriftje om zijn hulp vragen, vooral voor huidziekten (o.a. voor zona). Ook voor veel andere zaken klopt men bij de H. Antonius aan, zodat het intentieschriftje een perfect tijdsbeeld geeft, bijvoorbeeld: angst voor de Golfoorlog, stress, werkloosheid, allergieën.

De H. Laurentius wordt enkele keren vernoemd i.v.m. brandwonden, de naam van de H. *Apollonia* troffen wij in het intentieschriftje *niet* aan.

De prentjes van de H. Antonius en de H. Laurentius werden gemaakt naar ontwerpen van Jos Speybrouck († 1956, Kortrijk). Ze zijn de mooiste van heel West-Vlaanderen. De teksten van de litanieën bestaan hier enkel in (goed) Nederlands, de lange Vlaamse traditie van de Grauwzusters in Roeselare waardig.

Roger Slosse (°Roeselare, 1914) publiceerde al heel wat over volksdevoties in West-Vlaanderen. Ook bij de Grauwzusters in Roeselare verzamelde hij betrouwbaar materiaal.

- 3/11/90 - Heilige Antonius, ik bid u dat mijn huidziekte moge genezen en geef mij de kracht om de ziekte te dragen. Dank u.
- 5/11/90 - H. Antonius, ik bid u omdat die zieke ~~aan~~ omgen bij gestaan en helpen worden. Dank u.
- 6/11/90 - Voor mijn zoon, die bij het leger is, omdat hij zeker met naar de Golf zou maeten, nu er ginder oorlog drijgt. Dank u.
- Voor een goed verhuys. Dank u.
- Voor mijn dochter haar examen 11/11/1990
- H. Antonius, verhoos spoedigmatig mijn smockgebed ~~om~~ een gelovig, werkbeldig leuch van al mijn neven en nichten. Dank!
- Voor een goede overkomst met mijn familie.
- H. Antonius, zij bouw een opportementplan naast mijn deur. Ik heb de ene schade na de andere. Zij oeten mijn in plan. Trocht dese bouwfirmen insien dat zij de schade moeten leustellen.

Intentieschrift in de kerk van de Grauwzusters te Roeselare.

10. SLIJPSKAPELLE (gehucht van Moorslede)

Eeuwenlange traditie, blijvende devotie bij het Apollonia-altaar - twee bezoeken: 25/8/90 en 22/8/91

Wie het woord "tandpijn en bedevaartplaatsen" in de streek van Ieper - Geluvelde - Beselare - Zonnebeke - Moorslede uitspreekt, krijgt vaak Slijpskapelle (met de H. Apollonia) te horen. Wij waren er de eerste keer op een zaterdag, toen er juist een *avondmis ter ere van de H. Apollonia* bezig was (meegedeeld in het Parochieblad).

Na de dienst konden wij samen met de pastoor, Z.E.H. G. Ghequière (°Geluwe) vaststellen dat de verering voor de H. Apollonia in zijn kerkje nog leeft: bij het rechter *zijaltaar*, dat aan de patrones van de tandpijn gewijd is, zagen wij vóór haar beeld een reliekdoosje, een *Apolloniavaandel*, medailles ("Sainte Apolline, priez pour nous", en aan de andere kant: "vereerd te Slijpskapelle"), litanieën (alleen in het Nederlands), een kleine offerblok en kaarsen. *Twee altaarpanelen* stellen een episode voor uit het leven van de H. Apollonia voor, een glasraam haar typische attributen. De pastoor wenst deze volksverering niet te propageren, hij laat ze in stilte verder leven. Na zijn aanstelling als zielenherder van de Sint-Theresiakerk (Slijpskapelle) "paste" Z.E.H. Ghequière de oude litanie van de H. Apollonia (1929) wat "aan", d.w.z. hij behield de oude tekst maar zette hem om in de moderne spelling. De voetnoot met de mededeling dat men zich te allen tijde kan laten inschrijven in de broederschap en dat er was te verkrijgen is, schrapte hij. De pastoor is ontgoocheld over zijn voorganger, een beeldenstormer, die zelfs het prachtige houten altaar liet weghalen. Z.E.H. Ghequière plaatste het onlangs terug in de kerk ...

Mevrouw De Cuypere, een landbouwster op leeftijd, die vlak bij de kerk woont, gaf ons commentaar bij het boek "*Schets over Slijps*" (2 delen, 1903, bijgewerkt in het 2e deel) van E.H. Henri Bierre. In 1721 ontving de graaf van Staden een *relikwie* van de H. Apollonia. "... Hij verdeelde deze relikwie in tweeën. Een deel schonk hij aan de kerk van Staden; het andere deel junde hij aan de capelle van Slijps te Moorslede. ... Sedertdien wordt sinte Apollonia in beide plaatsen met kinderlijk betrouwen gediend en met vrucht aanroepen. ..." (N.B. In Staden bestaat de devotie al lang niet meer). En wat verder: "... Op de klokke van de capelle in Slijps leest men: 'Ergoten ter eer van Sint Apollonia' ..." Meer dan twee eeuwen lang bloeide de verering voor de tandheilige en de broederschap was de oudste van Slijpskapelle.

Over de devotie in de twintigste eeuw kon mevrouw De Cuypere ons het volgende meedelen: E.H. Labis (1934-1958), "den dezen was stijf voor" de heilige Theresia, patrones van de kerk; E.H. Jozef d'Halluin (1958-1971) las vaak de litanie van de H. Apollonia. Vooral de passage "... Door de vreeselijke pijnen die Gij met liefde geleden hebt in het geweldig *uitrukken en uitstoten* uwer tanden, help ons ..." citeerde hij traag en met veel nadruk! E.H. Verhelle (1971-1989?) hield niet van heiligenvereringen. Hij zette zich meer in voor verlaten kinderen en kinderen, die hem toevertrouwd werden door het gerecht. Onder zijn parochiaal beleid werd de broederschap van de H. Apollonia dan ook afgeschaft. Met de komst van Z.E.H. G. Ghequière is er geen gevaar meer dat ook de volksdevotie voor de H. Apollonia eerstdaags zal verdwijnen.

PAROCHIE ZEVEKOTE

Negendaagse PLECHTIGHEID
van 9 tot 17 Februari, ter ere der

H. APOLLONIA

MAAGD en MARTELARES
MACHTIGE PATRONES TEGEN DE TANDPIJN

GODDELIJKE DIENSTEN :

1. - 9 Februari, feest der H. Apollonia, en volgende weekdagen der novene :
solemnale Mis te u. - Lof te u.
- 2 - Zondag Februari, de eerste Mis te u. - Hoogmis te u. - Vespers en Lof te u.

Na al de goddelijke diensten binst de Novene, alsook gans het jaar op verzoek der Bedevaarders, wordt er gezegend met de Relikwie der H. Apollonia.

Waskaarsen zijn ter beschikking van de Bedevaarders in de kerk van ZEVEKOTE.

H. APOLLONA, bid voor ons.

Imprimerie
De Mandato, Brugge, 31 Januari 1955
M. Carpentier, Cam.-Secr.

DRUCK. D. VAN ROBBENACK-DECHUYFFER - GISTEL

11. ZEVEKOTE (deelgemeente van Gistel)

"Onze kerk is *altijd* gesloten ..." – H. Missen t.e.v. Apollonia - bezoeken: 18/12/90, 4/1/91 en 16/8/91

Van in de 19e eeuw is Zevekote al bekend als devotie-oord van de H. Apollonia. Een oude "Aanwakkeringe" (= litanie) uit 1857 bewijst dit; de voornaamste regels van de broederschap werden toen definitief vastgelegd.

Ook onze lokale oudere informanten – mevrouw De Busschere, juffrouw Angèle Van Overberghe en dhr. Henri Declerck – herinneren zich alle nog heel goed de grote volkstoeloop uit de omliggende gemeenten tijdens de negendaagse plechtigheid (= noveen) naar aanleiding van de feestdag van de H. Apollonia op 9 februari. Vooral op Apollonia-zondag (de zondag, die in de noveen viel) was het in Zevekote erg druk: honderden "vélo's" stonden over heel het dorp verspreid, velen kwamen ook te voet, vaak door bittere koude en dikke sneeuw! Het beeld van de H. Apollonia, dat normaal gezien achteraan in de kerk staat, werd toen helemaal vooraan "uitgezet" en versierd. Er was een hoogmis met offerande en zegening van de relikwie en er werden voortdurend *kaarsen* geofferd voor de H. Apollonia. De mensen gingen driemaal rond het beeld en trokken vervolgens in dichte drommen via de sakristie naar buiten, waar ze zich konden laten inschrijven in de *broederschap* van

H. Apollonia. 's Namiddags waren er vespers en lof. Nog tot op het einde van de jaren vijftig werd dit alles via *een grote gedrukte affiche*, die in Zevekote en in de omliggende gemeenten verspreid werd, aan het volk bekendgemaakt. In 1967 werden de laatste namen in het (langwerpige) register van de broederschap ingeschreven en van dan af was het ook gedaan met de grote toeloop. Op de pastorie kan dit boek nu ingekeken worden.

Wat is er anno 1990-1991 van deze volksdevotie overgebleven? Niet veel, aldus de huidige pastoor Z.E.H. Depreitere. De zaterdag en de zondag na 9 februari wordt er een plechtige mis t.e.v. de H. Apollonia opgedragen met zegening van de relikwie. Kaarsen worden niet meer geofferd, litanieën worden aan de 'offerandegangers' niet meer aangeboden. Het beeld van de H. Apollonia wordt niet meer vooraan geplaatst. Er is in de kerk, volgens de pastoor, tijdens dit weekend niet meer 'volk' dan op andere zon- of feestdagen. Van een noveen is evenmin sprake. "Hoe zouden wij nog een novene kunnen doen, aldus een ontgoochelde juffrouw Angèle Van Overberghe (°1920, Zevekote), met een kerk, die bijna altijd *gesloten is*? Is het misschien ook juist daarom dat het hier zo 'deerlijk' gesteld is met de aanwezigheid van onze mensen in de mis?" Tijdens de Apollonia-hoogdagen van vóór 1960 haalde men met de omhalingen en met de zgn. *zegenpenning* veel geld op om de verering van de H. Apollonia heel het jaar door met H. Missen, enz. luister bij te zetten; nu krijgt Z.E.H. Depreitere nog een 4.000 fr. per jaar in de brievenbus van de pastorie gedeponneerd voor H. Missen ter ere van de H. Apollonia, d.w.z. voor een tiental diensten (per jaar). "Waarvoor *de brievenbus* van een pastoor de dag van vandaag allemaal moet dienen ..." lacht Z.E.H. Depreitere.

Het grote beeld achteraan in de Onze-Lieve-Vrouwkerk stelt de H. Apollonia op een niet-konventionele manier voor: ze heeft *een schotel vol tanden* in haar rechterhand en in haar linkerhand houdt ze een nijptang met tand vast. Raoux in Brugge heeft een *neogotisch* prentje gedrukt met dezelfde Apollonia. Vooraan in de kerk is er ook nog een glasraam, waarin de tandheilige is afgebeeld.

Blijkbaar niemand in de gemeente Zevekote kent de uitdrukking "zijn tanden verkopen". Ook de pastoor, die uit Lissewege afkomstig is, heeft er nooit van gehoord.

In Oostende (relikwie van de H. Apollonia in de kapel van het burgerlijk hospitaal, d.i. in het huidige Serruyshospitaal), in Stene (relikwie en broederschap van de H. Apollonia *sedert 1750!*), in Wilskerke en in Zevekote is de devotie voor de tandheilige volledig of grotendeels verdwenen, terwijl *in deze regio* op vele andere plaatsen de verering voor andere heiligen nog altijd bloeit, bijvoorbeeld voor Sint-Godelieve in Gistel, voor de H. Kornelius in Snaaskerke, voor de H. Katarina in Pervijse, voor de H. Livinus in Ramskapelle (bij Veurne) en in Zandvoorde (bij Gistel), voor de H. Antonius van Padua in Oostende (elke dinsdag zit de Kapucijnenkerk vol!), voor de H. Rita in Mariakerke-Oostende, voor de H. Antonius tegen het 'vier' en tegen zona te Leke. Zijn er ook hier (te) veel tandartsen?

Onze-Lieve-Vrouw is 'polyvalent'! Ze wordt op talrijke plaatsen, ook in West-Vlaanderen, tegen alle kwalen, dus ook tegen 'tandzeer' aangeroepen. Wij citeren hier enkel die oorden, waar devotionalia voorhanden zijn, die *met tanden of tandpijn* iets te maken hebben.

In *de kapel* van Onze-Lieve-Vrouw van Barmhartigheid te **Izenberge** (deelgemeente van Alveringem) troffen wij op 13/7/91 enkele wassen gebitjes bij het wonderdadig beeld aan. Deze ex-voto's kunnen bij de zusters in het plaatselijke klooster gekocht worden.

Achteraan in de basiliek van Onze-Lieve-Vrouw van **Dadizele** (deelgemeente van Moorslede) kunnen in de winkel ("le magasin est ouvert" ... in Dadizele is alles tweetalig ...) speciale kettinkjes met witte kralen verkregen worden "tegen konvulsies *bij kinderen* en om ze aan het wiegje of rond de hals van de *baby's* te hangen, *mochten ze tandpijn krijgen*", zo verklaart de verkoopster, zuster Claire, die jarenlang zelf in een kraaminrichting heeft gewerkt. In de krypte van de kerk zagen wij aan een hek enkele *oude* ex-voto's in was, waaronder twee gebitjes. Zuster Claire betreurde dat de kaarsenfabrikant (voor Dadizele) geen ex-voto's in was meer wil maken, wel nog kaarsen. (meegedeeld op 20/4/91).

In **Kortrijk**, in *de Grot* aan de Veldstraat, hangen bij het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes permanent misschien wel honderd (nieuwe) ex-voto's in was: kinderhoofdjes, kinderen, mannen, vrouwen, benen, oren, ogen, ... en enkele gebitjes of mondjes *tanden*. Broeder-pasionist Jos, die er een bloeiende winkel van allerlei religieuze artikelen uitbaat en o.a. nog veel beelden van broeder Isidorus verkoopt, meent dat deze gebitjes in was vooral gekocht worden door ouders met (kleine) *kinderen*. Zij hopen dat het wisselen van de tanden bij hun spruiten niet al te pijnlijk zal verlopen. Broeder Jos onderstreept dat ook hier de kaarsenfabriek geen ex-voto's meer zou leveren, mochten de passionisten in Kortrijk niet zo'n grote afnemers zijn van kaarsen – tientallen kilo's per dag! De prijs voor een ex-voto in was bedraagt *amper* 20 frank. Voor de kaarsenfabrikant is er echter (te) veel werk aan. Hij maakt liever (uitsluitend) kaarsen ...

Tenslotte nog een woord over **Stene (Oostende)**, dat tot in de vijftiger jaren zowel in de winter (9 februari) als in de zomer (met tweede Pinksteren ging de processie uit, o.m. met het borstbeeld van de H. Apollonia!) een bekend bedevaartsoord was voor de H. Apollonia. In het mooie Sint-Annakerkje is er van deze devotie *niets* meer overgebleven, anno 1991. Wel konden wij er in augustus 1990 uit de mond van landbouwer Willy De Lange (°Stene, 1915) een opmerkenswaardige *bezweringsformule* noteren: "Nieuwe mane, de fik (= fijt?) uit mijn handen en 't *zeer* uit mijn tanden ..." en 't wier tons ne Weesgegroet en nen Onze Vader gelezen *ter ere van de H. Apollonia*. Je moest da wel 's avonds doen; je moest naar buiten gaan en naar de mane wijzen ... en 't *zeer* in jon tanden ging weg! (meegedeeld op 20/8/90). Zie over deze bezweringsformule: 't Beertje III, 1979, Hendrik Demarest.

Wij publiceren hieronder een lijst van *de 26 overige gemeenten* in West-Vlaanderen, die wij i.v.m. tandheiligen onderzocht hebben, maar zonder enig resultaat (in alfabetische orde): Alveringem (dorpskerk), Beselare, Damme (het Sint-Janshospitaal, nu rusthuis), Geluveld (het Apollonia-

Buste van de H. Apollonia (totale hoogte 1,11 m). De barokke buste rust op een pseudoreliekhouder, geflankeerd door twee vierkante urnen waaruit telkens een groene olijftak schiet, die samen een kroon ophouden, de kroon van het martelaarschap. Het stuk werd eertijds megedragen in de processie.

beeld is verdwenen, alleen de H. Margarita wordt er vereerd), Hooglede - kapel van 't Hoge (alle beelden zijn weg!), Houtave (nu is het de H. Livinus), Ichtegem (het Apolloniabeeld is spoorloos verdwenen), Kaster, Koolskamp (een deel van het Apolloniabeeld ligt in het tuinhuisje van de pastoor ...), Lo, Loppem ("Apollonia heeft nooit bestaan!", aldus de pastoor), Oedelem-Oostveld (de kapel is gesloopt, het beeld van Apollonia staat nu in de kerk), Oeren (het *Sint-Apolloniakerkje* is altijd gesloten), Ruddervoorde (het oude rusthuis werd gesloopt – beeld van Apollonia??), Staden, Tielt (het beeld van Apollonia is spoorloos verdwenen), Varsenare, Veurne, **Werken** (Apollonia wordt er niet meer gediend, de H. Kornelius nog wel), Wervik, Wijtschate (alleen de H. Medardus), Wilskerke, **Woesten** (tot in de jaren '50 was het nog een bekend bedevaartsoord met o.m. een broederschap van de H. Apollonia; nu is er helemaal geen verering meer, de kerk is trouwens *altijd* dicht), **Woumen** (het beeld van 'Ploontje', dat eigenlijk een Sint-Caecilia was, verdween mee in de grote kerkbrand van 1985 – ook de devotie), Zonnebeke.

augustus 1991

Hervé DARAS, Generaal Lemanstraat 94, 2600 Berchem (Antw.)

RECENSIE

R. VAN HEE (ed.), *In de voetsporen van Yperman. Heelkunde in Vlaanderen door de eeuwen heen*, Brussel: Gemeentekrediet, 1990, 390, ill., 2.100 fr.

Over een blindedarmoperatie wordt vandaag de dag nog nauwelijks een woord vuil gemaakt. Het is weinig meer dan een wit vlekje in onze overvolle agenda.

Tot diep in de negentiende eeuw was het andere koek. Nog in 1839 verklaarde de grote Franse chirurg Alfred Velpeau: "*zonder pijn opereren is een hersenschim die de mens niet moet najagen*". Tweeduizend jaar eerder rekende de Romeinse encyclopedist Aulus Cornelius Celsus tot de kwaliteiten waaraan een goed chirurg moet voldoen onder andere "*het zich niet laten storen door het huilen van de patiënt en daardoor te snel willen gaan of minder weg te snijden dan nodig is*".

Pijn loopt als een rode draad doorheen het onlangs verschenen boek waarin de geschiedenis van de heelkunde in Vlaanderen wordt doorgelicht. De publikatie, op de markt gebracht naar aanleiding van het XXXIIe Internationaal Congres over de Geschiedenis van de Geneeskunde georganiseerd te Antwerpen begin september dit jaar, vormt een blauwdruk van de historiografie inzake de chirurgie in Vlaanderen. Een schare specialisten – medici en historici – onderzoeken elk op hun terrein en vanuit hun invalshoek de lange weg die is afgelegd op het vlak van één van de meest sprekende disciplines van de geneeskunde.

Het boek kan in twee delen opgesplitst worden. Na een historische schets in vogelvlucht van de heelkunde – van de prehistorie tot en met het interbellum – worden een aantal deelaspecten nader belicht. Hierbij komen achtereenvolgens de anesthesie, de oogheelkunde, de urologie, de verloskunde, de neurochirurgie en de neus-, keel- en oorheelkunde aan bod. Het geheel wordt afgerond met een aantal recente ontwikkelingen in de heelkunde, met bijzondere aandacht voor transplantaties.

Het historisch gedeelte voert ons terug tot de prehistorie waar we sporen terugvinden van trepanatie, d.w.z. het maken van een opening in het schedeldak – een zelfs naar huidige normen hoogst gevaarlijke ingreep – en dit zonder enig aangepast instrumentarium. In de Romeinse periode beschikte men daarentegen reeds over een arsenaal aan heelkundige instrumenten, waarbij in het bijzonder de ooggeneeskunde veel aandacht kreeg.

De Vroege Middeleeuwen blijken op het vlak van de chirurgie in Vlaanderen geen hoge ogen te gooien, terwijl in de mediterrane wereld de boegbeelden uit de Antieke periode worden getranscribeerd en hertaald. Het betreft hier grondleggers als Hippocrates en Galenus. Hun bevindingen worden versmolten met deze van Arabische geneesheren als Haly Abbas en Avicenna.

Vanaf de 14e eeuw komt de Vlaamse geneeskunde, in het bijzonder de chirurgie, in een stroomversnelling met als belangrijkste figuur Jehan Yperman die eind 13e-begin 14e eeuw te Ieper werkzaam was. Hij wordt beschouwd als de vader van de Vlaamse heelkunde, wat meteen de titel van dit boek verklaart. Ypermans beschrijving van b.v. wondhechtingstechnieken zijn zo degelijk dat ze onveranderd zouden kunnen opgenomen worden in moderne heelkundige handboeken. Ook op het vlak van de behandeling van schedelwonden en -fracturen was hij een kei en getuigt hij van verschillende met succes behandelde patiënten.

Op het breukvlak tussen Middeleeuwen en Moderne Tijden gaat men meer en meer belangstelling opbrengen voor de inwendige structuur van het menselijk lichaam. En hoewel de katholieke kerk zich steeds obstinaat had verzet tegen lijkdissecties – paus innocentius II had reeds in 1131 dienaangaande de uitspraak "*De kerk gruwet van bloed*" in de mond genomen – mogen vanaf de late 15e eeuw in beperkte mate lijkopeningen verricht worden. Hierbij was het gemeengoed om Antieke theorieën te verkondigen terwijl men zich eigenlijk de visu van het tegendeel kon overtuigen, wat echter steevast werd afgedaan als een toevallige afwijking bij het lijk in kwestie.

Kritische geesten als de Brusselaar Andreas Vesalius lieten één en ander echter niet over hun kant gaan en publiceren hun bevindingen. Meteen het begin van het einde van de eeuwenoude waarheden én de start van een steeds verfijnder wordende kijk – op experimentele basis verworven – op de menselijke anatomie.

Toch sijpelt de nieuwe kennis maar langzaam door. Chirurgijnen, t.t.z. de veldwerkers, noem het de plattelandsdokters, gaan b.v. nog lang na de bevindingen van

William Harvey omtrent de bloedsomloop, aderlatingen toepassen.

Met de te Kortrijk geboren Jan Palfijn (1650-1730) krijgt Vlaanderen opnieuw een boegbeeld. Deze heelmeester schreef net als Yperman in de volkstaal en wordt beschouwd als de geniale voorloper van de chirurgische anatomie en als de man die de verlostang wereldkundig heeft gemaakt.

Vanaf de 18e eeuw treedt, vooral inzake de chirurgie, een tendens tot specialisering in. Sommige heelmeesters zijn bedreven in de oogheelkunde, anderen leggen zich toe op de verzorging van breuken en orthopedische letsels, of respectievelijk op oorkwalen en moeilijke bevallingen. Het is een evolutie die tot vandaag bleef doorwerken. Van elk van deze specifieke takken van de chirurgie worden in het boek de prominenten aangegeven en volgt men de evolutie.

Een bijzondere vermelding verdient het hoofdstuk *"De ontwikkeling van de anesthesie in onze contreien"*. De vooruitgang die de heelkunde maakte en vandaag de dag nog steeds maakt, werd en wordt immers in belangrijke mate mogelijk gemaakt door de pijnverdooving. De eerste effectieve toepassing van anesthesie gaat terug tot 1842 wanneer Crawford Long de

patiënt ether laat inhaleren; een paar jaar later gaat men hiervoor chloroform gebruiken. Vooral na de oorlog '14-18 en meer nog na de Tweede Wereldoorlog evolueert de pijnverdooving tot een nagenoeg honderd procent in de hand te houden techniek, met een minimum aan risico voor de patiënt en een maximum aan mogelijkheden voor de chirurg.

"Heelkunde in Vlaanderen door de eeuwen heen" laat niet na ook aandacht te besteden aan de opleiding van de chirurgen en aan de bevoegdheden van artsen, chirurgijnen en apothekers. Het boek bevat verder een bijzonder uitgebreide bibliografie en een handig naamregister.

De publikatie is bovendien hoogst verzorgd uitgegeven, met honderden tekstondersteunende illustraties, zodat het zondermeer een naslagwerk van formaat voor de geschiedenis van de heelkunde kan genoemd worden.

Wel is een woordenboek een onmisbaar instrument voor wie minder met medische termen vertrouwd is, want begrippen als "lithiase", "ulnabreuken", "pyelitis", "parotis", ... vind je op elke bladzijde. Of weet U wat een "asymmetrische ventrodorsale forceps", een "promotorium" en een "symfyse" is?

Danny LAMARCO

L. PIL (red.), *Boeren, burgers en buitenlui. Voorstellingen van het landelijk leven in België vanaf 1850* (Symbolae Facultatis Litterarum et Philosophiae Lovaniensis, Series B / vol. 8), Leuven, Universitaire Pers, 1990, 135 blz., ill., ISBN 90/6186/405/4.

Deze rijkelijk geïllustreerde bundel bevat essays van diverse auteurs die elk stilstaan bij één of enkele aspecten van de beeldvorming over de rurale wereld. Pil kaart in haar inleiding enkele achtergronden van dit fenomeen aan en Johan Vanbergen (*De bedrieglijke eenvoud van het landelijk leven*, pp. 13-16) wijst er op dat de vaak ideologisch gekleurde benadering van het platteland een verschijnsel is dat in de tweede helft van de 19^e eeuw enorm opgang maakte, onder meer door de koppeling van 'plattelandsleven' met 'natuurleven' en 'traditie'. Volgens hem komt er pas in de jaren 1960 een einde aan deze verbinding.

Dorine Cardijn-Oomen (*"Van idylle realiteit? De voorstelling van het landelijk leven door Belgische schilders in de 19^e eeuw*, pp. 17-32) onderzoekt de motieven

die bij 19de-eeuwse schilders ertoe aangezet hebben om een gekleurde visie op het Vlaamse platteland neer te borstelen. Volgens haar speelde bij sommigen een meer sociale bewogenheid, terwijl anderen dan weer uit waren op een pittoreske of juist meer harde realiteit. Volgens haar staat de beeldvorming juist in het geval van de Kempen het meest vol van de clichés omdat de streek het slechtst gekend was. Dat zou zij immers te danken hebben aan haar ligging en haar onbereikbaarheid. De vraag is o.i. dan ook of zij zich hier niet zelf op sleeptouw laat nemen door een aantal vaste vooroordelen, met name m.b.t. de Kempen.

Lut Pil maakt in haar tweede bijdrage (*"Landelijkheid als beeld en tegenbeeld"* pp. 33-54) in ieder geval duidelijk dat een aantal vooroordelen t.a.v. het plattelands-

leven ontstaan zijn vanuit een zwart-wit denken dat het platteland als tegenbeeld van de stad ziet. De rurale wereld staat in die visie in scherp contrast met de verdorvenheid van de stad en bezit dan ook eigenschappen als o.m. een bijna religieus "natuurgevoel". Pil toont aan dat deze gedachtengang wel vooral maar zeker niet alléén bij katholieken ingang vond.

Marcel Janssens ("Ploegt de boer nog voort? Notities over het landelijke leven in de literatuur" pp. 63-76) toont aan dat het idealiseren van het platteland zeker ook in de 19de- en vroege 20ste eeuwse literatuur aan de orde was. Volgens hem dient zich daarbij een evolutie aan die in vier fasen kan opgedeeld worden. Vertrekend van een idyllische voorstelling (eerste helft 19de eeuw) ging men de rurale wereld steeds brutaler voorstellen na de helft van vorige eeuw (vergelijk het artikel van Cardijn-Oomen!). In een derde beweging volgde een meer impressionistische visie, terwijl volgens hem vanaf de jaren na de tweede wereldoorlog het landelijke als literair thema behouden bleef, ondanks het verdwijnend belang van het agrarische element in de samenleving.

Diverse bronnen voor de beeldvorming in verband met het platteland komen in deze essay-bundel aan bod. We behandelden reeds de artikels in verband met literatuur en schilderkunst. Er zijn daarnaast ook nog bijdragen over de fotografie en film. In "Het landelijke leven in de kunstfotografie rond de eeuwwisseling" (pp. 77-88) staat Pol Andries stil bij de mogelijkheid tot subjectiviteit in de fotografie. Hij haalt daartoe enkele werken van fotografen aan. Een frappant voorbeeld is Henry Peach Robinson (1830-1901) die "levensechte" boerentaferelen fotografeerde met gebruikmaking van figuranten die helemaal geen boeren waren, maar wél als boeren verklede lui uit de betere klassen.

Als er één bron is die een wel heel weinig objectief beeld geeft van het Vlaamse plattelandsleven, dan is het wel de film. Marc Van Mechelen ("*Het beeld van de boer in de Vlaamse film*" pp. 89-112, met in bijlage een lange lijst Vlaamse films rond dit thema) haalt een aantal veelvoorkomende clichés aan: de werklust, het autoritaire karakter van de herenboer, het conservatisme, de dubbelzinnige houding in verband met seksualiteit, het emotionele onvermogen, het overlappen van geloof en bijgeloof ... Het zijn maar enkele vaste ideeën die de kijker tegemoet komen. De vraag is volgens Van Mechelen dan ook niet of deze beelden juist zijn, dan wel of ze voor de kijker nog aanvaardbaar zijn en of zij een functie hebben.

Verder zijn er nog twee bijdragen in deze bundel opgenomen waar we slechts kort melding van willen maken. De eerste (G. Warzee-Lammertyn, "*L'Ecole de Verviers*", pp. 55-62) is een weinig onderhoudende opsomming biografische gegevens die ook qua ruimte slecht aansluit bij de andere artikels. De tweede (L. Van Molle, "*Voorstelling van de agrarische samenleving in België rond 1900*" pp. 113-130) geeft een schets van op- en misvattingen over de boer als figuur en de landbouw als specifieke bedrijvigheid. Een verdere voorstelling van deze tekst is echter niet nodig aangezien deze tekst reeds acht jaar geleden in een bekend historisch tijdschrift verscheen (*Bijdragen tot de geschiedenis*, 66, 1983, pp. 131-150).

Besluitend mogen we zeggen dat deze bundel een vrij mooie aanzet vormt tot verder onderzoek naar de beeldvorming over de rurale leefwereld die enkele generaties geleden onmiskenbaar beginnen verdwijnen is.

Erik DEMUYT

ZESDE GESCHIEDKUNDIGE BOEKENBEURS VOOR VLAANDEREN

Zaterdag 29 februari '92 van 14 tot 18 uur.

Zondag 1 maart '92 van 10 tot 17 uur.

Sint-Pietersabdij te GENT

Archeologie - Familiekunde - Geschiedenis - Heemkunde - Volkskunde

DE KERK IN HET MIDDEN? KATHOLIEKE ACTIE EN REACTIE IN DE ANTWERPSE KEMPEN (19e EEUW)

INLEIDING

Wie wil schrijven over de katholieke samenleving maakt het zich in feite tegelijkertijd heel makkelijk én bijzonder moeilijk.

Makkelijk omdat je er van uit kan gaan dat na tweeduizend jaar kerstening en na bijna vier eeuwen contrareformatie vrijwel iedereen in West-Europa weet wat een katholiek is. Velen zijn het zelf, anderen zijn het ooit nog eens geweest, nog anderen kennen in hun omgeving wel enkele dergelijke voorbeelden.

Toch is zo'n onderwerp ook heel gevaarlijk. Het begrip wordt immers in de meest uiteenlopende contexten gebruikt, en kan van heel eng tot zeer breed gedefinieerd worden. Als men onder "katholiek zijn" het ondergaan van de "rites de passage" in een katholieke kerk verstaat, dan is België een héél katholiek land. Grote delen van de bevolking worden immers nog kerkelijk gedoopt, gevormd, gehuwd en begraven. Als men daarentegen "katholiek zijn" beperkt tot die groep die nog actief gelooft volgens de hen door de katholieke leer opgelegde regels, en dit in privaat en openbaar gedrag tot uiting brengt, dan is ons land zeer ver gedekatholiciseerd.

Wanneer men dan zou denken dat deze tweespalt tussen een brede en een veel striktere interpretatie van het begrip "katholiciteit" of "katholieke gelovigheid" een zaak zou zijn van de laatste decennia en van de sterk gesecculariseerde maatschappij waarin we ons momenteel bevinden, dan slaat men de bal mis. Reeds heel wat langer is er een onderscheid te maken tussen een wat bredere en een wat engere inhoudservaring van dit begrip. Al meer dan een eeuw geleden was ook vrijwel iedereen katholiek gedoopt, gevormd, gehuwd en begraven, zeker wanneer dat een rurale samenleving als de Kempen betreft. Bij dit lijstje mogen we ook de "grote evenementen" toevoegen: we denken hier vooral aan de jaarlijkse paascommunie, die ook nu nog (samen met de middernachtmis op 24 december) een topper blijft. In die zin was ook in de 19^e eeuw de samenleving nog vrijwel homogeen katholiek. Wanneer we echter dit begrip veel meer strictu sensu gaan interpreteren, dan blijkt dat een heel wat kleiner aantal mensen de katholieke geloofsen leefregels consequent bleef toepassen, zeker waar deze de meer private levenssfeer raakten. De meesten waren blijkbaar maar katholiek tot op zekere hoogte; uit onze bevindingen mag blijken dat die hoogte mogelijk bepaald werd door een aantal praktische overwegingen.

Bij dit onderzoek kwamen een aantal zeer specifieke problemen opzetten. Vermits we verder wilden gaan dan alleen het analyseren van een aantal duidelijk geregistreerde factoren (b.v. de communiepraktijk), werden we geconfronteerd met een gekend probleem. Gibson had dit enkele jaren geleden, in navolging van Delumeau, reeds kunnen vaststellen: het is vrij gemakkelijk om een aantal publieke geloofsuitingen te registreren, maar doordringen tot het persoonlijk geloofsleven van onze voorouders

is een zeer hachelijke zaak omdat direkt bruikbare bronnen in dat verband meestal ontbreken (1). Daarom is het noodzakelijk om de sociaal-ekonomische context toe te voegen aan het onderzoek met de bedoeling om via vergelijking van een aantal fenomenen iets meer te kunnen zeggen over de beleving van de katholieke geloofsregels in het gewone dagdagelijkse leven.

Concreet hebben we dit willen onderzoeken voor de Kempen omdat deze regio in de beeldvorming nog beladen is met een terminologie die zou kunnen laten vermoeden dat de katholieke regels er zeer strikt gevolgd werden. Vooral bij de 19de-eeuwse en vroeg 20ste-eeuwse romanciers – en via hen ook in heel wat lokale historiografie – staan de Kempenaars bekend als zeer gehoorzame katholieken: *"En luistert men er nog naar de pastoor? – Ja, zeker, de pastoor is de raadgever van allen en weet ge wat mijn vader zaliger altijd zegde? Dat de raadgevingen van de pastoor onvermijdelijk gunstig uitvallen omdat de gegevene raad gegront (sic) is op eergevoel, plicht, en de voorschriften der Kerk."* (2). En aangezien die voorschriften het hebben van veel kinderen behelsden (3), heet het dan ook dat de Kempische gezinnen bijzonder kroostrijk zouden geweest zijn. *"Ginder in die hut ben ik geboren. We waren met vijftien open bekken (...). Een groot huishouden is een lust. Ik houd van een trossel kinderen. Een goede boom moet veel vruchten geven. Aan mijn vrouw heb ik nooit een kindeken geweigerd. Kweeken is onze roep. Kinderen zowel als savooien (...). God vraagt kinderen. Hij krijgt ze (...). Van toen af is om zo te zeggen ons Fien haar schoot niet meer ledig geweest. (...) We zaten seffens dik in de kinderen. (...) Het middelpunt is de vrouw. Ons Fien, de moeder (...). De kinderen rollen als rapen uit haren schoot."* (4).

Bovendien zou de pastoor als *"meester in zijn parochie"* (5) er geen problemen mee gehad hebben om al zijn schapen in de stal te krijgen. *De Kempenaar verzuimde nooit de godsdienstplechtigheden*", beweert Van Assche, al geeft hij meteen toe dat dit nog geen bewijs hoeft te zijn van diepe gelovigheid (6).

Dit geeft meteen aan waar het schoentje knelt, namelijk in de noodzaak van het onderscheiden van twee soorten kerkelijkheid (kerkelijkheid in de zin van het navolgen door de gelovigen van de kerkelijke regels): een meer oppervlakkige, publieke en meestal sacraal of liturgisch om-

(1) R. GIBSON, *A Social History of French Catholicism 1789-1914* (Christianity and Society in the Modern World), London-New York, 1989, p.

(2) R. SNIEDERS, *Amanda. Uit het leven der zinnelozen*, Antwerpen, 1924, p. 124.

(3) Zie over de katholieke doctrine i.v.m. het gezinsleven, hoofdstuk IV.2.1.1 in deel 2 van E. DEMUYT, *Tussen kerk, tafel en bed. Indices van het gezinsleven in de Antwerpse Kempen (1857-1890)*, ter perse in het jaarboek 1991 van "Taxandria".

(4) Boer Wortel aan het woord in F. TIMMERMANS, *Boerensalm* (De Holland-Bibliotheek, gn. nr.), Amsterdam, s.d., pp. 5, 24 en 27.

(5) J.E. JANSEN, *Turnhout en de Kempen in het raam der vaderlandsche en kerkelijke geschiedenis*, Turnhout, 1946, p. 259.

(6) P. VAN ASSCHE, *Uren van rust*, Maldeghem, 1912, p. 44.

kaderde kerkelijkheid enerzijds en een meer private, vaak profane en vooral meer dagdagelijkse kerkelijkheid anderzijds. Deze tegenstelling, we zullen voortaan kortweg over "publieke" en "private" kerkelijkheid spreken is uiteraard niet absoluut. Het spreekt vanzelf dat bijvoorbeeld het sacrale karakter ook in de private ruimte kan voorkomen, denken we hierbij bijvoorbeeld aan het gebed voor en na het eten. Daarnaast is het ook zo dat het niet realistisch zou zijn om te stellen dat publieke kerkelijkheid zich beperkt tot het bijwonen van de plechtigheden in de kerk en private kerkelijkheid vereenvoudigen tot wat zich buiten het kerkgebouw afspeelt. Processies en religieuze broederschappen vormen op dit punt een voorbeeld.

Meestal kan men niet méér bestuderen dan de publieke kerkelijkheid, en is het zeer moeilijk om door te dringen tot de private levenssfeer: heel wat onderzoek over de "pratique religieuse" bleef dan ook tot de eerste beperkt (7). Het bestaan van twee soorten kerkelijkheid kan echter moeilijk ontkend worden. De haalbaarheid van deze stelling zullen we trachten te bewijzen vanuit duidelijk verschillende houdingen vanwege de gelovigen t.o.v. clericale actiepunten en kerkelijke regels naargelang deze de publieke dan wel de private kerkelijkheid betreffen.

1. DE AKTIE

Luther en Calvijn hadden in hun streven naar geloofsverdieping de éénheid binnen de westerse "christianitas" verbroken. Na het verwerken van de schok bereidde Rome een krachtig antwoord voor om efficiënt terug te slaan en op zijn minst de resterende katholieken binnen de kerk te houden. Dit antwoord was het Concilie van Trente (1545-1563) dat een aantal richtlijnen vastlegde die grotendeels van kracht bleven tot het Tweede Vatikaans Concilie (1962-1965). Het geloof diende gezuiverd te worden, geuniformiseerd, en de voortaan beter gevormde clerus moest met het nodige gezag en orde de gelovigen op het rechte pad zien te houden (8). Daartoe werd meer aandacht besteed aan predikatie en catechese, terwijl religieuze genootschappen van diverse aard als een soort keurtroepen ingezet werden. Daarnaast zorgden miljoenen devotieprenten voor een uniformisering en tastbare verspreiding van het geloof. Ook de talrijke bouw- en kunstwerken dienden de boodschap concreet over te brengen. In preken en religieuze boeken werden bovendien de verschrikkingen van hel en vagavuur voorgehouden als straf voor al wie meenden de katholieke geloofsregels niet te moeten navolgen (9). Het inboezemen van angst was een belangrijke factor in de

(7) Enkele voorbeelden: J. PÔTEL, *Pratique religieuses des catholiques en France*, in: *Religion populaire et réforme liturgique*, Paris, 1975, pp. 43-58; J. DELUMEAU, *Au sujet de la déchristianisation*, in: *Revue d'Hist. Mod. et cont.*, t. XXII (1975), pp. 52-60.

(8) A.K.L. THIJSS, *Van Geuzenstad tot katholiek bolwerk. Maatschappelijke betekenis van de kerk in contrareformatorisch Antwerpen*, Turnhout, 1990, pp. 61-63; M. CLOET, *Het gelovige volk in de 18e eeuw*, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden. Deel 9, Nieuwe Tijd*, Haarlem, 1979, pp. 396-412, p. 410.

(9) A.K.L. THIJSS, *O.c.*, pp. 81-107.

geloofsdisciplinerings ten tijde van de contrareformatie (10). Franse studies hebben het in dit verband over gruwelijke straffen in het geval van bijvoorbeeld vloeken, dat als een ernstige misdaad werd beschouwd (11).

Ook na de Franse Revolutie was er in feite nog niet zo veel veranderd. Om de houding van het 19de-eeuwse episcopaat in te schatten, hebben we twee belangrijke bronnen: de Catechismus en de Herderlijke Brieven.

De Catechismus bevatte de katholieke doctrine in verband met diverse aspecten van het gelovige leven en was opgesteld in de vorm van vragen en antwoorden die door de gelovigen van buiten geleerd dienden te worden. De inhoud en de vorm bleven eeuwen lang min of meer onveranderd. Rond 1842 komt echter een nieuwe editie op de markt en van dan af zal men veelvuldig nieuwe uitgaves lanceren (12). Er komen goedkope versies, speciale edities voor de jeugd, luxe-edities, enz. (13). De invloed van dit propaganda-middel is dan ook niet te onderschatten.

De Herderlijke Brieven zijn de brieven van de bisschop aan de clerus en de gelovigen van het bisdom. Deze gedrukte stukken werden voor de 19^e eeuw gebundeld in de zgn. *Collectio Epistolarum*, een zeer omvangrijke reeks die buiten de herderlijke brieven en de vastenbrieven (= herderlijke brieven bij het begin van de vasten, bevatten vastenvoorschriften), ook richtlijnen aan de clerus, kerkelijke wetten, pauselijke brieven, enz. bijeenbrengen (14).

Zowel de regels in verband met de private als de publieke kerkelijkheid worden in de catechismus en in de *Collectio* uitvoerig behandeld.

De kerkpraktijk als onderdeel van de publieke kerkelijkheid wordt in de catechismus behandeld onder "*de vijf geboden der H. kerk*": nl.

- 1° het heiligen van zon- en feestdagen,
- 2° het bijwonen van de vieringen op die dagen en dit "met goede manieren",
- 3° het respecteren van de vastendagen,
- 4° minstens éénmaal per jaar biechten,
- 5° tenminste met Pasen te communie gaan, nà het volbrengen van de biecht (15).

(10) R. GIBSON, *O.c.*, pp. 25-29.

(11) F. HIDELSHEIMER, La repression du blasphème au XVIIIème siècle, in: J. DELUMEAU, ed., *Injures et blasphèmes (Mentalités. Histoire des cultures et des sociétés, t. II)*, Paris, 1989, pp. 63-65; we dienen er evenwel rekening mee te houden dat de wereldlijke overheid niet altijd even vlot geneigd was om door de kerkelijke aanklagers voorgestelde straffen uit te voeren, b.v. in geval van hekserij: A. Thijs, *O.c.*, p. 131.

(12) E. FRUTSAERT, *De RK catechisatie in Vlaemsch België vanaf het Concilie van Trente. I. Het leerboek of de Catechismus. Een geschiedkundige proef* (Museum Lessianum), Leuven, 1934, p. 156.

(13) Een zeer uitgebreide collectie kan men raadplegen in de bibliotheek van het Centrum voor Spiritualiteit (zgn. Ruusbroeckgenootschap) van de Antwerpse Universiteit (UFSIA).

(14) Deze reeks kan men voor wat betreft het 19de-eeuwse bisdom Mechelen eveneens raadplegen in het Centrum voor Spiritualiteit.

(15) E. STERCKX, *Catéchisme de Malines avec explications*, Malines, 1842; E. STERCKX, *Mechelsche Catechismus met Uytleggingen*, Mechelen, 1842 en latere edities.

Aan het ontvangen van de paascommunie werd groot belang gehecht. Wilde men dit buiten de eigen parochiekerk doen, dan moest men daartoe speciale toestemming krijgen. In de statuten van het bisdom van 1872 wordt de keuze van de parochiekerk nog vrij gelaten (16), maar dit is nog niet zo in de eerste edities van de Catechismus die na 1872 verschijnen.

In elk geval mag duidelijk zijn dat de clerus heel wat belang hechtte aan de publieke kerkelijkheid. Dat blijkt ook uit het regelmatig vermelden van de communieplicht in de *Collectio*: de apostolieke brief van Leo XIII van 16 januari 1886, de bisschoppelijke vastenbrieven van 1881, 1883, 1884 en 1887, de brief van Leo XIII van 15 februari 1879 en de herderlijke brieven van 12 februari 1875 en 20 mei 1869 insisteren zeer duidelijk op dat punt (17). De vastenbrief van 1863 drukt er daarenboven nog eens op dat de (paas)communie zo belangrijk is dat men er zich degelijk moet op voorbereiden: "*besteedt met vlyt den heyligen tyd van den aenstaenden vasten, om u tot de paeschcommunie te bereyden (...). (Gij weet) dat gy u altyd met zorg moet bereyden tot iedere heylige communie (...).*" (18). Overigens vinden we een gelijkaardig soort aansporingen in de Herderlijke Brieven van het naburige bisdom Breda (19).

Opvallend is dat we over de religieuze genootschappen, nochtans een onmiskenbaar deel van de meer publieke kerkelijkheid niet veel terugvinden in de *Collectio* of in de Catechismus. Alleen het Genootschap van Franciscus Salesius werd blijkbaar voldoende belangrijk gevonden om er eenvormige richtlijnen voor uit te vaardigen (20).

Bemoeide de clerus zich al met de publieke kerkelijkheid, zij wilde dit eveneens doen met de meer private. Zo werd er bijvoorbeeld op het vlak van het morele leven een welomschreven doctrine gehanteerd.

Huwelijks- en gezinsleven werden aan strikte regels onderworpen. Zij waren immer het middel om een belangrijk *deel van de samenleving* te controleren (21).

In de *Collectio* bevindt zich een pauselijke Encycliek onder de titel "*De Matrimonio Christiano*" (10 februari 1880) waarin Leo XIII aan zijn clerus duidelijke instructies geeft. In een tijd waarin andere ideologieën dan alleen de christelijk-katholieke hun visie op het gezinsleven beginnen te geven, meent hij de basis van het christelijk huwelijk, "*cuius est in matrimonio principium et fundamentum*", te moeten vastleggen (22). Hij

(16) W. ROMBAUTS, Jaarlijkse biecht en paascommunie. De evolutie der normen en het toezicht van de clerus in België van 1835 tot 1927, in: *Belg. Tijdschr. voor Nieuwste Gesch.*, t. III (1972), pp. 85-118, p. 99.

(17) Zie *Collectio Epistolarum*, dln. III, VI, VIII, IX en X, verschenen te Mechelen tussen 1867 en 1889.

(18) *Collectio o.c.*, t. III, Mechlinae, 1867, p. 639.

(19) Enkelen daarvan worden bewaard in het parochiearchief van Minderhout (gn. nr.).

(20) *Collectio o.c.*, VI, Mechlinae, 1871, p. 129.

(21) J.L. FLANDRIN, *Les amours paysannes. Amours et sexualité XVI-XIXème siècles (Collection Archives Gallimard Julliard 57)* Paris, 1957, p. 27.

(22) LEO XIII, *De matrimonio Christiano. Epistola encyclica ad patriarchas, primates, archiepiscopos et episcopos universos catholici orbis gratiam et communionem cum apostolica sede habentes*, in: *Collectio Epistolarum (...)*, t. VIII, Mechlinae, 1881, pp. 647-659.

hanteert daarin drie principes : het huwelijk is onverbreekbaar, de vrouw moet de man onderdanig zijn en de belangrijkste taak van het huwelijk bestaat er in de kinderen een zo deugdelijk mogelijke opvoeding te geven. Hij baseert zich daartoe, via een vaak nogal vrije interpretatie, op het Nieuwe Testament.

Deze principes vinden we eveneens terug in de herderlijke brieven van de Mechelse Aartsbisschop en in de herderlijke brieven van de Mechelse Aartsbisschop en in de Mechelse Catechismus. Deze bevatten naast deze drie echter ook nog duidelijk een vierde principe, nl. het hebben van kinderen als één van de hoofdoelen van het huwelijk en alsdusdanig het uitsluiten van anti-conceptieve praktijken. Reeds in 1871, meer dan 10 jaar voor het oprichten van de Neo-Malthusiaanse Bond in Nederland (23), bracht bisschop Deschamps zijn afkeer voor de geboortebeperving als volgt onder woorden: "*Het christelijk huisleven is onteerd (...). Vergetende dat alle vaderschap van God voortkomt (...), wil zij (= de ontering van het huwelijk) hare eigene voorzienigheid zijn, en naar willekeur het getal der zielen bepalen, die haar zullen toevertrouwd worden. Dat is één der grootste zonden (...): de onteering van de bronnen des levens*" (24). Dit is een vrij duidelijke veroordeling, meer dan een halve eeuw voor de encycliek *Casti Conubii*" in 1930 van Pius XI (25).

Toch is het nog maar de vraag in hoeverre de laagste echelons van de clerus in de actie deelnamen. Hun preken zijn nauwelijks bewaard zodat dit moeilijk in te schatten valt. Het enige wat we kunnen vaststellen is dat de dekanale visitatieverslagen zeer zwijgzaam zijn. Dit zou kunnen betekenen dat de lokale pastoors niet graag in hun kookpotten lieten kijken wat betreft het door hen aan het volk aanleren van de kerkelijke principes. Maar het is uiteraard in principe ook denkbaar dat de volgzzaamheid zo groot was dat problemen op dat punt nooit vermeld dienden te worden. Gezien onze bevindingen hieromtrent (zie hoofdstuk 2 over de gebrekkige toepassing van een aantal kerkelijke regels), mogen we echter veronderstellen dat de eerste stelling redelijk haalbaar lijkt en dat heel wat dorpspastoors eerder voorzichtig waren bij het toepassen van een aantal kerkelijke voorschriften.

Dit houdt mogelijk ook verband met de overlevingskracht van de volksreligie. Dit geheel van sacrale praktijken verschillend van de officiële sacraliteitsuitingen, werd immers reeds sinds de contrareformatie van hogerhand bestreden, maar kon niet echt uitgeroeid worden. Een mooi voorbeeld is het gebruik van de devotieprent: origineel bedoeld als wapen in de actie ter uniformisering van de geloofsvoorstelling, werd deze stilaan met magische krachten bedacht en ging aldus deel uitmaken van een afwijkende volkssacraliteit (26).

(23) H. RIGHART, *Moraliseringsoffensief in Nederland in de periode 1850-1980*, in: H. PEETERS, ed., *Vijf eeuwen gezinsleven. Liefde, huwelijk en opvoeding in Nederland*, Nijmegen, 1988, pp. 194-208.

(24) V.A.I. DESCHAMPS, Bevelbrief voor de vasten 2 feb. 1871, in: *Collectio Epistolarum (...)*, t. VI, pp. 459-460.

(25) T.A.G. VAN EUPEN, *Kerk en gezin in Nederland*, in: G.A. KODY, *Vier eeuwen gezin in Nederland*, Assen-Maastricht, 1985, pp. 7-30, p. 26.

(26) A.K.L. THIJSS, *O.c.*, pp. 100-101.

Het zijn dan ook precies dit soort vormen van geloofsbeleving, samen met de talrijke bedevaarten, die door de lokale clerici van kritiek ontheven worden.

Talrijk zijn de pastoors met een bedevaartsoord in hun parochie: hun zorg is niet zozeer het uitroeien van bijgelovige praktijken, dan wel het beteugelen van al te veel eet- en danspartijen in het kader van deze bedevaarten (27).

Het prestige dat een parochie door zo'n bedevaart kon verwerven, diende immers te allen prijze hooggehouden worden, temeer daar het ook heel wat financiële voordelen kon opleveren (offerblokken, ...).

In de clericale actie kunnen we aldus spreken van een tweespalt tussen hooggegrepen ideologische doelstellingen op het topniveau en een praktische aanpak op de lagere echelons. De dorpspastoor wilde eerst en vooral zijn kudde bij elkaar houden. Daartoe gebruikte hij eerder de meer concrete wapens, zoals het promoten van bedevaarten of het verfraaien van het lokale kerkgebouw. Opvallend is het toch hoe in de tweede helft van de negentiende eeuw in kleine dorpjes monumentale neo-gotische kerken worden neergepoot. In sommige gevallen betaalde niet alleen het provinciebestuur, maar ook de pastoor zelf een flink deel van de kosten. Bovendien zet hij er de parochianen toe aan om zelf een deel bij te dragen. Op die manier weet hij het wij-gevoel in zijn kudde te versterken (28).

2. DE REAKTIE

Om deze te meten hebben we heel wat bronnen. Zeer directe bronnen zoals ego-documenten zijn een zeldzaamheid en we hebben ze dan ook voor onze casus, de dorpen Emblem en Minderhout in de tweede helft van de 19^e eeuw, niet gevonden. Een klassieke informatiebron zijn de dekanale visitatieverslagen waarin de deken per parochie antwoorden geeft op een lijst vragen vanwege de bisschop. In de 19^e eeuw zijn die antwoorden echter meestal stereotiep en weinig informatief. Wat de reactie van de gelovigen op de kerkelijke acties betreft, komen we vrij weinig te weten. Slechts enkele factoren van publieke kerkelijkheid, zoals hostieverbruik, paasverzuim en het bestaan van religieuze verenigingen zijn vermeld in deze bron.

Daarom is het nodig een aantal bijkomende bronnen te gebruiken. We voerden dan ook een gezinsreconstructie door op basis van de acten van Burgerlijke Stand en de Bevolkingsregisters (deze vullen elkaar uitvoerig aan) zodat we een gedetailleerd inzicht kregen in een aantal demografische factoren. Bovendien lazen we de gemeenteraadsverslagen, de administratieverslagen en verwerkten we de statistische

(27) Om een idee te krijgen van alleen nog maar de plaatsen waar men op bedevaart ging naar Maria, verwijzen we naar: *Bedevaartvaantjes uit Vlaamse Mariaoordn*, Hasselt, 1961.

(28) Concreet voorbeeld zijn de talrijke persoonlijke giften van pastoor A.C. Van Donghen voor de bouw en de herinrichting van de nieuwe kerk te Emblem (P.A. Emblem, gn.nr., *Bureel der Kerkmeesters (...)*, passim); lijst giften aan de kerk, zie: Rijksarchief Antwerpen, Kerkarchief Emblem, nr. 12.

tellingen zodat we enig zicht konden krijgen op de sociaal-ekonomische situatie. Op die manier konden we het religieuze gedrag iets ruimer inkaderen. De publieke kerkelijkheid is te meten via drie indicatoren: het hostieverbruik, het paasverzuim en de ledenaangroei van de religieuze verenigingen. We hebben deze berekend voor de dekenij Lier en de dekenij Hoogstraten, meer specifiek voor de pilootdorpen Emblem en Minderhout, resp. gelegen in de Verbeterde en de Zanderige Kempen.

Het hostieverbruik ligt opvallend laag naar hedendaagse maatstaven gemeten. Er werd gemiddeld slechts 3 à 5 hosties per communiegerechtigde parochiaan per jaar verbruikt. Dit is duidelijk meer dan één per jaar en kan dus een relatief succes genoemd worden als we er rekening mee houden dat het een clericale zorg was sinds Trente om de mensen meer dan éénmaal per jaar te laten communiceren⁽²⁹⁾. Toch ligt dit gemiddelde nog steeds laag: in Oost-Vlaanderen ligt het iets hoger en daar zijn dan nog de stedelijke parochies mee inbegrepen.

Tabel: hostieverbruik in 19e eeuw Oost-Vlaanderen

(bewerkte cijfers van J. ART, *Herders en Parochianen. Kerkelijkheidsgegevens betreffende het bisdom Gent 1830-1914* (Standen & Landen LXXI), Kortrijk-Heule, 1977, p. 170.

aantal verbruikte hosties	% v/d parochies
10 of meer	3,52
5 tot 9	60,91
4	18,31
3	12,32
2 of minder	3,52
ongekend	1,41

We dienen er wel rekening mee te houden dat zo'n gemiddelde gemakkelijk kan betekenen dat sommige mensen een tiental keer per jaar communiceerden, terwijl anderen nauwelijks één keer per jaar het H. Lichaam ontvingen. Zo wordt algemeen aangenomen dat mannelijke parochianen minder communiceerden dan vrouwen: voor de mannen bleef immers lange tijd de herberg een aantrekkelijk alternatief voor de hoogmis⁽³⁰⁾.

Daarnaast merken we dat in dit lage hostieverbruik een evolutie zit. Na een lichte groei in beide pilootdorpen rond het begin van de jaren 1860 – mogen we hier de invloed van de cholera vermoeden ook al is daar in de gemeenteraadsverslagen nergens sprake van? – is er een zeer duidelijke daling merkbaar. Pas rond 1875 komt er een opleving, en dat geldt niet alleen voor Emblem en Minderhout. Zij wijken nauwelijks af van de evolutie in de resp. dekenijen Lier en Hoogstraten⁽³¹⁾ en van de

⁽²⁹⁾ A.K.L. THIJSS, *O.c.*, pp. 75-76.

⁽³⁰⁾ M. CLOET, Inleiding, in: M. CLOET, ed., *Het bisdom Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters en gelovigen*, Brugge, 1985², pp. 165-174, p. 170.

⁽³¹⁾ Zie de statistieken in: E. DEMUYT, *Tusen kerk, tafel en bed o.c.*, hfdst. III.2.2.

vergelijkingsdorpen Bornem in Klein-Brabant en het op dat moment zich volop industrialiserende Merksem, onder de Antwerpse stadswallen ⁽³²⁾. Alleen in Merksem ligt het totale verbruik lager (om en bij de 4) en gebeurt de opleving wat later (rond 1880), wat begrijpelijk is gezien de hoge aantallen allochtonen die de gemeente dient te verwerken tijdens haar industrialisatieperiode (vanaf 1870) ⁽³³⁾.

Het paasverzuim ligt vrij laag (om en bij de 3%) met een korte stijging tot 5 à 10% in de periode van de vroege jaren 1880, vermoedelijk te verklaren vanuit de schoolstrijd. Opmerkelijk is toch de opleving van het hostieverbruik ron 1875. Mogen we hier een verband zoeken met het oprichten (vanaf 1870) van de religieuze genootschappen, die onder meer de bedoeling hadden om hun leden frekwenter te communie te laten gaan? Dit lijkt ons nogal onlogisch gezien het matige succes van deze verenigingen. Eigenlijk kent alleen het genootschap van de H. Franciscus Salesius enig succes en dat neemt dan nog snel af.

Tabel: aantal leden van het genootschap van Franciscus Salesius als procent van de bevolking (bron: dekanale visitaties)

	Emblem	Merksem	Minderhout
1870	18,93		13,27
1875	14,38	4,60	11,14
1880	9,28	1,79	
1886	2,12		7,24
1891	3,08	0,59	4,81

Dit geringe succes valt mogelijk te verklaren vanuit het strikt religieuze karakter van dit soort verenigingen en staat in schril contrast met het al maar toenemend aantal fanfares en zangverenigingen. In diezelfde periode had vrijwel elk dorp zijn fanfare en dit aantal groeide nog zodat steeds meer dorpen er meer dan één kregen ⁽³⁴⁾!

Opmerkelijk is dat men in sommige aspecten van de meer private kerkelijkheid eenzelfde soort evolutie kan merken. Volgt men nog zeer braaf (min of meer uit traditie misschien) het verbod op om in vasten of advent te huwen (slechts enkele gevallen van een maart-huwelijk, in december ligt dit echter al iets hoger), dan gaat men veel minder in op het gebod om vroeg te huwen. De huwelijksleeftijd ligt om en bij de 30 jaar, met een lichte tendens tot dalen rond de helft van de jaren 1870. Het eerste gevolg is een veel kleiner aantal kinderen dan wat men door de clichés zou vermoeden, het gemiddelde gezin telt om en bij de 4 kinderen, met maximale uitschieters van 10 en heel wat gezinnen die nauwelijks

⁽³²⁾ Zie resp. K. STEVENS, *Sociaal-ekonomische en socio-kulturele veranderingen in een agrarische plattelandsgemeenschap in de tweede helft van de negentiende eeuw. Bornem 12850-1900*, lic. RUG, 1982, p. 438, en Bisschoppelijk Archief Antwerpen (afdeling Mechelsesteenweg), *Fonds Dekanale Visitaties, parochie Merksem St-Bartholomeus*.

⁽³³⁾ F. PRIMS, *Geschiedenis van Merksem*, Merksem, 1951, p. 261.

⁽³⁴⁾ *Exposé de la situation administrative de la province d'Anvers*, 1883, pp. 176-177 en, 1888, pp. 176-180.

2 of 3 komen. Anderzijds is het gevaar voor onzedelijkheid, waar de kerk zeer beducht voor was, bij een hoge huwelijksleeftijd blijkbaar vrij reëel: de onwettigheid ligt om en bij de 5%, met een tendens tot dalen rond 1870 die echter vanaf 1880 gestopt wordt. De prenuptialiteit dient ook niet onderschat te worden bij een gemiddelde van 20 à 25% van het aantal eerstgeborenen. Soms wordt aangenomen dat hierin het uittesten van de vruchtbaarheid meespeelde om zeker van een erfgenaam te zijn. Dit valt in dit geval echter te betwijfelen gezien de loonafhankelijke groep een hogere prenuptialiteit kende dan de groep van de zelfstandige agrarische beroepen.

Tabel: onwettige geboortes en aantal prenuptialen (%)
(bronnen: akten B.S., administratieverslagen en Prov. Exposés)

Onwettigen						
	Emblem	Minderhout		arr.	Prov.	
1857-66	4,48	1,79		Turnhout	Antw.	
1867-76	5,33	1,65	1837	5,55	4,76	
1877-86	5,32	2,68	1842	5,39	4,42	
			1848	5,10	4,72	
			1852	4,62	5,27	
			1857	5,40	5,37	
			1862	3,89	4,86	
Verbeterde Kempen			Zanderige Kempen			
	groep A	groep B	groep C	groep D	groep E	groep F
1860		4,31	14,29	5,06	2,77	
1865	1,66	6,38	2,30	3,96	0,00	6,93
1870	7,32	5,71	2,08	2,05	6,90	0,83
1882	2,38	5,64	5,04	4,30	1,43	0,00
1886	7,28	5,29	2,50	5,40	3,22	7,98
1891	11,33	11,94	2,14	8,18	1,80	2,17
groep A: Emblem, Schilde			groep D: Dessel, Meerhout, Retie			
groep B: Bevel, Herenthout, Itegem, Wiekevorst			groep E: Beerse, Gierle, Poederlee			
groep C: Minderhout, Weelde, Wuustwezel			groep F: Oostmalle, Westmalle, Zoersel			
Prenuptialiteit						
huwelijks- generatie	Totaal	Agrarische groep	Loonafhankel. groep	Rest- groep		
Emblem						
1857-66	28,6	16,7	37,5	28,6		
1867-76	33,3	5,6	36,8	72,7		
1877-87	41,4	40,0	50,0	0,0		
Minderhout						
1857-66	13,5	0,0	20,0	100,0		
1867-76	8,7	7,1	16,7	0,0		
1877-87	9,4	10,0	16,7	0,0		
Totaal	22,5	13,2	27,9	33,5		

Wanneer we het religieuze gedrag van de Kempenaars moeten omschrijven, dienen we aldus vooral over een pragmatische kerkelijkheid te spreken. Zij waren de kerkelijke regels getrouw zolang hen dat financieel niet schaadde. Zij gingen te communie en noemden hun kinderen naar traditionele heiligen. In beide fenomenen zien we een ervaring rond 1875. Ze werden daarentegen niet graag lid van een religieuze vereniging. Dat kostte geld (lidgeld, dat blijkbaar onvoldoende door prestige

gecompenseerd werd) en tijd, die ze liever voor iets anders gebruikten : werken op zondag (vooral het voederen van dieren, of oogsten) blijft lang bestaan en indien ze al niet werkten dan ontspanden ze zich liever in de fanfare of in het café. De belastingen op de draaiorgels waren voor de gemeentes een niet geringe bron van inkomsten, bovendien was een strikte reglementering noodzakelijk om exploten te voorkomen ⁽³⁵⁾.

Ze wilden zich nog wel aan het huwelijksverbod in vasten of advent houden (invloed van de ouders?), maar konden lange tijd niet vroeger huwen dan om en bij de 30 jaar vermits te snel huwen de leefbaarheid van hun kleine bedrijfjes zou kunnen aantasten. Daarenboven wilden ze om diezelfde reden, wat de pastoor ook mocht aanbevelen (bijvoorbeeld bij middel van de vastenbrief van Deschamps: zie hoger), niet te veel kinderen krijgen. Graag deden ze dan weer pogingen om het aantal onwettige kinderen te beperken : dit hoefde geen economische meerkost te betekenen en men verreed op die manier om een slechte naam in het dorp te krijgen.

Het is duidelijk dat de Kempenaar een pragmatische kijk had op de religie. Kerk en godsdienst waren net als het voeren van een verantwoord bedrijfs- en gezinsbeleid een stuk van het dagelijks leven en het één mocht het ander geen schade toebrengen. Principes die de delicate balans uit evenwicht dreigden te trekken, werden niet opgevolgd. Daarentegen bleef de volksreligie als geheel van (vaak meer praktisch gerichte) geloofsuitingen buiten de officiële leer om, zeer populair. Door de magische krachten die er vaak aan diverse gebruiken werden toegeschreven, meende men er praktisch voordeel (b.v. een gevoel van veiligheid) uit te kunnen halen. Men was bereid om een kaars te offeren als men er een goede oogst voor in de plaats kreeg.

De dorpspastoor dienden er mee voor te zorgen dat de balans in evenwicht bleef. Helde hij te veel naar absolute principes die indruisten tegen de financiële situatie of de tradities van de plattelanders, dan kon hij op weinig steun rekenen. In Frankrijk zijn er in dat geval zelfs charivari's bekend tegen dorpspastoors ⁽³⁶⁾. De parochieherder kon beter de volksreligie stimuleren dan ze veroordelen ⁽³⁷⁾: hij is immers vaak voor lange tijd met handen en voeten aan zijn parochianen gebonden, dikwijls is hij zelfs uit hun midden afkomstig ⁽³⁸⁾.

3. BESLUIT

We menen aangetoond te hebben dat er twee soorten kerkelijkheid bestonden, die we voorlopig "publieke" en "private" kerkelijkheid noemden. De "publieke" kerkelijkheid is de meest bestudeerde. Het gaat hier om de zichtbare en openbare handelingen waarmee iemand zich tot een geloofsgemeenschap bekent. Hieronder vallen het communiceren, het

⁽³⁵⁾ G.A. EMBLEM, -2.075.1.077.7, *Gemeenteraadsverslagen*, zittingen van 5 dec. 1998 en 19 jan. 1899.

⁽³⁶⁾ P. PIERRARD, *La vie quotidienne du prêtre français au XIXème siècle 1801-1915*, s.l., 1986, p. 232.

⁽³⁷⁾ C. VANTERHEYDEN-OUDENHUYSEN, Pastoor van Spaandonk (1862-1938), in: *De Spycker*, t. XL (1973), pp. 49-56, pp. 50-51; R. GIBSON, *O.c.*, p. 17.

⁽³⁸⁾ D. JULIA, Le clergé paroissial dans le diocèse de reims à la fin du XVIIIème siècle, in: *Revue d'Hist. mod. et cont.*, t. XIII (1966), pp. 195-216, p. 216; C. BERTHELOT DU

biechten en het deelnemen aan het kerkelijk verenigingsleven. Indien men vorige eeuw deze plichten niet nakwam stelde men zich buiten de groep. In rurale samenlevingen als de onderzochte Kempische gemeentes, waar kerkgemeenschap en dorpsgemeenschap nog vrijwel volledig samenvielen, werden deze afvalligen gemarginaliseerd. Zo lang het bleef bij enkele zonderlingen⁽³⁹⁾, trad daarbij geen enkel probleem op. Wanneer de omvang van de groep afvalligen toenam en de motieven of aard van deze mensen dreigden te veranderen (er ook meer "gewone" mensen bijkwamen), ervaarde de pastoor als leider van de geloofsgemeenschap dit als een bedreiging voor de éénheid van zijn kudde.

Het is op dit punt dat men de hevigheid van de katholieke actie inzake het terugdringen van allochtone invloeden op het platteland dient te begrijpen. Deze vooral stedelijke vernieuwingen konden de desintegratie van de rurale (geloofs)gemeenschappen versnellen.

Een van de concrete tegenzetten was het oprichten van kerkelijke verenigingen die als het ware de strijdbaarheid van het geloof wilden opvoeren. De bedoeling was het bijeenkrijgen van een kleine groep die, voorzien van een geïntensiveerd geloof als een soort van stoottroep kon fungeren om de rest van de kudde bij elkaar te houden of terug bij elkaar te brengen. Een grondige propagandavoering en het stimuleren van diverse controletechnieken (i.v.m. biecht- en communiegedrag) waren daarbij de gebruikte middelen.

Dit initiatief had niet het verhoopte succes. De groei van deze strikt religieuze verenigingen liep vast op de pragmatische houding van de plattelanders en staat dan ook in schril contrast met het snelle succes van de meer praktisch gerichte boeren- en boerinnenbonden (inclusief jongerenafdelingen) en vrouwengildes in het begin van de twintigste eeuw.

Dit pragmatisme is nog veel duidelijker merkbaar in de meer "private" kerkelijkheid. Hiermee bedoelden we de receptie van de kerkelijke doctrine in het dagelijks leven en meer bepaald in het gezinsleven. Geboorten- en huwelijksstrategieën werden, zoals we hoger aangetoond hebben, klaarblijkelijk meer door zakelijke belangen dan wel door religieuze ideeën beïnvloed.

Van de hier geschetste geloofshouding vinden we niet altijd een even correcte weergave in nogal wat romans en geschiedkundige werken uit de 19e en begin 20e eeuw. Zelfs in heel wat recentere werken, vooral dan in lokale geschiedschrijving, vinden we nog steeds een beeld terug dat niet helemaal klopt met de hier naar voor gebrachte bevindingen. Hoe valt dit te verklaren?

CHESNAY, Le clergé diocésain Français au XVIIIème siècle, in: *Revue d'Hist. mod. et cont.*, t. X (1963), pp. 2141-269; M. CLOET, Het gelovige volk in de 17e eeuw, in: *Alg. Geschiedenis der Nederlanden*, dl. 8, Haarlem, 1979, pp. 393-417, p. 393; J. ART., Clerus en volksreligie in Vlaanderen sinds de nieuwste tijd "Ne peius adveniat", in: G. ROOIJ-
AKKERS - T. VAN DER ZEE, eds., *Religieuze volkscultuur. De spanning tussen de voorgeschreven orde en de geleefde praktijk*, Nijmegen, 1986, pp. 99-118, p. 111.

(39) We verwijzen hiervoor naar de sporadische detailleringen van het paasverzuim in de dekanale visitatieverslagen (alfabetisch geklasseerde collectie in het Bisschoppelijk Archief Antwerpen, afd. Mechelsesteenweg).

Een eerste element is zeer zeker de romantische houding t.o.v. het verleden. Het platteland is in de ogen van heel wat romantici een laatste bolwerk waar oude (en vooral katholieke) waarden blijven doorleven. Deze idealisatie vinden we ook elders in Europa terug (40).

Mogelijk hangen, vergelijkbaar met Tacitus in zijn *Germania*, heel wat romantische schrijvers een beeld van het platteland op dat eerder bedoeld is als spiegel, als omgekeerde weergave van de ondeugden van hun stedelijk leespubliek dan wel als correcte weergave van de rurale realiteit. Wanneer we dit voor Antwerpen bekijken, valt de aanwezigheid van de schrijversgroep rond het tijdschrift "De Vlaamsche School" op. De moraliserende achtergrond van hun romans sluit opvallend goed aan bij hun soms vrij zwaar moraliserende teksten in "De Vlaamsche School", waar hun bijdragen, tussen de verheerlijkende essays over het Vlaamse kunstverleden in geschoven, de toon van dit tijdschrift mee bepalen. Dat het hier maar om een ten dele katholiek moralisme gaat, mag blijken uit de aanwezigheid van zowel katholieke (b.v. H. Conscience) als redactieleden met eerder liberale sympathiën (b.v. P.F. Van Kerckhoven). Het lezerspubliek van dit tijdschrift bestond voor een belangrijk deel uit de lagere middenklasse (41), die men blijkbaar zowel vanuit liberale als katholieke hoek meende te moeten opvoeden in het licht van de vaste (burgerlijke) waarden uit het Vlaamse verleden.

Het hand in hand gaan van de romantische verheerlijkingsgedachte en van het zowel katholieke als liberale moraliserings- en disciplineringsoffensief kan mogelijk de voedingsbodem zijn van de hardnekkige overlevingskracht van een aantal beelden over de Antwerpse en met name vooral de Kempische rurale samenleving. Dit kan misschien de reden zijn waarom zij nog steeds voortleven, o.m. in lokale historiografie, zij het met als achterliggende bedoeling vaak alleen nog enige nostalgie.

Erik DEMUYT

(40) P. PIERRARD, *O.c.*, pp. 193-194.

(41) W. DEPOORTERE-A. DEPRez, *De Vlaamsche School 1856-1901* (Bibl. van de VI. Tss. in de 19^e eeuw, dl. 15a), Gent, 1987, p. 12; een volledige collectie van "De Vlaamsche School" kan geconsulteerd worden in de bibliotheek van het Centrum voor Spiritualiteit (UFSIA).

(vervolg van p.134)

Het leven begint en eindigt in de straat, met de eigen waardering en strenge zedencodex. Aan het einde van de straat begint een andere wereld (met meer geld en ontwikkeling) als over een berg. Het leven is er grondig gewijzigd, in de periode van een halve eeuw en voor een deel gelijk gebleven. Het betreft een beperkt aantal personen in de Via Umberto. Kunt U op zulk beperkt aantal (veel) verder zien dan dit gezin en drie andere personen?

Na en naast deze samenvattingen zocht ik een beeld om een syntese te schetsen van de beperkte denk- en leefwereld. De beperking verschijnt raak in de uitdrukking: Het dorp, m'n wereld.

Bij de voorstelling van Stasegem, vierde "deelgemeente" van Harelbeke, in augustus 1990: een kleine cirkel, een toren, een tiental daken of vormen om een woonst of werkgelegenheid weer te geven.

In "Dau stroot" (die straat) heb ik mijn jeugd doorgebracht en woonde ik meer

dan dertig jaar, van 1919 tot 1956. Een bron van eerste kwaliteit.

Het begin, de breedte, de kleine huizekes vooraan, de bouwtrant van de arbeidende klasse, met twee kleine plaatsen op het gelijkvloers, bij de deur de trap naar de mansardekamer, enz. ... de auteur overlaadt je niet met alle bijzonderheden, maar is stipt en nauwgezet om alles zoveel mogelijk te belichten. Hij is "pandoer" in Leuven geweest, sekretaris van de politie en van "den oeper-kommissair", om te eindigen als politie-inspecteur ... en heem- en volkskundige, zonder het ten volle te beseffen. Hij leefde van deze straat, en leeft er voor, bij het noteren van zijn herinneringen, met de visie van een onfeilbaar geheugen en met liefde.

Het huis (?) als leef- en slaapgelegenheid, de verlichting met "quinquet" en kaarsen, de verwarming met gas, het gemak (W.C. of toilet of de plee) met de ruimingsdienst van de stad schuiven aan je ogen voorbij, met de twee gemakken voor twaalf huizekes in De Passage. Het klooster en de Sint-Jozefskerk in de buurt, de 'patronage' op zondag. Na het indringend bezoek aan de huizen, de kennismaking met de straat, inzake bedekking van de rijweg, verlichting, het aansteken van de lantaarns door de stadswerkman, de drinkwatervoorziening langs straatpompen met een speciale sleutel, het voetbalveld van de jeugd. De bewoners waren meest arbeiders, maar ook andere: bakkers, beenhouwers, bierstekers, kleermakers. Naast de huizen knoop je kennis aan met alle soorten lieden, "Rozeke" met haar boterwinkeltjes, de kruidenierswinkel. De dames en heren van deftige huizen, en ook beruchte (!) huizen. De vier trio's: drie bakkers, beenhouwers, bierstekers en kleermakers komen uitvoerig met hun hebbeligheden, materiaal, klanten aan bod, typen zonder weerga, gevolgd door herbergiers allerlei, de markttramers van de markt in de buurt. *Kerremis* vormt een hoofdstuk apart. De school, 'uit werken gaan', de ontspanningsmogelijkheden. Wegen de laatste loodjes zwaarst? Zeker niet, maar de auteur durft het aan blz. 211-217 te tooien met 'Ons straat vandaag'.

De wijziging van koopgewoonten verdreven de trio's; de "kabardouchkes" zijn weg. Studenten huren thans de huizen. Maar de bewoners van vroeger defileren nog eens, met hun (bij)namen, met anekdoten en met hun situatie van nu ... en

met beelden van de sociale situatie tegenover die van vroeger. Inzake gezinsin-komen, ontspanningsmogelijkheden, buitenlandse reizen ... de vervreemding en de afgunst om te eindigen ... met een dankwoord voor de gelukkige jeugdijaren aan buurt- en schoolvrienden voor de vele jaren van vriendschap ...

Levensfilozofie van de bovenste plank. Herinnering aan alles en erkentelijkheid om het schone!

Naast de rijke inhoud stralen vele illustraties: Het "gemak", en 's oeves doen we de plattiere toe ..., Haring en paling ... vrijdagse kost, voetbal op de "Karlisse", De "mossiels", acht halsboorden of "cols" met de verklaring erbij, Lekke zwette boules – en tchouck-tchouck ... een reeks fijnzinnige tekeningen, geheel en gans aangepast aan de tekst en uit het leven gegrepen.

Ons "Stroot" heeft twee voortreffelijke verdiensten. In eerste instantie: het betreft een *egodokument*. René Vergucht deelt van A tot Z alles mee, wat hij zelf heeft beleefd en gezien in zijn onmiddellijke omgeving. De juiste noot van de eerste bron.

Op de tweede plaats biedt hij ons een beeld uit de grootstad, hetgeen eeruitzonderlijk geschiedt. Wij zijn gewend aan, en verwend door beschrijvingen van 'de buiten', de namen "smotsen" voor vuile vrouwen in cabardouchkes (daar was niets te zien ...) en "mek" voor een pooier ontdek je schaars.

Een getrouw relaas van een halve eeuw volksleven in een hoek van en grootstad is een winstpunt op en top.

Roland Girtler's oordeel over de auto en het gevaar op de weg is niet van de poes. Het luidt onomwonden: Im Gebrauch des Autos zeigt sich die Unvernunft un das Unglück einer Kultur, in der das Töten auf der Strasze zur Selbstverständlichkeit wurde ...

Het gebruik van de auto wijst op de rede-loosheid en het ongeluk van een cultuur, waar het doden op straat als een vanzelfsprekend feit geldt ...

De straat is een rampzalige verkeersader geworden voor hem.

Renaat Van der Linden toont in *Liber Amicorum Prof. Dr. J. Van Haver een reeks karikaturen die rechtstreeks of onrechtstreeks de straat als vertrekpunt of kernmotief bevatten*.

RvdL

ZOEKEN EN ZANTEN

Zeewijding te Wenduine en "wijding" alom ...

In de gebondenheid van een kleine of grote(re) groep personen rond een religieus gebeuren schuiven gemakkelijk twee termen naar voren: processie en ommeegang. Soms bedoelen de deelnemers of inrichters er een zelfde plechtigheid mede.

Het geschiedt soms, dat het woord "wijding" er van pas komt. U leest dikwijls 'zeewijding', 'Scheldewijding', ook 'autowijding', en dan 'paardenzegening'. Bestaat er een strikt verschil? Een priester spreekt zijn zegen uit over een voorwerp, bijvoorbeeld brood en maakt er een kruisteken over, zo ter gelegenheid van het Sint-Hubertusfeest. Dat geschiedt ook voor kaarsen en paternosters. Kaarsen wijden, bijvoorbeeld van of voor de H. Rita, Sint-Antonius van Padua, enz.

Geldt het bij en voor wijden een hogere graad of sfeer? Heiligheid verlenen aan? We laten het omlijnen en onderscheid voor specialisten, maar letten even op hetgeen voorvalt aan zee, bij een stroom en rivier.

Ontwerp van plechtigheden ... met de term wijding.

Paardenwijding	2e zondag maart	Houtvenne - Hulshout
Bloesemwijding	2e helft april	Sint-Truiden
Autowijding	mei	Elversele - Temse Edelare - Oudenaarde
Zee & vissers & schippers	3e, 4e zondag mei laatste zondag mei Pinkstermaandag Pinkstermaandag	Bredene Meetkerke Nieuwpoort, vissersvloot Wenduine, vissersommeegang & zeewijding
	3e zondag juni	Afsnee, bootjeswijding
	laatste zondag juni	Oostende, zeewijding
	2e zondag juli	Zeebrugge, zeewijding
	3e zondag juli	Blankenberge, zeewijding
	3e zondag juli	Damme, Visserskruis
	1e zondag augustus	De Panne
	15 augustus	Heist, zeewijding
	zondag na 15 augustus	Doel, zeewijding
	1e zondag oktober	Antwerpen, Scheldewijding Rijn - Keulen - juni Maastricht, Maas

Op Pinkstermaandag heeft jaarlijks de zeewijding te Wenduine plaats. Het miraculeus visserskruis staat centraal in de wijding en de processie. Vissers uit Blankenberge dragen het, volgens een oud gebruik. Volgens de legende hebben vissers het kruis op het strand gevonden of uit zee opgevist. U verneemt de twee versies uit de volksmond.

Bij hoogdagen draagt de gekruisigde Kristus een kroon op het hoofd en een kleed met goud bestikt naar Spaanse mode. Eertijds namen autochtonen uit Nieuwmunster, Uitkerke en vooral Blankenberge deel aan de ommeegang.

Het beeld heeft een vaste plaats in de kerk, onder de toren, recht tegenover de kansel. In 1987 is de sierkrans rond het beeld prachtig gerestaureerd. Naast het kruis speelt de banier uit de vorige eeuw een rol in de vissersomwegang. Het centraal medaillon toont de legendarische kruisvinding. Wegens het aftakelen van deze merkwaardige uiting van volkskunst liet de kerkfabriek voor 1988 een nieuwe processiebanier vervaardigen door kunstschilder Jef Seynaeve uit Oostende, die voor een getrouwe kopie zorgde. De kunstateliers Arte Grossé uit Sint-Andries-Brugge leverden een kunstzinnige inwerking in de nieuwe banier.

Sedert 1982 is de kristus in de processie opnieuw met zilver bekroond. De processie vertrekt om tien uur aan de kerk van de H. Kruisverheffing, door de feestelijk bevlagde Kerkstraat, via de Graaf Jansdijk naar de Rotonde. De priester wijdt de zee en de boten, van op de Rotonde. Een zee van volk woont de vissersomwegang en de zeewijding bij. De Blankenbergse volkskunstgroep Ebbe en Vloed, de Heistse klakkertjes, de IJslandvaarders uit Oostende, de lokale garnaalkruiers en strandredders zorgen voor een passende begeleiding.

De plechtigheid betekent een waar hoogtepunt inzake volksdevotie langs onze kuststrook.

Dit is een poging om langs dit beeld de luister van de kust kracht bij te zetten.

J. VAN EFFELTERRE

Jaarlijks krijgen de deelnemers aan de ommegang een prent(je) i.v.m. de plechtigheid, en met een historische tekst op de keerzijde.